

Brejning sogn i gamle dage

Fortællinger af

lokalhistoriker, dyrlæge

Johannes J. Lund

Spjald

**Fortællingerne har tidligere været bragt i
Brejning-Væggskilde Kirkeblad**

Indhold:

Væggerskilde	side 3
Skoler, Højmose Skole	- 5
Dagvogne i Brejning	- 6
Spjald bymidte	- 8
En Husted slægt	- 9
Kristian Linde Frydenreich	- 11
Det første menighedsråd	- 13
Gravminder	- 15
Gamle gravsten	- 16
Gl. præstegård	- 17
Røjkumgårdene	- 18
Krigen 1864	- 19
Peder Ditlev Jensen	- 20
Møller	- 22
Brejning Præstebolig	- 23
Ole Iversen og krigen 1864	- 25
Anders Hansen i Ravnsbjerg	- 26
Anders Hansens bryllup i Ravnsbjerg	- 28
Om Spjalds oprindelse	- 29
Historien om Spjald - fortsættelse	- 31
Mads Lauridsen Vesterbye	- 52
Spjald by	- 53
Slægten Lange og Brejning Kirkes inventar	- 57
Chr. Sangill, Brejninggaard	- 58
Christen Hansen, Randbæk	- 60
Brejning Kirkeby	- 61
Brejning Kirkeby - fortsat	- 64
Kirkens tag	- 66
Sognets gamle stednavne	- 67
Brejning-Muldbjerg Andelsmejeri	- 69
Udgravninger i Spjald 2010	- 71
Brejning Krat	- 72
Missionshuse	- 73
Degnen	- 75
Præstegården	- 77
Konfirmandbilleder	- 75
Ældreforsorg	- 80
Kirkestævne	- 81
Mindeblade	- 83
Menighedsråd i svøb	- 85

Væggerskilde kirke:

Først i 1900-årene var der forhandlinger i gang om at lægge sognene Nr. Omme-Brejning og Hover-He sammen. Planerne blev ikke til noget; men til gengæld var der 1905 ret stor enighed i Brejning sogn om, at der var behov for en kirke i den østlige del af sognet. Herfra var der op til 10 km til Brejning kirke og ligeledes langt til nabosognenes kirker. Man var i øvrigt rørende enige om, at det ikke var nødvendigt med en kirke i Videbæk, som nok måtte kunne klare sig med kirken i Herborg.

I 1906 indkaldte gdr. P. Chr. Pedersen, Ryesminde og gdr. Sofus Smith, Brejning til et møde i Sol-søgård for beboerne i den østlige del af Brejning og i Solsøhede for at drøfte sagen om en kirke i Solsø eller i Videbæk. Beboerne i Solsøhede var mest stemt for en kirke i Videbæk, mens Brejning-boerne naturligt nok ønskede en kirke opført i området Solsø - Væggerskilde, og mens Solsøhede-beboerne trak sig ud af samarbejdet, fortsatte Brejningboerne med at arbejde for en kirke mere i Brejning sogn.

Der blev nedsat en kirkekomité bestående af gårdejerne Jens Lauridsen, Væggerskilde, Niels Chr. Laugesen, Fjaldene, Chr. Thomsen, Solsøgård, Jens Andersen, Viftrupgård og Mads Chr. Madsen, Magersped, og i november 1907 kunne man indsætte de første 400 kroner i sparekassen af det teg-nede bidrag til en vedligeholdelsesfond på 2.000 kroner, som skulle indbetales over fem år.

Kirkekomiteen rejste til København i 1907 for at forelægge sagen for kultusminister Enevold Sørensen, som var velvilligt indstillet til projektet, og som sluttede med at sige: "I skal nok få jeres kirke; men I må have lidt tålmodighed, de Videbækker skal først have deres kirke, for deres sko-såler er så tynde". Man ville gerne have haft kirken på finansloven i 1908, men først i 1914 blev der bevilget 18.500 kroner til kirkebyggeriet mod, at beboerne selv samlede 3.000 kroner ind til ved-ligeholdelsesfonden. Senere blev der yderligere bevilget 4.000 kroner.

Man havde en ide om, at kirken skulle ligge på marken imellem de to Væggerskildegårde, nu Væggerskildevvej 9 og 11, men denne beslutning trak ud, måske fordi den magre jord trods alt var gæv for ejerne, så i 1909 skænkede gårdejer Anders Lund i den gård, der senere blev til Kirkegård, men dengang hed Krathus - Væggerskildevvej 28 - en parcel af sin ejendom kvit og frit til grund for den kommende kirke og kirkegård. Grunden var vurderet til 25 kroner, og da jorden er en del af Randbæk ejerlavs østlige jorder, er der den lille ejendommelighed ved Væggerskilde kirke, at den ikke ligger i Væggerskilde, men i Randbæk !

Komiteen henvendte sig i maj 1914 til arkitekt A. Høeg-Hansen i Århus, som udarbejdede overslag med tegninger, og i september 1915 bortliciteredes arbejdet til murermester Letager og tømmermester Fæster i Videbæk. Grundstenen blev nedlagt 24. november 1915 af provst Petersen, Ringkøbing, pastor Magnussen, Brejning og gdr. Sofus Smith, Kratgården, som var indtrådt i komiteen i stedet for Mads. Chr. Madsen, Magersped, og som var dens formand.

Kirken blev indviet 17. december 1916 af biskop Koch, Ribe, i overværelse af kirkeminister Poul-sen, amtmand Haarløv, provst Pedersen, flere af omegnens præster samt Brejning sogns beboere. Den lille teglhængte, hvidkalkede kirke består af en tresidet apsis mod øst, kor, skib og tårn mod vest i sengotiske stilformer pyntet med fladbuefriser. Kirken ligger meget smukt på kanten af bak-ken, der skråner mod syd-vest ned mod Spjald, og den syner godt i landskabet, hvilket i øvrigt ikke ville have været tilfældet, hvis den havde fået den først påtænkte beliggenhed.

I starten var der kun penge til det mest nødvendige inventar som granitdøbefond med messingskål og porcelænsvandkande, som meget senere blev udskiftet med en messingkande, prædikestol, stole-stader med åbent ryglæn, alterbord med lysestager, men ingen altertavle, sølvalterkalk og porcelænskål med låg til alterbrødet. I de første år var væggen bag alterbordet blot prydet af et stort træ-kors; men efter nogle års forløb skænkede gdr. Jens Andersen, Viftrupgård, den kristusfigur, der hænger på korset. Ved altergangen blev der drukket af kalken, først i 1948 blev der indkøbt 50 sær-kalke.

Kirkens belysning bestod af de petroleumslusekroner og ditto lamper, der blev ledige, da Brejning kirke i begyndelsen af 1917 fik indlagt elektrisk lys, for Væggerskilde kirke fik først dette indlagt i 1937, i hvilken forbindelse menigheden samlede penge ind til indkøb af lysekroner og lampetter. Kirken havde ikke noget orgel. I 1928 blev der indkøbt et harmonium, som blev erstattet af et Fro-benius orgel, som man samlede penge til gennem en årrække, og som blev købt i 1961 og som blev anbragt på pulpituret i tårnrummet. Samme år fik stolestaderne i skibet lukket ryglænenene, mens stolestaderne i tårnrummet stadig forblev med åbent ryglæn.

Opvarmningen af kirken er et kapitel for sig. Fra starten var der kun en kakkelovn, som stod i rummet ved siden af våbenhuset, hvor der senere i en periode var toilet. Skorstenen udmundede på tårnets sydlige kant, som det ses af de ældste billeder af kirken. Gennem åbninger i væggen ind til kirkerummet skulle der slippe lidt varme ind, men på kolde vinterdage målttes der undertiden minus grader på prædikestolen. Derfor blev der i 1927 installeret et varmeapparat inde i kirken, ligesom tårnrummet blev lukket af med en væg med skydedøre for bedre at holde på varmen på kolde dage. Da man fik el belysning, blev der samtidig sat en lille el ovn op i prædikestolen, så præsten bedre kunne holde varmen. Godt var det ikke, og man begyndte allerede i 1944 at tale om el opvarmning af kirkerummet, men det blev først en realitet i 1956. Så var opvarmningsproblemet løst, og væggen til tårnrummet kunne igen fjernes.

I 1917 delte man Brejning sogn således, at Væggerskilde, Viftrup, Fjaldene, Solsø, Randeris, Tor-huse, Magersped, Grønnehuse, Sandbæk, samt de dele af Opsund, Brejninggaard og Randbæk, der ligger øst for den bæk, der løber gennem Opsund, og øst for en linie fra denne bæk mod nord til Ø-sterbæk og videre herfra ad vejen gennem Randbæk mod nord til Lille Sandbæk, alt sammen kom til at høre til Væggerskilde kirke, mens resten af sognet forblev under Brejning kirke. Folk, der havde ægtefælle liggende på Brejning kirkegård, var også velkomne her, når den tid kom, men ellers mente man i Brejning, at Væggerskilde beboerne herefter kunne holde sig til deres egen kirkegård. Indtil 1920 havde de to kirker fælles menighedsråd, men herefter var der to menighedsråd med fælles præst, præstebolig og konfirmandstue.

Skoler

Højmose Skole

Indtil 1900 var der tre skoler i Brejning sogn, Hovedskolen i Kirkebyen og de to biskoler i Sandbæk og Randeris, men stigende børnetal kombineret med de store afstande i sognet gjorde det nødvendigt at udbygge skolevæsenet kraftigt. De store afstande var årsag til oprettelsen af to friskoler, een i Opsund og een i Vesterbæk, omkring 1885, således at i hvert fald de mindste skolebørn fik en overkommelig skolevej.

Skolekommisionen med provsten i spidsen havde i lange tider presset Brejning sogneråd til ikke blot at se på sognets skolevæsen, men også gøre noget ved det, og til slut blev man samarbejdsvillige, og mellem 1901 og 1908 blev der bygget skoler i Viftrup, Vesterbæk, Højmose og Opsund. Det var noget af en opgave for et lille, fattigt landsogn, og gennem sognerådets forhandlingsprotokoller kan vi da også ane megen grublen og diskutereren ikke mindst omkring de "kære penge".

Skolebyggeriet i Højmose giver et godt indblik i forretningsgangen omkring et skolebyggeri. I september 1906 besluttede sognerådet, at nu skulle der bygges en skole i Højmose også kaldet Brejning nordre Skole, og derfor skulle der dels købes jord til skolebygningen, dels findes en arkitekt, der kunne udarbejde tegninger og holde opsyn med byggeriet. Skolekommisionen blev indkaldt til at møde hos Søren Kudsk Sørensen i Mejeribyen 8.oktober for sammen med sognerådet at bese forholdene i Højmose, ligesom man henvendte sig til arkitekt Andersen i Holstebro for at få ham til at give en pris på tegning af skolen og tilsyn med byggeriet.

Det var lettest at finde en byggegrund til skolen. Det vedtoges at købe 3/4 tønde land fra gården Store Højmose for 400 kroner, en beslutning som 29.november fik Amtsrådets fulde tilslutning, hvorefter handlen hurtigt gik i orden.

Det var straks sværere med arkitekten. Arkitekt Andersen sendte et tilbud på tegning og overslag til den nye skole, men prisen var 2% af byggesummen foruden kørepenge og 10 kroner om dagen for tilsyn, og da sognerådet ikke syntes om dette, henvendte man sig i stedet til arkitekt Johannes Lambæk i Ringkøbing, og forelagde ham sagen.

Han leverede en skitse af den nye skole til sognerådet og tilbød at levere tegning og overslag samt at føre tilsyn med byggeriet for ikke under 400 kroner og ikke over 450 kroner. Det var et tilbud, man kunne forholde sig til, så han fik opgaven.

Den 13.februar mødte arkitekt Lambæk op hos sognerådet i Fattiggården med tegninger og overslag. Samtidig havde sognerådet anmodet entreprenør Jens Sørensen i Mejeriby om at møde op også. Jens Sørensen var uddannet murer og er "skyld" i ikke så få af de huse, der blev bygget i Spjald først i 1900-årene. Han endte som ejer af Brejninggård, hvor han drev sommerrestaurant fra 1926 til 1942, hvor efterskolen blev oprettet.

Sognerådet bad Jens Sørensen om at give et tilbud på skolebyggeriet og meddelte samtidigt, at hvis man ikke kunne enes med ham om en rimelig pris, ville man udbyde byggeriet i offentlig licitation. Mon sådan en handel ville blive godtaget i dag ? Men efter

at have forhandlet frem og tilbage et stykke tid tilbød Jens Sørensen at levere materialer

og at bygge skolen for en samlet pris på 11.500 kroner efter arkitektens beskrevne regler og udbetalingsvilkår, og dette tilbud indgik sognerådet på, sikkert ikke mindst fordi arkitekten påpegede, at man helt sikkert ikke fik så lavt et tilbud ved en offentlig licitation.

Kakkelovne og komfur, som ikke var med i entreprisen, blev indkøbt hos J.A.Jensen i Ringkøbing, iøvrigt en gammel Brejningdreng, der var født, hvor nu Krogs Blomster har til huse.

Byggeriet blev finansieret på den måde, at sognerådet lånte 14.000 kroner i 4½% obligationer i Kommunekreditforeningen, som skulle afdrages over 28 år. Renter og afdrag skulle betales i halvårlige faste ydelser.

Betingelserne for byggeriet findes ikke mere, men noget tyder på, at skolen skulle stå færdig til 15.september 1907, for 7.september meddelte Jens Sørensen sognerådet, at nu var skolen færdig til aflevering for hans vedkommende, men sogneråd og arkitekt fandt dog enkelte mangler, som han fik besked om at afhjælpe inden 15.september, hvorefter han ville få dagbøder, indtil skolen var i orden., og 12.september kunne man så foretage det endelige syn, der faldt ud til alles tilfredshed, så Jens Sørensen fik udbetalt det resterende beløb af entreprisen bortset fra 500 kroner, der skulle stå som sikkerhed indtil synet på årsdagen, og arkitekten fik udbetalt 50 kroner oveni de 400, han først havde fået, så også med ham må der have været fuld tilfredshed.

Legepladsen skulle planeres, der skulle anskaffes et par nye pulte og et skab til at supplere inventaret fra Sandbæk biskole, der skulle sættes gymnastikredskaber op og anskaffes bukke og hoppetov, men så var skolen også klar til at tages i brug 1.november, og sognerådet havde ikke tabt pusten mere, end at man indbød skolekommissionen til et møde 7.oktober, så man kunne blive enige om at finde en byggegrund til en skole i Opsund !

Den gamle biskole i Sandbæk, der nu blev overflødig, blev solgt til nedrivning. Den havde en fortid som fattighus i Brejning Kirkeby, hvorfra den var flyttet til Sandbæk i 1870, og nu blev den igen revet ned og genopbygget som husmandssted på nuværende Feldbækvej 2, hvor den for en del år siden måtte vige pladsen for et mere tidssvarende byggeri.

Dagvogne i Brejning

Når man i gamle dage skulle væk fra Brejning sogn, var det mest benyttede transportmiddel ens egne fødder. Fordrede afstanden bedre transportmuligheder, måtte man enten ride eller køre i hestevogn, hvis man selv havde de muligheder, og ellers måtte man leje folk med hest og vogn, for det eneste offentlige transportmiddel, der passerede gennem sognet, var postvognen, der et par gange om ugen kørte forbi Brejning kirke på vejen mellem Århus og Ringkøbing. Efter at den nye vej mellem Århus og Ringkøbing var blevet færdig sidst i 1850`ne, kom postvognen ikke engang ind til kirken, men gjorde i stedet ophold ude ved Brejning kro, som blev flyttet fra kirkebyen ud til den nye vej i 1859.

Sognets beboere havde nu slet ikke samme behov for at komme væk herfra, som det, vi kender i dag, men ind imellem skulle der jo betales i Amtsstuen i Ringkøbing, der skulle

køres skattekorn derind, feldberederne skulle afsted med varer, og der skulle købes lidt handelsvarer hjem til sognet. Feldberederne havde tilladelse til at handle rundt om i Jyllands købsteder, og fra optegnelser ved vi, at de kom så langt væk som til Horsens og Ribe med deres små læs huder. At læssene ikke var store, tør fremgå af den omstændighed, at et fuldt læs korn omkring år 1800 bestod af 3 tønder. Vejenes tilstand, såvelsom vognenes og de små hestes tillod ikke større læs. Så der er ikke noget at sige til, at kunne en købstadstur klares med et par solide fødder og en knortekæp i hånden til underholdning, så var det det foretrukne transportmiddel.

Men nye tider holdt dog også deres indtog i Brejning sogn. I 1875 var der blevet etableret en landpostrute fra Brejning kro til Kampstedet ved Brejning kirke, videre til Brejninggård, herfra over Ravnsbjerg kro til Jesper Christensen i Muldbjerg og retur over Kongensbjerg og Mosdal. Turen gik mandag, onsdag og fredag og startede kl.8 morgen. Tilsvarende gik der en tur fra Videbæk kro tirsdag, torsdag og lørdag, også med start kl.8 morgen, som gik omkring Randerisgård i Brejning sogn, foruden Ryesminde, Solsøhede, Vester Herborg, Fiskbæk, Øster Herborg og Videbæk mølle.

Posten skulle aflevere og modtage aviser, breve, mindre pengesummer og småpakker. Og netop i Ringkøbing Amts Avis kunne man 2., 6. og 10. juni 1892 læse følgende notits:

Andreas Knudsens dagvogn kører fra Vareindkøbsforeningen i Brejning kl.7 morgen, er ved Brejning kro kl.7½ og er i Ringkøbing kl.10 senest.
Fra Ringkøbing kl.4 eftermiddag og ved Vareindkøbsforeningen igen kl.7 aften.

Det er sognets første dagvogn, der her er tale om. Dagvognen var en ombygget hestevogn, som regel trukket af to heste og med en overbygning på kassen, hvor der var plads til 4-6 passagerer indenfor og bagage med videre på toppen. Når man ser opbygningen på billedet, kan man godt forstå, at fartøjet kunne få overballance, som det netop skete i disse dage for hundrede år siden, da dagvognen væltede med indhold og det hele ved Brevsamlingsstedet nær Brejning kro.

Billedet forestiller dagvognen fra Brejning, men om bestemmelsesstedet var Ringkøbing eller Skjern vides ikke mere. På den originale affotografering står der Brejning på vognens sidefjæl, men ordet bagved er dækket af hjulet. De to personer er ligeledes ukendte, men den gående kan være Andreas Knudsen.

Andreas Knudsen fulde navn var Jens Andreas Peder Knudsen. Han var født i 1850 i Vesterbæk på nuværende Vesterbækvej 3. Sit voksenliv startede han som husmand på en lille ejendom i Vesterbæk udstykket fra fødehjemmet, herefter blev han husmand i Randbæk, og det var her, han fik lyst til at blive dagvognsejer. Havde han samme evner og ideer, som senere brodersønnen, Christian Knudsen fra "Knudsens Have", er det jo forståeligt, at livet som husmand blev for trangt.

Ifølge folketællingen 1901 boede han stadig i Randbæk, men i 1905 købte han grund og hus i Spjald, nuværende Hovedgaden 89, og her boede han med sin familie ved folketællingen i 1906, hvor han kaldes dagvognsejer og brødhandler. Det gav åbenbart ikke fortjeneste nok med dagvognskørslen, selv om han også havde en rute fra Brejning til Skjern, så i 1907 søgte han og fik bevilling som høker også.

Brejning - Ringkøbing ruten startede som nævnt ved Vareindkøbsforeningen, Hovedgaden 77 m.fl., hvor nu Reinholdt Sørensen har butik, og den endte på torvet i Ringkøbing ved

gæstgiveriet og købmandshandlen tilhørende Brejningdrengen, Mads Mikkelsen. Han havde gjort det godt i Ringkøbing og var blevet meget velhavende. Man sagde, at i det fattige Ringkøbing var der dengang kun 500 kroner i omløb, og de var næsten altid hos Mads Mikkelsen.

Det var iøvrigt ikke Andreas Knudsen, der åbnede den første rute mellem Brejning og Skjern. Det gjorde J.Chr.Nielsen i Opsund i juni 1895, idet han havde en dagvogn, der tirsdag, torsdag og lørdag kørte fra Videbæk kl.6½ morgen, gjorde ophold ved Brejning kro kl.7½ og fortsatte så over Hanning til Skjern så betids, at man kunne nå togene dør. Der returneredes fra Skjern samme dag kl.3 eftermiddag.

Samme J.Chr.Nielsen havde allerede i 1893 åbnet dagvognsruterne Videbæk-Ringkøbing, Videbæk-Herning og Videbæk-Skjern over Astrup, og han var mere meddelsom med sine priser i annoncerne, end Andreas Knudsen. Det kostede 30 øre at blive befordret 1 mil i lukket vogn. Med den pris har vognene ikke været overfyldte.

I 1911 kom jernbanen gennem Brejning sogn, og så var dagvognseventyret snart slut. Men allerede før dette år havde Andreas Knudsen solgt sin virksomhed til andre i Spjald, og efter nogle år flyttede han til He, hvor han døde i 1919. Tilbage er der vist kun en enkelt, der har oplevet en skumplende dagvognstur på egen krop, men snart er også det historie.

Spjald bymidte.

På sognepræstens gamle kort fra 1638 står der på den plads, hvor nu Spjald bymidte er, " Spjald Høje ", og der er angivet tre gravhøje. De er nu længst forsvundne, og på deres plads ligger der i stedet huse. Men det er trods alt ikke så mange år siden, de første huse blev bygget her. Indtil 1910 lå bebyggelsen " Spjald " også kaldet " Brejning Mejeriby " nord for det nuværende lyskryds, hvor en lille samling huse lå omkring Spjaldgård (Møllebakken 2), der var bygget på jord fra Brejninggård i 1821, samt sognets mejeri, der var bygget i 1888, og Spjald mølle, der var bygget i 1883, begge bygget på jord, der var udstykket fra Nr.Søndergård, der lå, hvor nu børnehaven ligger. Den nuværende vejstrækning Engvang - Skolegade udgjorde bebyggelsens sydgrænse, syd herfor lå fra gammel tid kun gårdene Sdr.Søndergård (Bygmarken 5) og Sig (Hovedgaden 1) samt det lille røde hus (Hovedgaden 45), som var bygget på udstykket jord fra Sdr.Søndergård i 1897.

Men da bygningen af jernbanen Ringkøbing - Nr.Omme var blevet vedtaget i 1908, satte det skub i byens udvikling mod syd og i 1910 blev der bygget en halv snes huse syd for det nuværende lyskryds heriblandt de to huse, der netop er revet ned.

Det nordligste hus (Hovedgaden 59) hvor tømrermester Meldgaard og hans far før ham i mange år drev tømrerværksted, blev bygget af Karen Marie Andersen, der byggede 12 fag hus til beboelse og butik, idet hun havde viktualie- og pålægsforretning her. I 1921 blev der bygget slagtehus, hvoraf resterne idag er huset Skolegade 3.

I en årrække husede Spjald to personer ved navn Søren Kudsk Sørensen, og for at kende dem fra hinanden, kaldtes manden i viktualieforretningen for " Søren Fedt ", mens

manden i Vareindkøbsforeningen kaldtes " Søren Forening ".

Da familien Meldgaard overtog huset, blev der bygget tømrværksted langs med Skolegade, og her holdt byens tekniske skole til, idet overetagen blev udvidet mod syd, så der blev plads til et stort lokale i hele bygningens længde.

Det sydligste hus (Hovedgaden 55 & 57) var et dobbelthus, byens første rækkehus, hvoraf skrædder Mørk byggede og beboede den sydlige del og arbejdsmand Jens Kr. Nielsen byggede og beboede den nordlige del. Hans enke og et par døtre ("Sypigerne ") havde systue i huset, mens Mørks del senere blev overtaget af Else Søndergaard, der havde modehandel. De to huse var hver på 6 fag og var udstyret med hver et forretningsvindue. Forretningen i det sydlige hus var der stadigvæk indtil nedrivningen. Her havde Gine Mølsted slikbutik i mange år, og efter hendes død, fik den lov at stå urørt.

En Husted slægt

I 1823 blev der på gården Husted født en dreng, der fik navnet Jakob. Han var søn af Jens Peder Jørgensen og Bodil Marie Nielsdatter, som også var født på gården. Jens Peder Jørgensen var født i Lille Kildsig i 1779 (Kildsigvej 17) som søn af Peder Jørgen Jensen og Karen Jensdatter. Som det kan ses, var der to bedstefædre med navnet "Jens", der skulle opnævnes, og Jens Peder havde da også en lillebror, der ligeledes hed Jens Peder, født i 1791 og eftermand i Lille Kildsig.

Den gang var navneskikken jo den, at børnene fik faderens fornavn som tilnavn med et søn eller datter hæftet på; men det, at faderen hed Peder Jørgen, voldte åbenbart præst og anden øvrighed visse problemer. De to drenge blev i de officielle dokumenter begge kaldet Jens Peder Jørgensen, men den ældste Jens underskrev sig tilsyneladende altid kun som Jens Pedersen, ligesom sønnen Jakob i sine optegnelser kaldte både ham og farbroderen ved dette navn.

Peder Jørgen Jensen ejede både Lille Kildsig og Store Rudmose (Kildsigvej 11), og den sidste gård arvede den ældste Jens Peder Jørgensen i 1811. I 1817 solgte han den imidlertid og købte sin kones fødegård, Husted, men han kunne ikke klare sine forpligtelser og gik fra gården i 1831 og fæstede et hus på Kildsig Mark af sin bror i Lille Kildsig. Dette sted var en del af nuværende Rudmosevej 5, og her boede han til sin død i 1863.

Her boede altså også sønnen Jakob sammen med sine 5 søskende, og herfra blev han konfirmeret i 1837 med gode kundskaber og god opførsel. Herefter tjente han dels her i sognet, dels i Velling sogn, men ifølge lægdsrullen for 1849 oplyses det, at han pr. 1.maj 1845 blev antaget af Det kongelige Landhusholdningsselskab til oplæring i den kunstige engvandingsteknik hos engmester og landmåler Terslev i Frederiksborg amt. Han blev udlært i 1850, og må så være rejst hjem til faderen i Kildsig, hvor han står opført i folketællingen fra 1.februar 1850.

Det var nu kun den halve sandhed, det var jo i Treårskrigen sidste år, og sidst i december 1849 blev han indkaldt og skulle give møde i Ålborg 5.januar 1850. Ifølge

Ringkøbing Amtsstues regnskaber blev der i den anledning udbetalt 21 mark som marchpenge til ham, men han mødte aldrig op i Ålborg, og i lægdsrullen står der, at han udeblev fra tjenesten og var rømt til ubekendt sted.

For nogle måneder siden fik vi en henvendelse til arkivet fra en Husted nær Jægerspris på Sjælland, der gerne ville vide lidt om sin oldefar, Jakob Jensen Husted, og han havde løsningen på hans videre skæbne, fra han rømte.

Da Jakob Husted, som han kaldte sig, var på Sjælland, kom han i kontakt med mormonerne, og deres budskab må jo have tiltalt ham så meget, at han valgte at slutte sig til dem. Da de er imod krig, er det jo forståeligt, at han rømte for at slippe for at skulle slås mod Prøjserne. Han endte i Stockholm, hvor han blev gift med Erika Tørnqvist omkring 1860. Ret hurtigt derefter flyttede de til Wittskövle i Kristiansstad Län, hvor han virkede som engmester, og hvor de fik to døtre og een søn i årene 1862 - 1865. Men samtidig levede han på god mormomskik sammen med en pige, Bengta Olsdatter, med hvem han fik en søn og en datter i årene mellem 1861 og 1866. I 1866 begav han sig med begge familier med undtagelse af sønnen Johannes født 1861 til Amerika for at slutte sig til mormonerne i Utah. Han nåede ikke så langt, han og sønnen døde i september samme år i staten Nebraska. Resten af familien nåede Utah, og der findes stadigvæk efterkommere i USA.

Sønnen Johannes blev hos sine morforældre i Bröstarp i Sydsverige. Da han blev voksen, giftede han sig med en svensk pige og rejste derefter til Amerika, hvor familien opholdt sig nogle år, før de igen vendte østpå for at slå sig ned i København. Ingen af dem var mormoner. Jakob Husted har altså efterladt sig efterkommere både i USA og i Danmark.

Som det måske er bekendt dyrker mormonerne eller Jesu Kristi Kirke af Sidste Dages Hellige, som de også kaldes, slægtsforskning, og har derfor rundt om i verden affotograferet kirkebøger, regnskaber og meget andet, som gemmes i Salt Lake City i Utah. Det er et prisværdigt arbejde, der bevarer mange værdifulde papirer for eftertiden, men der ligger nu andet end filantropi til grund derfor. Mormonerne ønsker at forene familierne ud over graven, altså også med de forud afdøde slægtninge, der ikke var mormoner, og de mener, at nulevende værdige medlemmer af mormonkirken kan aflægge særlige løfter, såkaldte "pagter" overfor Gud på deres afdøde forfædres vegne, og så kan de afdøde acceptere disse pagter i åndeverdenen, hvorefter det er muligt at forene familier for evigt.

Hvis medlemmerne skal kunne indgå disse pagter for deres forfædre, må de jo først vide, hvem forfædrene var, og derfor har mormonkirken ikke alene affotograferet det før omtalte materiale, men har også samlet et utal af slægtshistoriske optegnelser fra hele verden. Der er tilsyneladende ikke den slægtsbog, der ikke kan findes i Utah. Hertil kommer så en mængde optegnelser fra de enkelte medlemmer af mormonkirken, og heriblandt findes også, hvad Jakob Husted og hans kone har afleveret. Desværre er de originale papirer ikke bevaret, optegnelserne er samlet i lange lister af folk, der ikke har haft nogen anelse om, at der eksisterede et lille sogn, der hed Brejning, i et land meget langt borte fra Utah, og det sætter ind imellem sit præg på stavemåden. Men det fremgår tydeligt af optegnelserne, at Jakob Husted har nævnt en mængde familiemedlemmer og deres data, så godt som han nu har kunnet huske dem. Han nævner bl.a. faderens fødselsdato, 15.maj 1779, og det er interessant, for det år er Brejning kirkebog ikke ført. I sin iver for at få så mange med som muligt, nævner han bl.a. sin tipoldemor i Årup i Hanning sogn som " Fru Jakob Årup", og det kan jo ikke siges at være særligt dækkende.

Mormonerne siger, at de gør alt dette af kærlighed til de afdøde slægtninge. Jeg synes nu nærmest, at det er et udslag af misforstået godhed. Hvor mange af os uden for den kreds ville synes, at det var særligt opløftende at vågne op på den yderste dag for at opdage, at vi måske var blevet mormon, katolik eller muslim, fordi en nævenyttig efterkommer århundreder efter vores død havde ment, at dette var det bedste for os ?!

Kristian Linde Frydenreich

Vest fra Brejninggård i den såkaldte Kalvefenne lå der fra begyndelsen af 1800-tallet en lille ejendom "Skovhuset" kaldet. Her fødtes i eftersommeren 1847 en dreng, der i dåben fik det pompøse navn Kristian Linde Frydenreich Jakobsen.

Forældrene til drengen var muremester Jakob Holgersen Leed og hans kone, Anne Margrethe Rasmusdatter Holbæk, der var kommet til Brejning sogn som fæstere af Skovhuset fra Ringkøbing i maj 1843. Men hvorfor fik sønnen dette navn ?

I første omgang var det fordi han blev opkaldt efter en bror, eller rettere halvbror, med samme navn, der døde i 1844 i Skovhuset otte år gammel. Han var fra faderens første ægteskab med Ane Elisabeth Koldby, der var født på Rindum Nygård. Men hvorfor deres tredie søn dels blev opkaldt efter en tidligere ejer af Sønder Vosborg - Christian Linde - og dels fik præsteslægten Frydenreichs navn tilføjet står foreløbig hen i det uvisse. Ifølge fadderlisterne ved Jakob Holgersens faders dåb i Tim i 1754, optræder der standspersoner både fra Timgård og Sdr.Vosborg, så det er antagelig herfra, lysten til at lade de gamle navne genopstå i slægten kommer.

Hvordan gik det så drengen med det forpligtende navn ? Ikke særligt godt ! Vi kender ikke noget til hans opvækst i Skovhuset, men ved konfirmationen i 1861 fik han fine karakterer både for kundskab og opførsel, så så langt så godt.

Så hører vi ikke noget til ham før i 1870, hvor han i december blev gift med pigen Ane Mette Marie Kirstine Nielsen fra Jernved i Gørding sogn. Hun var kommet som tjenestepige til hans forældre, og om det nu har knebet med pladsen i det lille Skovhus eller af anden årsag, så blev hun gravid med sønnen Kristian, og det unge par blev som nævnt gift.

Herefter er det, som om alt gik skævt for Kristian. Ved det første barns fødsel i maj 1871 boede familien som indsiddere i en af ejendommene i Spjald, næste år var familien indsiddere i Bjørnkjærhus, herefter boede de et par år dels som husfæstere dels som indsiddere i Grønnehuse, så var de et års tid husfæstere på Brejninggårds Mark for fra efteråret 1879 at ende som fattiglemmer på Brejning Fattiggård, som lå, hvor nu gården Store Snogdal ligger - Holstebrovej 6.

Det har sikkert været en lidet munter oplevelse ! I sommeren 1879 havde sognerådet vedtaget, at p.g.af det tiltagende antal personer, der "væltede" ind på Fattiggården, så skulle lemmerne leve og få kost og pleje efter det oprindelige reglement, og det gav ikke anledning til nogen form for luksus. Kaffe måtte ingen få, brændevin langt mindre. Hvis

mændene røg, måtte de få en kardus tobak månedlig, men kun hvis de opførte sig ordentligt og skikkeligt, ellers fik de ingenting.

Det viste sig hurtigt, at Kristian ikke hørte til den kategori, der "opførte sig ordentligt og skikkeligt". Sognerådet havde overtilsynet med Fattiggården og dens beboere, den daglige drift blev forestået af en bestyrer, og da lediggang jo også den gang var roden til alt ondt, blev Kristian "Skovhus", som han også kaldtes efter sit fødested, lejet ud til Ole Snogdal i Lille Snogdal fra oktober til april, tre dage om ugen efter Ole Snogdals forgodtbefindende og til 25 øre om dagen samt kosten. Pengene tilkom selvfølgelig Fattiggården og ikke Kristian. Resten af året skulle Ole Snogdal betale 66 øre om dagen for ham. De tre øvrige af ugens arbejdsdage blev han udlejet på samme betingelser til Peder Andersen i Ravnsbjerg. Søndag var han fri for arbejde, og da skulle han have kosten i Fattiggården.

Der er vel ikke noget at sige til, at denne tilværelse ikke var noget for et ungt menneske, og i folketællingen fra 1. februar 1880 angives det da også, at mens Kristian Skovhus' kone og fire børn havde ophold i Fattiggården, var der ingen, der vidste, hvor Kristian Skovhus opholdt sig. Han var stukket af.

Han vendte dog hjem igen i løbet af foråret, og sådan gik det de næste ni år. Om vinteren opholdt han sig for det meste i Fattiggården, hvor han totalt nægtede at deltage i noget arbejde, prøvede hans kone eller bestyreren at få ham til at hjælpe med familiens underhold, gav han gerne igen både med mund og hånd. Så snart foråret kunne mærkes, forsvandt han fra Fattiggården, og så gik han som en fri fugl på landevejene, ind imellem tiggede han, ind imellem arbejdede han, og her kunne han selv beholde fortjenesten.

Ofte blev han anholdt for betleri og blev ført tilbage til Fattiggården. Når han ankom, var hans tøj som regel i miserabel tilstand, ja en enkelt gang havde han været sat fast i Varde for betleri og ankom da til Brejning Fattiggård i fangeklæderne fra Varde arrest, da han ikke havde andet at gå i.

Hvordan hans familie har haft det med dette, er der ikke husket noget om; men sognerådsmedlemmerne trak sig i håret, for alt dette var jo kun udgifter for sognets kasse. Sognerådets eneste rigtige mulighed for straf var at indsætte Kristian i Tvangsarbejdsanstalten i Ringkøbing, og det skete da også, at han fik nogle måneders ophold her. Ved løsladelsen fik han undertiden et tilhold fra borgmesteren i Ringkøbing, som var anstaltens øverste myndighed, om ikke at forlade Fattiggården igen, men undertiden meldte borgmesteren Brejning sogneråd, at han ikke fandt grund til at give ham et sådant påbud. Man har indtryk af, at han af en eller anden grund godt ville holde hånden over ham.

I marts 1889 døde Kristian Skovhus kun 41 år gammel, og mon ikke døden kom som en befrielse både for hans pårørende og måske ikke mindst for sognerådets medlemmer, der nu slap af med et årelangt problem ! Kristian Skovhus har sikkert haft mange gode evner, det tyder jo både hans konfirmationsvidnedsbyrd og det, at Ringkøbingborgmesteren godt ville holde hånden over ham, på. Han havde blot den ulykke at være født på det forkerte tidspunkt og sted. Var han født 100 år senere, havde han været midt i 68-oprøret, og det havde måske passet ham fint !

Efter hans død har man indtryk af, at hans enke og de syv børn, der efterhånden var kommet til, og hvoraf den sidste pige først var født efter faderens død, kæmpede sig opad igen. Hans enke var i 1901 bestyrerinde af Fattiggården, og de syv børn formåede alle at skabe sig gode tilværelser i sognene heromkring, hvor de har efterladt sig en mængde efterkommere.

Det første menighedsråd

Sognets første menighedsråd tiltrådte 1.januar 1904. Provsten for Bølling - Nørre Horne herreder autoriserede den første forhandlingsprotokol for menighedsrådet 21.januar samme år. Den var på 108 nummererede sider, og de slog til til 28.juni 1969. Foran i protokollen var indsat dels en vejledning i førelse af protokollen dels Menighedsrådsloven.

Sognepræsten var født formand og skulle indkalde til de mindst fire årlige møder. Formanden indkaldte pr. brevkort, og møderne blev holdt for lukkede døre i menighedsrådsmedlemmernes hjem.

Menighedsrådet skulle tage bestemmelse om følgende forhold:

- 1: Kirkens opvarmning.
- 2: Konfirmationernes antal, enten een eller to pr. år.
- 3: Hvilken autoriserede salmebog, der skulle benyttes - med sognepræstens samtykke.
- 4: Benyttelse af den reviderede liturgi for dåb og nadver, når præsten var enig deri.
- 5: Indførelse i folkeskolerne af den ny autoriserede bibelshistorie og lærebøger, når sognepræsten og skolelærerne var enige deri, samt ved konfirmandundervisningen, når sognepræsten var enig deri.
- 6: Indførelse af ny autoriserede prædikentekster, når sognepræsten var enig deri.
- 7: Andre påkommende tilfælde af betydning for menigheden.

Brejning og Nørre Omme havde jo fælles præst, og præstegården havde i mange hundrede år ligget i Nørre Omme; men den var brændt sidst på året 1903, og det blev besluttet, at den nye præstegård skulle ligge i Brejning sogn. Det blev altså en af de første opgaver for menighedsrådet at finde en plads til præstegården.

Man var enige om, at der ikke behøvedes avling til præstegården, og proprietær Albrektsen på Brejninggård tilbød 1 tønne land beliggende omtrent i den nuværende sydlige ende af Spjald. Man syntes, at det var en udmærket beliggenhed, hvis planer om med tiden at slutte Brejning - Nørre Omme sogne sammen med Hover - Thorsted skulle blive til noget; men i sidste ende opgav man dette og købte i stedet jorden, hvor præstegården stadig ligger. Planerne om den nævnte sognesammenslutning var i øvrigt senest fremme igen i 1908, hvor de blev endeligt skrinlagt.

Jorden blev købt og præstegården bygget i løbet af året med murermester Møller, Ørnhøj som bygmester. Den totale byggesum var på godt 1800 kroner.

I efteråret 1904 prøvede man at danne en sygeplejeforening fælles for Brejning og Hover sogne for at kunne give gratis pleje af fattige syge og billig pleje af bemidlede syge; men

trods det gode formål var der for ringe opbakning, så projektet blev ikke til noget.

I 1905 slap kirkebylæreren for klokkeringningen og rengøringen af kirken. Jens Lauridsen og Mads Pedersen Dumpen i Kirkebyen blev ansat til arbejdet, som også omfattede afvaskning af salmenummertavlerne forud for gudstjenesterne, idet salmenumrene blev skrevet på tavlerne med kridt.

Samme år udsendte Ædruelighedskommisionen følgende opfordring til landets menighedsråd: "Al udskænkning og salg af spiritus, skattepligtig øl indbefattet, forbydes fra lørdag aften klokken 6 til mandag morgen klokken 6." Menighedsrådet tiltrådte opfordringen.

I 1906 blev der på menighedens opfordring lavet en ekstra dør i kirkens sydmur oppe i koret, omtrent der, hvor præstestolen i dag står. Døren var en dobbeltdør af hensyn til kulde og træk. Den blev igen tilmuret ved kirkens restaurering i 1961 og endte sin tilværelse som udhusdør i Kinvad (Højmosevej 18). I 1906 skulle hverken Stift eller Nationalmuseum spørges om forlov for at få en dør i kirkemuren. Det ser anderledes ud i dag !

I disse år gentages det flere gange i forhandlingsprotokollen, at der var stor trang til en kirke i Solsø; men samtidig mente Brejning menighedsråd, at samme trang ikke kunne være til stede i Videbæk, som sagtens kunne klare sig med Vorgod og Herborg kirker !

I 1907 vedtoges det at samle penge ind i kirken til anskaffelse af en andagtsbog til hver konfirmand. Det eneste minus herved var, at ifølge en lov fra 1705 skulle en tiendedel af det, der blev lagt i kirkebøsserne, videresendes til Fredericia Hospital. Konfirmanderne fik deres an-dagtsbog, hvoraf vi har et enkelt eksemplar på Museet.

Indtil 1908 ofrede menigheden hvert år til præst og degn til Pinse. Men den gamle skik var blevet noget udvandet med tiden, og da kun 75 af de 255 offerpligtige beboere i sognet gav noget ved Pinseofringen i 1908, vedtog man at afløse højtidsofferet een gang for alle med 25 øre for hver af de 1385 beboere, der da fandtes i sognet ifølge folketællingen i 1906.

Præstegårdens brønd gav for lidt vand, så der blev muret en regnvandsbeholder ved præstegården til opsamling af vand fra tagrenderne.

Menighedsrådene både i Brejning og i Nørre Omme sogne arbejdede i disse år på at få adskilt de to folkerige sogne og få en præst ansat hvert sted. I.C.Christensen var inddraget i bestræbelserne; men pr. 1.januar 1910 var det slut med menighedsrådene, da loven, der var tidsbegrænset til seks år, udløb, og så blev alt sådant stillet i bero.

Herefter overtog sognepræsten menighedsrådets funktion sammen med sognerådet og kirkeejerne. At alt ikke gik i stå af den grund bevidner billedet, der viser Brejning kirkes første orgel fra 1912, der var anbragt på kirkens gamle pulpitur. Begge dele forsvandt ved restaureringen i 1961. Fra 1.januar 1913 forvaltedes kirkens interesser af et nyt menighedsråd ifølge den nye menig-hedsrådslov af 10.maj 1912, og sådan har det været siden.

Gravminder.

De ældste billeder af Brejning kirkegård fra 1895 og først i 1900-tallet viser en kirkegård, hvor der tilsyneladende herskede en form for anarki forstået på den måde, at spredt over en helt græsbevokset kirkegård fandtes gravtuer uden andet, gravtuer med en gravsten på og enkelte gravsteder omgærdet af et træ- eller jernstakit. Dertil en opgang til kirken fra hovedporten, som vi stadig kender til det, ligesom der var en gang fra den lille sydlåge til kirken. Denne sidste til brug for degnen, der boede, hvor nu den gamle hovedskole ligger ved hovedvejen syd for kirken. Men altså slet ikke antydning af vore dages velholdte kirkegård med gravstederne i snorlige rækker og grusbelagte gange. I øvrigt stammede en del af kirkens indtægt fra høslet på kirkegården.

Der herskede trods alt ikke fuldstændig anarki, for fra gammel tid var det skik at lade sig begrave på kirkegården sådan, at man lå her i døden i forhold til det sted i sognet, hvor man havde været i levende live. Der findes stadig rester af denne skik, selv om moderne tider næsten har slettet skikken. Vi kan stadig finde Sandbæk- og Randbæk beboere nord-øst for kirken, folkene fra Pilgård nord for kirken, beboere fra Langagergårde nord-vest for kirken, Kildsigfolkene syd for kirken og Opsund boerne syd-øst for denne.

Når man anvendte denne begravelsesmåde, fik man hele kirkegården udnyttet og ikke kun den lune sydside eller de eftertragtede pladser lige ved kirken. Det var jo kun sognets stands- personer, så som godsejerne på Brejninggård og sognets præster, indtil de i 1544 blev bosat i Nørre Omme, der havde ret til et gravsted inde i kirken.

Hvornår begyndte man så at pryde gravstederne med en eller anden form for gravminde ? Ja, vi ved det ikke, men for de fleste gjaldt nok det, som Grundtvig skriver i salmen Lovsynger Herren: "visnet, man ved ikke mer, hvor den stod ". I et enkelt skifte efter mølleren i Brejninggaard's vandmølle i 1753 er nævnt et gravtræ på hans forældres grav, altså en træplade, hvorpå man havde malet navn og årstal, men møllerfamilien hørte til sognets velhavende del, og reglen har nok ofte været som for Ane Laursdatter, der døde i 1898. Man ville så gerne have lagt hende ved siden af hendes mand, der døde tredivede år tidligere, men ingen kunne huske, hvor han lå.

I begyndelsen af 1800-tallet opførtes der en del teglværker rundt om i sognet, og at man ind imellem også brændte gravsten vidner de i alt fire teglsten på kirkens loft, der sammenlagt danner gravmindet over Niels Christian Olesen, der døde i Blæsbjerg i 1820. Men ellers dukkede mere vedvarende gravminder først op i 1800-årenes sidste tredjedel i form af jernkors og marmor- tavler med større eller mindre inskription og placeret på en cementsokkel på gravstederne. Enkelte gange blev sandsten anvendt, som det ses på de to bevarede tavler syd-østligst på kirkegården, men det er jo ikke noget særlig vedvarende materiale, ligesom glasplader, der i en periode også var på mode, så efterhånden blev gravstenene mest fremstillet af granit, som jo er et ret uforgængeligt materiale.

Når et gravsted bliver nedlagt, bliver der jo en sten tilovers. Det daværende menighedsråd besluttede for en halv snes år siden dels at stille en del af de gamle gravsten op på en måde, så de prydede og ikke misprydede kirkegården og udvalgt efter, at de fortalte noget om sognet og dets beboere. I øvrigt blev det sådan, at når et gravsted bliver slettet, så bliver familien spurgt, om den ønsker at hjemtage gravstenen, som ellers er

menighedsrådets ejendom, og så er det menighedsrådets pligt at tage vare på stenen på bedste måde hvad enten det drejer sig om opstilling eller bortskaffelse. Men for god ordens skyld har det været sådan, at alle gravsten fra nedlagte

gravsteder er blevet affotograferet og findes på Egnsmuseets computer, enkelte skrøbelige gravplader bevares på museet og sidste år blev alle gravsteder på kirkegården fotograferet og findes på en database, hvor også de længst forsvundne gravsten er samlet, således at interesserede i dag kan gå på internettet under

dk.gravsten og på
<http://www.sepper.dk/brejning/>
<http://www.sepper.dk/vaeggerskild/>

og kan finde billederne af alle de gravsten, der har været opstillet på kirkegården.

Gamle gravsten

For en del år siden blev det besluttet at få ryddet op i alle de gamle gravsten, der mere eller mindre tilfældigt lå og stod i østenden af den nye kirkegård. Gravstenene blev stillet op langs kirkegårdens yderkanter, og det blev besluttet ved fremtidige gravstedsnedlæggelser at orientere i de pårørende om de tre muligheder, der var, med hensyn til gravstenene:

1: De pårørende kunne hjemtage gravstenene.

2: De pårørende ønskede ikke gravstenene bevaret, hvorefter de skulle bortskaffes ved knusning.

3: For så vidt der var mulighed derfor, kunne menighedsrådet overtage stenene og lade dem opstille i de bestående rækker.

Som det er de fleste bekendt, blev punkt 3 nærmere reglen end undtagelsen, og det er årsagen til, at der nu er så mange gamle gravsten på kirkegården, at der meget snart ikke er plads til flere.

Vi er derfor nu nødt til at sortere blandt de opstillede sten og destruere de sten, der ikke skønnes bevaringsværdige.

Pårørende, der måtte ønske at hjemtage sådanne gravsten, er meget velkomne dertil og kan aftale det fornødne med graveren.

Gravsten, der destrueres, vil blive fotograferede, og fotografierne arkiveres.

Skæringsdatoen er 1.oktober 2003.

Brejning Menighedsråd.

Gl. Præstegård

Da Brejning fik en kirke, fik den også en præstegård til bopæl for og underhold af sognepræsten. Fra ældgammel tid havde Brejning og Nr.Omme sogne fælles præst, som boede i Brejning sogn. Det var som regel på noget af sognets bedste jord, præstegården blev placeret, og sådan var det også her i sognet. I folkemunde måske nok også vurderet for højt, for den blev så højt vurderet i matriklen i 1662, der var baseret på de ydelser, man mente at kunne få af den enkelte gård, at dens vurdering blev næsten halvveret i den nye matrikel i 1664. Vi må antage, at den nuværende "Gammel Præstegård" (Kildsigvej 12) også dengang var præstens bopæl.

Indtil Reformationen i 1536 hørte præstegården under Ribe stift, men herefter tilfaldt den Kronen. Af ukendte årsager lod kong Christian 3. sognepræsten for Brejning - Nr.Omme menigheder flytte til en gård lige syd for kirken i Nr.Omme i 1549. Vi ved intet om, hvorvidt der var tale om en deportation, måske fordi præsten var faldet i unåde hos ejeren af Brejninggård siden 1544, Gunde Lange af den mægtige Langeslægt, som i flere generationer havde de skiftende kongers bevågenhed, eller om der lå taktiske hensyn fra Gunde Lange til grund herfor.

Gunde Lange havde som nævnt købt Brejninggård af Kronen i 1544 og var selvfølgelig interesseret i at eje så megen jord i Brejning sogn som muligt. Men foreløbig fortsatte Annexpræstegården, som den nu kaldes, som en del af sognepræstens indtægtsgrundlag nu med to fæstebønder til at drive gården.

Vi ved heller ikke noget om, hvad sognepræsten, Hr.Hans, sagde til at blive flyttet fra Brejning til Nr.Omme; men der var een, der ikke brød sig om skiftet, og det var fæsteren af den gård i Nr.Omme, der blev udlagt til sognepræstens bopæl. Han ville ikke frivilligt flytte ud af gården, så sidst i marts 1549 fik lensmanden i Ribe, Claus Sehested, ordre til dels at få fjernet den genstridige bonde dels at sørge for, at Hr.Hans fik hjælp til at flytte.

I Gunde Langes tid skete der ikke mere vedrørende Annexpræstegården, men hans søn, Hans Lange, fik lov til at mageskifte noget af sin jord med noget af jorden fra den i 1575, jord, der dels lå ved hans vandmølle, dels lå sådan, at den generede ham ved nogle byggesteder. Mon ikke det betyder, at det nok især generede hans udfoldelsesmuligheder som bygherre, at der lå jord, der var ejet af andre så nær det sted, han skulle bygge på. Når vandmøllen er nævnt, må mølledammen jo også have eksisteret, så dette mageskifte tyder på, at det er ved den tid, at Hans Lange er begyndt at lave den store befæstning med opdæmmed vand og voldgrave i det område, hvor han nogle år senere opførte Brejninggård, som vi delvist kender den idag.

Hans Lange samlede gods sammen i Brejning sogn, og det fortsatte hans søn, Gunde Lange, med, da han overtog godset. I 1622 mageskiftede han med Kronen, således at han overtog Annexpræstegården med de to fæstere i Brejning sogn mod at afgive gården Nørgård og de to småejendomme, Klidsbjerg og Degneboligen, i Nr.Omme til præsteembedet.

Nu hørte Annexpræstegården eller Gammel Præstegård, som den nu ofte kaldes under Brejninggaard, og det blev den ved med til 1794. Den blev drevet af to fæstere næsten lige så længe, men i 1787 døde den ene fæster, Peder Mortensen, og herefter drev den anden fæster, Christen Lauridsen, gården alene, indtil han købte den fri fra Brejninggård i 1794.

Han havde to sønner, Christen og Niels, og de fik hver en halvdel af gården i 1800. Christen fik den gamle gård med godt og vel halvdelen af hartkornet, Niels fik den mindste halvdel sammen med to stude, to køer, en vogn, en harve og noget indbo. Her byggede han "Nygård" (Brejningvej 2). Af en eller anden grund fik han ikke skøde på gården fra sin far, så da krigen med England startede i 1807, blev han i sessionsprotokollen betragtet som gift i uopsagt stilling på sin fars gård, hvorfor han kunne indkaldes om nødvendigt. Så han fik travlt med at få skøde på gården. Som gårdejer kunne han ikke indkaldes, så da han i juli 1807 kunne fremvise skødet, blev han slettet.

Navnet "Gammel Præstegård" er blevet hængende ved gården, selv om det er så længe siden, den var præstegård. "Nygård" burde jo egentlig hedde "Ny Præstegård". Da den nuværende præstebolig blev bygget her i sognet i 1904, var det ejeren af Nygård, der solgte jord til den. Det er dog ikke jord fra den oprindelige præstegård, den nuværende ligger på, for i årenes løb var der til Nygård blevet tilkøbt en hel del jord, bl.a. de to Pilgårde fra Kirkebyen, og det er på en parcel fra den vestligste af dem, at præsteboligen blev bygget.

Røjkumgårdene

Bebyggelsen Røjkum bestod i 1600-årene af fire ejendomme, som alle hørte under Brejninggård. I forbindelse med Brejninggårds ejer, Jørgen Langes, konkurs i 1661 blev en stor del af bøndergodset overtaget af kreditorerne, og på den måde blev storkøbmanden Bagge Baggesen i Ribe ejer af den ene af de fire Røjkumgårde. D.v.s. det var ikke hele gården, idet en lille del af jorden vedblev med at høre under Brejninggård og blev dyrket af en eller flere af fæstebønderne i Kirkebyen.

Det var sin sag at drive en gård på den afstand, noget Bagge Baggesen ikke var ene om at opdage. Fæsteren på gården følte det sikkert ikke som en belastning med en ejer flere dagsrejser borte, og inden 1684 var der så store problemer med gårdens drift, at Bagge Baggesen opgav at drive den og lod den ligge øde hen, og som ødegård tilfaldt den Kronen.

I 1684 overtog generalmajor Laurids Munk Brejninggård og begyndte hurtigt at samle det bøndergods sammen, der lå i Brejning sogn, for igen at få mest muligt samlet under Brejninggård. Loven var sådan, at ejede man alt bøndergods i det sogn, hvor ens hovedgård lå, betød det en række privilegier for godsejeren.

Det har sikkert ærgret ham at se på den øde Røjkumgård, for i 1694 ansøgte han kongen om at måtte få skøde på kongens del af gården. I ansøgningen fortalte han, at gården havde været øde i over ti år, fordi den blev drevet dårligt, og på ansøgningstidspunktet var den ikke engang bebygget. Ansøgningen gik over amtsskriver Villads Andersen i Ringkøbing, som yderligere oplyste, at gården flere gange var forsøgt solgt sammen med andre ødegårde, men uden held, ligesom den ikke var anvendelig til ryttergods. Så han anbefalede salget.

Ansøgningen gik videre til amtmand Jørgen Grubbe Kaas, som også påpegede gårdens uanvendelighed som ryttergods. Problemet var det, at kongen, Christian V, fra 1682 og

frem havde udlagt store dele af det gods, han ejede rundt om i landet, til underhold for sit rytteri, og kongen var meget opmærksom på, at så meget af hans øde gods som muligt blev udlagt til rytteriet. Det er givet, at Laurids Munk ikke var interesseret i ryttergods i det sogn, hvor hans hovedgård lå, og hvor han trængte efter at eje alt fæstegodset, så han har sikkert allieret sig med både amtsskriver og amtmand for, at de skulle lægge et godt ord ind for handelen.

Amtmanden anførte, at gården var i så slet forfatning, at den ikke var tjenlig til rytterhold. Han havde prøvet at tilbyde den til krigsskriveren, som afslog at anvende den med den samme begrundelse. Men lå sagen sådan, at kongen insisterede på, at han ville have en ryttergård her i egnen, så havde amtmanden en bedre løsning. Han vidste, at der i Skarrild sogn fandtes en ødegård af passende størrelse, der var meget mere velegnet, da den nok var øde, men ikke nær så øde som gården i Røjkum ! Desuden ville det være en fordel for kongen at lade Laurids Munk overtage gården og lade den bebygge, for så skulle der svares skatter til kronen af den.

Enden på det hele blev, at Laurids Munk fik skøde på ejendommen; men han fik den nu ikke bebygget, men fortsatte med at lade jorden dyrke af fæstebønderne i Kirkebyen. Ejendommen fik dog et navn, idet den blev kaldt " Øde Røjkum ", et navn, der fulgte den, da Brejninggaards ejer, Siegfried Eenholm, i 1741 lod den bebygge med Brejning sogns første degnebolig. Navnet fulgte med, efter at den i 1757 blev almindelig fæstegård, da degneboligen blev flyttet til Kirkebyen, men med årene gik navnet i glemmebogen, og den blev blot een af Røjkumgårdene.

I 1817 blev halvdelen fraskilt som " Røjkum Krog ", nuværende Krogs Planteskole, de øvrige jorder er frasolgt inden for de senere år. De gamle bygninger nedbrændte i 1908. Resten af gården ligger på Muldbjergvej 12, hvor Vilhelm Knudsen har sin frodige have, så betegnelsen " Øde ", giver ikke rigtigt nogen mening mere.

Krigen 1864

Et af resultaterne af, at Danmark tabte krigen i 1864, var, at i løbet af foråret og sommeren rykkede de fjendtlige tropper nordpå gennem Jylland og huserede i de forskellige egne lige fra Kongeå til Skagen.

I juli kom turen til Brejning sogn. Prøjsiske, østrigske og ungarske tropper kom 7.juli til Brejning og omliggende sogne fra Skjern og blev indkvarteret rundt om på de gårde, der havde mulighed derfor. Soldaterne skulle jo forsørges, og fik de ikke, hvad de forlangte, så tog de selv, uden at betale selvfølgelig.

8.juli drog de videre nordpå, og det var tid til at slikke sårene. Sognefoged Anders Hansen havde allerede sidst i juni ladet bekendtgøre på kirkestævne, at kom de fjendtlige tropper her til sognet, og skete der skade på ejendom eller ejendele, så skulle det meddeles til herredsfogden i Skjern, der så skulle indberette videre til amtsstuen i Ringkøbing, således at der med tiden kunne udbetales erstatning, hvis der ellers var penge dertil.

Det var selvfølgelig væsentligt de gårde, der lå i nærheden af hovedvejen, det gik ud over. Christen Jensen i Mose måtte levere fødevarer og mælk, trævarer og grøntfoder,

Søren Knudsen i Pilgård kom af med ost og smør samt et tørklæde og et lagen, og det kunne være slemt nok, men på de ejendomme, der havde huset de fjendtlige tropper, var det dog værre. Jacob Christensen i Nr.Søndergård havde 7 mand på gratis forplejning, på Bilring var der 10 østrigske dragoner, der efter et døgn gratis forplejning ved afrejsen gav sig til at plyndre gården for fødevarer bestående af flæsk, kød, smør, brød og ost, som de tog med sig.

Værst gik det dog ud over kromanden, Peder Mogensen, i Brejning kro. Han fik 140 mand indkvarteret, de 42 var dragoner, resten ungarere. Han beskrev oplevelsen til herredsfogden således:

“ Ved Fjendens fremrykning 7.dennes, blev vi belagt med en Styrke, som afgik den 8.dennes af ca.140 mand hvoraf 42 Dragoner resten Ungarere, som i forening røvede og stjal alt væk af Husene. Lofterne ryddede de, i Kjælderne brød de igjennem Vinduerne og tog alt væk. Skabe og Kister brækkede de op og medtog hvad Lagner, Skjorter og andet Linned som fandtes Brugelig.

Af 6 Allens Bredde brændte Taget og 10 Brædder foruden andet Tømmer og Luger og Døre, som blev ituslaet og brændt, Huset er saaledes ganske udryddet.

Jeg meldte Skaden til Sognefogden, som tog det i Øiesyn, men sagde mig at jeg efter en Skrivelse fra Dem af 19.Mai d.aa. havde at henvænde mig til Contoret, hvorfor jeg herved er så fri at opgive Dem mit Tab i alt efter saa nøie Beregning som er mig mulig til mindst 300 Rdl.

Af Havre og Drikkevare blev bortkørt 3 Læs foruden, hvad der blev fortæret og drukken, spildt og sønderlaet i Huset og udenfor.”

Soldaterne nøjedes ikke med at plyndre her i sognet i det døgn, de var her. Nogle af dem anholt postkøreren, da han kom for at aflevere posten i kroen, som var brevsamlingssted. De tvang ham til at køre for sig til Videbæk, hvor de i kroen tog halm, hør, æg og smør og i vandmøllen flormelis, flæsk, æg, nogle høns og en gås.

Da krigen var slut, fik de af sognets beboere, der havde lidt tab, en krigsskade-erstatning, der for de fleste nok kunne dække tabet. Peder Mogensen i kroen havde i forvejen en dårlig økonomi, i årene før og efter 1864 blev han udpantet en del gange for renter af hans gæld, og i 1866 var han nødsaget til at dele sin ejendom i to dele, een del med den gamle kro ved Brejning kirke, som han selv beholdt og een del ved den nye landevej mellem Århus og Ringkøbing med de nye krobygninger, som han solgte til fremmede, for nogenlunde at holde skindet på næsen.

Peder Ditlev Jensen

Da Brejning sogn blev opmålt i 1683 til den nye matrikel, blev et stykke hede nordligst i Randbæk ind mod Lille Sandbæk skel nævnt som “Plet Hede”, antagelig fordi der i heden fandtes mange fugtige pletter, som dækkede over lerforekomster i undergrunden.

Ved frasalget af en stor del af Brejninggårds fæstegårde i 1794 købte Poul Jensen i

Feldbæk ikke alene sin gård fri til selveje, men også det stykke hede, der blev kaldt Plet Hede, og som siden i 1844 sammen med den omliggende jord blev matrikuleret som Randbæk nr.9.

I 1817 fik Jens Olsen i Lille Sandbæk en søn, som efter sin morfar Peder Ditlevsen i Store Sinkjær i Grønbjerg blev kaldet Peder Ditlev. Han voksede til, og da der var en ældre broder til at overtage Lille Sandbæk efter faderen, måtte han se sig om efter en anden mulighed. Muligheden lå lige syd for skellet i Plethede, og han indgik en aftale med ejeren af Feldbæk, Niels Rasmussen, om at måtte fæste denne hede og dyrke den op. Jorden blev ikke kaldet "Plet Hede" på dette tidspunkt, men da den hørte under Feldbæk, var navnet i stedet "Feldbæk Hede". Ejer og fæster må have kendt hinanden godt og respekteret hinanden, for der blev ikke oprettet nogen tinglyst fæstekontrakt, som det ellers var sædvane, og da Niels Rasmussen overdrog Feldbæk til sønnen Mads, fulgte Peder Ditlevs fæste af Feldbæk Hede med som en naturlig ting.

Peder Ditlev Jensen var blevet gift i december 1844 med pigen Ane Andersdatter fra Rindum, men giftermålet betød ikke, at det unge par med det samme fik foden under eget bord. Ifølge folketællingen i 1845, var Peder Ditlev karl i Store Sandbæk, og Ane sad som vævepige i Lille Sandbæk, og her boede de også i april 1845 som innsiddere ved datteren Ingers fødsel. Men i januar 1847, da den næste datter, Mette, blev født, var de husfolk og fæstere på Feldbæk Hede, så de må altså have bygget imellem disse to tidspunkter.

Ejendommen blev bygget ved foden af den bakke, der strækker sig mod øst mod Store Sandbæk, og da heden hed "Plet Hede", kaldtes bakken "Pletbjerg", et navn der senere blev hæftet ikke alene på ejendommen, men også på beboerne.

Peder Ditlev må have slidt hårdt med at dyrke jord op, sikkert med hjælp fra familien i Lille Sandbæk, for da den næste datter, Ane Johanne, blev født i januar 1849, kaldes stedet ikke mere Feldbæk Hede, men Feldbæk Mark, et navn der fulgte ejendommen, til den hen imod 1930 fik navnet "Pletbjerg" mere officielt. Ind imellem blev stedet da også kaldet "Randbæk Mark", da det jo stadig var matrikuleret under Randbæk nr.9.

Da Danmark i 1848 - 1850 var i krig mod Slesvig-Holsten, var det ikke kun helt unge mennesker, der blev indkaldt, også ældre gifte og blandt dem Peder Ditlev, der var indkaldt i alle tre år, men da han lå ved recerven, har han givetvist været hjemme i perioder. Da det i 1876 blev muligt at søge om at få erindringsmedaljen som veteran fra Treårskrigen, søgte han og fik den da også. I sin ansøgning oplyste han, at han ikke var blevet såret i krigen, så når gamle Anders Højmosse kunne huske, at han haltede og mente, at det skyldtes en krigsskade, må det altså have været en fejlhuskning.

I 1853 ramtes familien af en tragedie, da der udbrød en mæslingeepidemi i Brejning sogn, som bortrev både moderen, datteren Ane Johanne og en nyfødt søn, Jens. Peder Ditlev sad tilbage med tre døtre, idet datteren Sidsel var blevet født i 1850. Som sædvane var, for et hjem kunne ikke undvære en kone, blev han ret hurtigt gift igen med en pige fra Ulfborg, Karen Christine Jensdatter, som de næste år forøgede familien med en datter og en søn.

I efteråret 1857 fik Mads Nielsen på Feldbæk af Indenrigsministeriet lov til at udstykke sin gård, og det betød, at Peder Ditlev Jensen 1.juni 1858 kunne købe sin ejendom fri til selveje. Hele købesummen på 350 Rdl blev stående hos sælger med pant i ejendommen, men i 1866, var de 250 Rdl betalt, og da han gik på aftægt i 1883, blev resten betalt.

I 1876 blev han enkemand for anden gang, og nu overtog datteren Sidsel styret indendøre. Hun blev gift med Iver Christian Christensen fra Borris, og 15.januar 1883 fik det unge par skøde på ejendommen, og Peder Ditlev gik på aftægt. Foreløbig skulle han nyde daglig underholdning med føde, klæde, vask og renlighed sammen med de unge, men kunne de ikke enes, skulle der bygges fire fag til stuehusets søndre ende og indrettes til aftægtslejlighed, og så skulle der falde en ret bastant aftægt, som nok kunne tage pippet fra aftægtsyderen. Det var den eneste mulighed aftægtstageren havde for at sikre sin alderdom, og ingen kunne jo vide, hvordan forholdet til ejendommens nye ejere ville udvikle sig. Det var set før - også i Brejning sogn - at en for dårlig aftægt var den lige vej til sognets fattighus, ikke mindst hvis ejendommen kom i handel til fremmed side og fik nye ejere, der ikke havde familiære forpligtigelser til aftægtstageren.

Der er ikke noget, der tyder på, at de to generationer levede i kiv med hinanden, så Peder Ditlev har nok fået sin gode daglige pasning og dertil "1 Pot Brændevin og ½ Pund Røgtobak" hver måned, som han havde sikret sig til sin aftægt. De fire fag blev godt nok bygget til stuehuset, men det skyldes antagelig, at datteren Inger, der var ugift, flyttede hjem, måske for at hjælpe med at passe faderen, der først døde i 1897.

Sidsel og Iver fik ikke selv børn, men i 1890 tog de en nyfødt pige, Ane Petrine Kristensen, til sig som plejebarn. Hun var født af en ung pige i Pinbjerg, men fik nu sit hjem hos Sidsel og Iver. Sidsel bar hende til dåben, Peder Ditlev og datteren Inger var faddere, smukkere kan det vel ikke siges, at nu var hun deres. Hun blev starten på den slægt, der nu bor i Pletbjerg, men det er en anden historie !

Møller

Fra gammel tid fik beboerne deres korn malet i Brejninggårds vandmølle, hvortil der ligefrem var mølletvang, d.v.s. at man ikke kunne søge andre møller i området. I 1857 blev møllenæringen givet fri, således at det nu var op til den enkelte at søge andre steder hen, og det betød, at beboerne i sognets vestlige del i stedet søgte Muldbjerg vandmølle.

Det blev efterhånden moderne også her omkring at bygge de såkaldte hollandske møller, vindmøller, der nok var afhængige af vinden, men ikke af vandet, som ikke altid flød lige rigeligt til Brejninggårds vandmølle. Vind er sjældent en mangelvare i Vestjylland, og Jacob Christensen, der ejede Nr.Søndergård, kunne godt se en ide i at få etableret en vindmølle i området, så i 1883 solgte han et stykke jord ved vejen til Randbæk, det område der idag ligger nord for Møllebakken, til møllebygger Chr.Sørensen, som her opførte en vindmølle, iøvrigt den tredje han byggede her i egnen. Møllen var i tre stokværk, det nederste var muret op, mens resten var af træ og spånbeklædt.

Møllen lå omtrent, hvor Shell ligger idag, stuehuset lå vest herfor ud mod Hovedvejen, men blev revet ned for en del år siden, da vejen blev udvidet. Chr.Sørensen byggede med salg for øje, idet han ikke selv ønskede at arbejde som møller, så han solgte ret hurtigt til en uddannet møller.

Vejrmøllen kaldtes i starten for Søndergård Mølle, men fra omkring 1890 var navnet Spjald

Mølle, og det var meget naturligt, da dens nærmeste nabo mod syd var Spjaldgård. Den var en grim konkurrent til Brejninggårds vandmølle, og det blev udnyttet. Brejning sogneråd var ikke bedre i den henseende end andre, men lod møllerne på de to møller i sognet indgive årlige overslag over, hvor meget - eller lidt - det skulle koste at få malet Fattiggårdens korn. Godsejer Frandsen på Brejninggård indskærpede gang på gang overfor sine skiftende bestyrere på Vandmøllen, at de skulle betjene møllegæsterne på bedste måde for ikke at jage dem op til Vejrmøllen.

Møllen brændte i 1913, men blev bygget op igen. I 1917 under Første Verdenskrig, da der ikke kunne skaffes hverken gas eller olie til Elværket, købte dette møllen, hvor der blev indsat en dynamo til at levere strøm til Elværket. Dette ophørte i 1919, og møllen blev igen solgt til brug som kornmølle.

Det blev aldrig nogen god forretning at være møller i Spjald, hvilket også ses af, at i de omkring 55 år, møllen eksisterede, havde den 13 forskellige ejere. På mange møller rundt i landet solgte mølleren foderstoffer og drev også tidt købmandshandel. Sådan var det også her på stedet, men det var Brejning Andelsforening, der stod for salget af foderstoffer fra et pakhuis ved siden af møllen, som til gengæld leverede kraft til Andelsforeningens kageknuser, og købmand Glistrup i Ringkøbing havde bevilling til at drive købmandshandel fra møllehuset, hvilket han gjorde i årene mellem 1892 og 1913, så det gav ingen indtægt til mølleren. Med tiden fik de fleste større gårde en vindmølle på taget til bl.a. at drive gårdens kornkværn, og da først elektriciteten blev hver mands eje, kom der også en kværn på de mindre brug, og det betød enden på mølleriet. Den sidste ejer, Niels Jensen, rev møllen ned mellem 1937 og 1939 og byggede i stedet et nyt stuehus, det nuværende Møllebakken 3.

I 1892 solgte den daværende møller, Anders Nielsen, en parcel fra møllen til en "gammel pige", Bodil Kirstine Graversen fra Vesterbæk. Hun var skrædderuddannet, og hun opførte et hus med beboelse og butik på grunden, hvorfra hun drev skrædderi i en hel del år. Huset var forgænger til det nuværende Møllebakken 1, i hvis have der nu findes en lille efterkommer af Spjald Mølle, fremstillet for få år siden af byens tidligere møbelhandler, John Christensen, således at vejnavnet "Møllebakken" ikke er helt uden mening.

Brejning præstebolig 100 år

I løbet af 2004 er en mærkedag i Brejning sogn passeret uden nogen form for opmærksomhed langt mindre festivitas. Brejning Præstebolig er fyldt et hundrede år ! Årsagen til den manglende festligholdelse ligger i, at en nøjagtig fødselsdato er svær at angive.

Sidst på året 1903 nedbrændte præstegården i Nr.Omme, og det blev besluttet, at sognepræsten for de to sogne, Nr.Omme og Brejning, igen skulle have bopæl i Brejning sogn, hvorfra han var blevet forvist i 1549, da kong Christian III omdannede præstegården - den nuværende Gammel Præstegård - til to fæstegårde og sendte sognepræsten i "landflygtighed" til en præstegård i Nr.Omme opbygget på bekostning af et par ringe fæstegårde der.

Efter nogen diskussion enedes man om at købe et stykke jord syd for Nygård, hvis ejer, Niels Chr. Sørensen, afstod omkring en tønde land for 500 kroner. Her på bakkekanten var der god udsigt til kirken og Hovedskolen, og da Spjald by endnu kun bestod af et mejeri samt lidt spredt bebyggelse nord for det nuværende lyskryds, var der ingen, der fandt det umagen værd at lægge præsteboligen nærmere hertil.

Murermester Jens Møller i Nr.Omme fik bygningsentreprisen, og han arbejdede hurtigt, for allerede 10.januar fremlagde han overslag til bygningen. Den samlede byggesum var på ialt 12.304 kroner, men så købte Jens Møller 18.000 gamle mursten fra den nedbrændte præstegård i Nr.Omme for 504 kroner, således at slutbeløbet blev på 11.800 kroner. Bygningen stod færdig i løbet af efteråret.

For dette sikkert dengang ret svimlende beløb (det kostede til sammenligning 150 kroner at få kulegravet og indhegnet hele præstegårdshaven, inden den skulle lægges an) fik man en ret flot, velproportioneret og solid rødstensbygning med tre skorstene og skifertag, og da Højgård endnu ikke var bygget lige syd for præsteboligen, og da den omgivende beplantning ikke nåede knæhøjde, var den let at få øje på i landskabet.

Præsteboligen indeholdt præstens studereværelse med en indbygget brandsikker boks, som blev lukket med dobbelt jerndør, konfirmandstue, dagligstue med udgang til en veranda, spisestue, børneværelse, badeværelse, køkken med brændekomfur og spisekammer, bryggers, w.c og entre. På loftet var der indrettet to gæsteværelser i østenden og et pigekammer i vestenden af huset. Fra entreen førte en 17 trins trappe med drejede balustre op til 1.sal. Pigen måtte nøjes med en 16 trins trappe fra bryggerset. Herfra gik der også en 9 trins trappe ned i kælderen, som var og er i den nordlige halvdel af bygningen.

Mellem studereværelset og konfirmandstuen var der en dobbelt dobbeltdør med dør på begge sider af karmen, således at uvedkommende ikke kunne høre, hvad der blev talt om i studereværelset. Mellem konfirmandstue og dagligstue og mellem denne og spisestuen var der almindelige dobbeltdøre. Som et kuriosum kan nævnes, at disse dobbeltdøre foruden nogle af skillerummene og ydermurene er det, der er tilbage af den oprindelige præstebolig !

Som nævnt var der indlagt noget så moderne som et W.C., ligesom der var lagt vand ind i bryggerset, idet der var monteret en stor og en lille jernsugepumpe i brønden, der var 11 alen (ca.7 meter) dyb og lå 3 alen fra boligens nordside. Fra den lille jernsugepumpe førte der rør ind i bryggerset, hvor der også fandtes en jernvask og en fritstående "vaskegryde" (gruekeddel). Her var der endvidere en strygeovn.

Opvarmningen af huset skete med diverse kakkellovne. Der var en central røgforbrænder i spisestuen, som også opvarmede børne- og badeværelset, en empireovn i dagligstuen og en daniaovn i studereværelset, og almindelige kakkellovne i konfirmandstue, gæsteværelser og pigekammer.

Inden byggeriet kom rigtigt igang, blev det besluttet, at konfirmandstuen ikke skulle være i præsteboligen, men i et særskilt hus, der blev lagt ca.10 meter nordligere parallelt med præsteboligen og således, at de to østgavle var i flugt. Til byggeriet blev der anvendt

cementmursten og cementtagsten. Jens Møller fik også her entreprisen og afleverede en bygningsbeskrivelse 6.juni 1904. Prisen var 2.600 kroner.

Konfirmandstuen fandtes i østenden. Midt for bygningen var der indgang og gang i halvdelen af husets dybde, retirade og materialerum samt hønse- og tørvehus. I vestenden blev der indrettet hestestald til tre heste mod syd og vognport i resten. Over konfirmandstuen blev der indrettet et uopvarmet værelse til en karl. Adgangen hertil var ad en optrækkelig stige i gangen.

Ethundrede år er lang tid også for en præstebolig, og sammenligner man bygningen, som den er idag med den, der blev bygget for hundrede år siden, er der som nævnt ikke mange lighedspunkter. Det indre er totalt renoveret, den oprindelige konfirmandstue er revet ned omkring 1960 og er i stedet bygget ind til præsteboligen. Verandaen og det kønne skifertag er væk og er erstattet af et alt for overdimensioneret asbestpladetag med kvist og udhæng, som absolut ikke passer til den oprindelige bygning. Men det kan jo være, at der bliver mulighed for at rette op på dette i løbet af de næste hundrede år ! Der er aldrig gjort megen reklame for bygningen og dens indhold, men det rådes der bod på nu, idet der snarest opsættes et skilt med " Brejning Præstebolig" og med lys over, så at man kan finde den både ved dag og nat.

Ole Iversen, Røjkum og krigen 1864

I løbet af 1863 blev der indkaldt flere og flere til militærtjeneste, idet den danske regering havde en fornemmelse af, at det trak op til konfrontation med Prøjsen. Det var derfor ikke kun det unge mandskab, der blev indkaldt, men også ældre og undertiden også gifte mænd.

I forsommeren 1863 var turen kommet til Ole Jensen og hans årgang. Han var født i Røjkum i 1835 i den ejendom, der nu ligger på Muldbjergvej 12. Noget kunne tyde på, at han ikke syntes om den idé, for efter at have fået udbetalt marchpenge af sognefogden med besked om uophørligt at melde sig til 9. Batallion i Altona undlod han at møde, men gjorde sig i stedet usynlig. I den første tid derefter havde man set ham i Fousing og Vildbjerg, men så var han væk, indtil han blev anholdt på Holmsland i slutningen af august.

Han blev ført under arrest til herredskontoret i Ringkøbing, hvor hans forhold blev undersøgt, og i løbet af ganske få dage blev der udstedt et transportpas på ham, som fulgte ham fra det ene sogn til det andet, idet han under bevogtning blev sendt med hestevogn fra den ene sognefoged til den næste. De skulle så dels give ham tærepenge med, hvis det var nødvendigt, til det næste sted, dels underskrive passet med dato og notere, hvortil den videre rejse gik og dels sørge for, at han kom videre på en ny hestevogn og under behørig bevogtning.

Rejsen var jo ingen lystrejse, så sognefogderne ofrede ikke deres bedste fjedervogn til formålet. Den er sikkert foregået på en arbejdsvogn som den på billedet, som fotografen fangede på nuværende Røjkumvej omkring 1915.

Sådan gik turen fra sogn til sogn, og i løbet af tre dage nåede man Ribe, hvorfra han under bevogtning blev sendt med dagvognen til Tønder. I løbet af de næste fire dage gik turen over Flensborg og Gottorp til Rendsborg, hvor han og bevogtningen blev sat på toget til Altona, da det var den billigste og mest sikre måde at befordre ham på. På stationen i Altona blev følget modtaget 2. september af en underofficer, der straks indsatte ham i byens arrest.

Man arbejdede hurtigt, for han blev stillet for en krigsret allerede 8. september. Udeblivelsen blev takseret til simpelt fængsel på vand og brød i 4 x 5 dage samt at ligge i tjeneste to år længere, end anordningerne ellers foreskrev.

Så om han nu ville eller ikke ville, var han soldat, og det skal da siges til hans ros, at han i et par måneder af sommeren 1864 meldte sig frivilligt til det såkaldte Aarøes Corps, der foretog ikke så få farlige spionture bag fjendens linjer. Han kunne derfor også med god samvit-tighed ansøge om at måtte modtage Erindringsmedaljen for deltagelse i krigen 1864, da den blev uddelt i 1876. Hvilken da også blev bevilget ham.

Der er en lille pudsig tilføjelse til hans anholdelse. Få dage herefter modtog herredskontoret i Skjern en henvendelse fra Johan Peder Madsen i Stensgård i Nysogn. Han havde lånt Ole Jensen et par støvler dagen før, denne blev anholdt, og nu bad han herredskontoret om hjælp til at få støvlerne igen, så ikke også de skulle med i krig. Det forlyder ikke, om støvlerne undgik militærtjeneste !

Om Ole Jensens videre skæbne kan der fortælles, at han efter at have været hjemsendt ved krigens afslutning blev genindkaldt i 1866, og her var han så uheldig under en øvelse at skyde sig i venstre hånd, som blev invalideret. Han kom på Københavns Lazaret og blev hjemsendt som ubrugelig til krigstjeneste med en lille pension og bosatte sig i Karsbæk i Sdr.Lem sogn. Han fik arbejde på papirfabrikken i Nymølle og giftede sig i 1868 med den 40 årige tjenestepige på papirfabrikken, Johanne Marie Hansdatter, men døde kun 52 år gammel i 1888 af Tuberkulose ("Brystsye").

Anders Hansen i Ravnsbjerg

I år 1800 købte Anders Hansen fra Egeris gården Ravnsbjerg her i sognet og ved dygtighed bragte han gården på fode igen og vandt de øvrige sognebeboeres tillid, således at han blev deres sognefoged i en lang årrække. Det lå måske lidt i generne, det med at være sognefoged, for hans far var født i Langergårde, og hans far og generationerne forud var ligeledes sognefogder her i sognet.

Som sognefoged burde han jo have rene linier, og det kan derfor undre, at han ikke havde bevilling til at drive kro, når han i folketællingen 1.februar 1834 kaldes kromand og sognefoged. Først, efter at han havde solgt Ravnsbjerg til sønnen, Mads, i april 1834, søgte og fik denne bevilling til krohold på Ravnsbjerg 1.oktober 1835, så han på lovlig vis kunne

betjene studedrivere, handelsmænd og andet godtfolk, der i mange hundrede år forud havde gjort ophold i og ved Ravnsbjerg, inden rejsen fortsatte sydover over Ravnsbjerg å.

Anders Hansen var en dygtig landmand og tjente mange penge, som han lånte ud, og når det kneb med at få et lån indfriet, skete det, at han måtte overtage den ejendom, som lånet sad i. På den måde fik han Nr.Søndergård i det tidlige forår 1834, og det passede med, at han og hans kone kunne flytte herved, da sønnen som nævnt på samme tid overtog Ravnsbjerg.

Med sig havde ægteparret datteren Mette, der endnu ikke var afsat, og i 1837 meldte der sig en frier, ungarlen Jacob Christensen fra Astrup, af den store og anerkendte Astrupgård- slægt. Anders Hansen var ikke umiddelbart begejstret for forbindelsen, men da datteren åbenbart ville have frieren, skal han have sagt: " Ja, så må han vel hellere få det". Med "det" mente han ikke datteren, men Nr.Søndergård, idet Anders Hansen og hans kone havde alderen til at gå på aftægt, og sådan blev det.

Jacob Christensen var nu ikke så fejl endda, han var en mindst lige så dygtig landmand, som svigerfaderen og forstod at drive sin gård godt. I 1876 rev han den gamle, noget forfaldne gård ned og byggede en ny firelænget gård. Stuehuset var flot og meget rummeligt efter den tid og var tækket med skifer, som på hestevogne blev hentet i Silkeborg. Gården blev overtaget af Brejning kommune i 1960`ne, udbygningerne blev revet ned, og jorderne udlagt til bebyggelse. Stuehuset måtte i 1972 vige pladsen for børnehaven, så i dag er gadenavnet "Nr.Søndergårdsvej" det eneste, der minder om fordums storhed.

Anders Hansen og hans kone gik på aftægt hos datteren og svigersønnen. Konen, Dina Madsdatter, døde allerede i 1839, men først i 1850 blev aftægtsbestemmelserne tinglyst. Det ser ud til, at Anders Hansen indtil da havde gået på mål og med de unge, d.v.s., at han havde været en del af husholdningen. Han var født i 1772 og var altså nu en gammel mand og var oven i købet blevet blind ,så han har måske ønsket overfor de øvrige arvinger helt nøje at få tilkendegivet, hvor hans datter og svigersøn stod, når han døde. Måske også for at beskytte den efterhånden ikke helt unge pige, Dorthea Olesdatter, som havde passet ham, siden hans kone døde.

Aftægtskontrakten indeholdt de sædvanlige poster med hensyn til opholdsrum, fødevarer og kontanter, som er nogenlunde enslydende i de forskellige aftægtskontrakter fra den tid, men til gengæld er den lidt mere udførlig med hensyn til livets slutning, end sædvanen var. Der står:

" Og endelig efter Hans Død bekoster Jeg (svigersønnen) over Ham en skjøn og hæderlig Begravelse med Kiste, Klæder, Spise og Drikke til Hans Venner og Paarørende og i det hele taget lige saa fuldstændig og god som Hans Salig Kones Begravelse, mod at overtage alle Hans Ejendele undtagen Hans Sengeklæder, som Han for flere Aar siden har givet til det Fruentimmer, der opvarter og tjener Ham i Hans sidste Tid".

Anders Hansen døde først i 1861, så vi må jo håbe for "fruentimmerets" skyld, at sengeklæderne ikke var helt slidt op !

Anders Hansens bryllup i Ravnsbjerg

I sommeren 1833 tog sognefoged Anders Hansen til marked i Dalager for at købe en hest. Han kom der sikkert ikke kun for handlens skyld, men også for at høre nyt og for at mærke markedsstemningen på egnens største marked.

Det gik godt med at finde en egnet hest. Han kom til at handle med en ung landmand fra Borris Krog, Jens Pedersen, der havde en god hest til salg, og da de efter afsluttet handel drak lidkøb, faldt snakken på meget andet end hestehandel og landbrug. Jens Pedersen betroede ham, at han var kommet i en slem forlegenhed, idet hans unge kone netop var død, og nu manglede han en til at tage vare på den ret store husholdning, der var knyttet til gården, der med sine 1800 tønder land ikke var noget helt ringe landbrug. Dengang hørte hele det nuværende militærområde med til gården. Hans gamle mor, som boede på aftægt på gården, havde taget over, men det kneb med hendes kræfter.

"Jamen, det er ikke noget problem", sagde Anders Hansen, "jeg har endnu nogle ugifte døtre, så Du er velkommen på Ravnsbjerg, så Du kan tage dem i øjesyn". Den ide var Jens Pedersen med på, så næste dag sadlede han sin hest og red til Ravnsbjerg for at tage de ugifte døtre i øjesyn. Ifølge familietraditionerne var der tre ugifte, men det rigtige tal var nu to, de øvrige var gifte, men, som han senere sagde, så fandt han behag i, hvad han så, og tog selvfølgelig den kønneste den 20 årige Abelone. Hvad hun sagde til frieren, foreligger der ikke noget om, hans alder på 32 år kunne jo ikke afskrække, og 1800 tønder land var heller ikke at kimse af, så de unge blev i hvert fald enige om en fælles fremtid, og der blev holdt stort bryllup i Brejning kirke og i Ravnsbjerg 26. december samme år.

Sognepræsten til Brejning og Nørre Omme menigheder, pastor Bang, som i øvrigt var fætter til N.F.S.Grundtvig, holdt en lang og bevæget tale til brudeparret, især rettet til bruden, til hvem han begyndte sin tale: "Kjære Pige ! Om kort Tid da har Du skiftet Din Stilling, da hører Du ej længer til denne Menighed, da haver jeg som Din Sjælesørger, da haver din Fader og Moder overgivet Rettighederne over Dig i Din Mands Haand, som staar ved Din Side. Du er mig kjær, Abelone, i en dobbelt Henseende, fordi jeg har oplært Dig, har ledet Dig til Jesu Kundskab, og engang i en højtidelig Time, Du mindes, det var i dette Tempel, har jeg modtaget dette Løfte med Haand og Mund, at Du trofast ville lyde og elske og stole på Din Himmelske Fader. Kjær er Du mig dernæst som Datter af elskværdige Forældre og Venner".

Pastor Bang har sikkert ofte gjort ophold i Ravnsbjerg, når han var på vejen mellem sine to sogne, og her har han knyttet venskab til Anders Hansen og hans familie og har lært hjemmet godt at kende, så han kunne derfor med rette fortsætte sin tale således: "Du har, kjære Abelone, fra tidligste Aar i Dit Hjem havt det skjønneste Eksempel paa, hvad en vakker Husmoder bør gjøre. Følg stedse dette Eksempel ! Vær Du saa oprigtig en Husmoder i Din Mands Hus, som Din Moder er i Din Faders, og Dit Husvæsen skal visseligen blive omgivet med saa megen Ære, som Din Ægtefælle kan ønske sig. Kjære Pige ! Du drager nu bort fra os, fra Dine Forældres Hus fra det sted, hvor Du er født og opdraget, hvor Du tilbragte Ungdommen i muntre og sorgfrie Dage. Nu drager Du hen til Pligtens Opfyldelse til en Virkekreds, hvori, Gud være lovet, den fromme og trofaste

Veninde så ofte finder Fred og Lykke. Se Abelone, vi vilde alle, jeg Din Lærer og Ven, Din forstandige Fader, Din fromme Moder, Dine kjære Brødre og alle Dine Slægtninge og Venner bede i denne højtidelige Time til vor himmelske Fader, at maatte Hun dog blive lykkelig, saa lykkelig, som vi ønske hende det ”.

Abelone skulle jo nu være husmoder på en gård, hvor hendes mands moder indtil nu havde regeret, og det, vidste alle, kunne give anledning til slemme rivninger imellem generationerne, så det var nok ikke uden grund, at pastor Bang formanede hende sådan:

” Foruden Din naturlige Moder udlover Du Dig i dag, kjære Pige, at ære Din Mands Moder. Jeg beder Dig hav Tekstens Ord for øje og ær Hende som Din egen. Jeg anser Din Brudgom for en sand kristen og en retskaffen Mand , han kendes for ej andet end at være en god Søn, og derfor maa Han ønske, at Du med Ham vil dele Ønsker, Ærbødighed og Kjærlighed for den, der fødte Ham til Verden. Gjennem mine Læber beder derfor Din Brudgom Dig: Elsk Min gamle Moder og stræb med Mig stedse at opfylde Guds naturlige og helligste Lov ”.

Pastor Bang formanede bruden til at elske sin mand i alle livets forhold, som en ” klog, blid og trofast Hustru ledsage ham indtil Graven ”, så hun, ” naar Alderdommens Sne bedækker Dig ”, måtte kunne sige: ” Jeg har stedse mindedes, hvad min Ungdoms Lærer sagde mig, og jeg har befundet mig vel derved, og jeg takker ham derfor ”.

Præstens tale til brudgommen var noget kortere, men lige så velment, som til bruden. Han sagde bl.a.: ” Min Tales Indhold har vel bevist Dig, at livligt og varende er Ønsket i mit Hjerter om Din Lykke med denne Piges besiddelse, thi nu blomstrer den hos Dig. Naar denne Pige som Kone lyder de Raad, jeg har skildret, saa fortjener hun ogsaa Din Kjærlighed og Agtelse, saa skal Du ingen Dag leve med hende uden at velsigne det Øjeblik, da hun rækkede Dig sin Haand og hengav sig til Dig som Din kjæreste og trofaste Hustru som from og virksom Husmoder. Lad Enighed som en Himmelens Engel stedse bo i Eders Hus og i Eders Hjerter ”.

Brudeparret må have været så rørte over præstens meget personlige tale, at de udbad sig en kopi af denne. Den har været bevaret i slægten indtil nu, men nu er Borris Krog ikke mere i slægtens besiddelse, og så fandt man, at brudetalen burde tilbage til Brejning sogn, hvor den nu opbevares på Egns museet som et minde om en tid, hvor manden var kvindens hovede !

Om Spjalds oprindelse

Hvad kommer navnet Spjald af?

På gammelt dansk er det betegnelsen af en lille firkant, især brugt på et firkantet markestykke i enden af en større mark, og sådanne firkantede markstykker lå der netop her i udkanten af Brejninggårds vestermark, hvor Spjald i dag ligger. To af stykkerne blev kaldt Nørre- og Sønder Spjald. De ses på Brejninggårds udskiftningskort fra 1791. Man

kender også navnet fra udtrykket "at væve på spjald eller spjæld". Der er bevaret flere sådanne væve her fra sognet, som man især brugte til at væve bændler og strømpebånd på.

Sognepræsten til Brejning og Nørre Omme, Jens Lauridsen Handbjerg, tegnede det første kort over Brejning sogn i 1638 og er den første, der nævner stedet Spjald. På byens nuværende beliggenhed beskrev han to lokaliteter, Spjald dige om marken, som angav det gamle skel ind til Brejninggård, og tre Spjaldhøje. Spjaldhøjene er længe væk, vi bor i dag næsten ovenpå dem, de lå i en række mellem skolen og Arne Agerbos hus. Spjald dige er også væk, resten af det kan ses på de første billeder fra byen på den nuværende hovedvejs østside med den ældgamle landevej mellem Holstebro og Skjern løbende på digets vestside.

På det gamle kort er en gruppe ejendomme beliggende i Brejning Kirkeby. Tre nord for kirken, fire sydvest for kirken. De nordligste er de to Pilgårde og Dumpen. De sydlige er Kirkestedet, Kirkehuset og de to gårde, der kom til at hedde Søndergårdene. Da Gunde Lange i 1646 solgte Brejninggård med alt dens tilliggende, bl.a. hele Brejning sogn, til sin bror, Peder Lange, lå de to Søndergårde stadig i kirkebyen, og det samme var tilfældet, da Peder Lange indberettede om sit gods tilstand til Kronen i 1660 efter Svenskekrigene.

De to gårde havde en del af deres marker liggende nordpå mod Ravnsbjerg å. I forarbejderne fra 1683 til Matriklen 1688 benævnes en del af gårdenes jorder " Spjald Vang ", og hertil blev gårdene flyttet i hvert fald før udskiftningen af kirkebygårdenes jorder i 1795. I folketællingen 1801 kaldes resten af Søndergårdene i kirkebyen for Gammel Gaardsted, og da var de to Søndergårde delt i Nørre Søndergård, hvor børnehaven ligger i dag og Sønder Søndergård, hvis rester stadig findes på Bygmarken 5.

I 1753 overtog Godsejer Eenholm på Brejninggård vedligeholdelsen af broen over Ravnsbjerg å, som sognets bønder indtil da havde vedligeholdt under store besværligheder og ditto udgifter. Han fik lov at opkræve bropenge og ville have etableret en privilegeret kro i Ravnsbjerg, så man derfra kunne opkræve bropengene. Det fik han ikke lov til, men måtte i stedet bygge et hus til formålet, Brohuset kaldet, på skråningen syd for åen, og det ses på det gamle vejkort fra 1801. Det lå her til omkring 1806, hvor det igen blev revet ned. Det har ligget nogenlunde der, hvor "Møllebakken" drejer fra Hovedvejen i dag. Her boede i årenes løb en blanding af unge folk, der ventede på at få en gård i fæste, og bønder, der var sat fra deres gårde. I de sidste mange år boede enken Maren Bjerrebo her. Hun var kommet fra Sædding med en børneflokk, hvoraf et enkelt

barn døde stående på hovedet i et vandhul på marken, som kirkebogen så malende beskriver.

Sønder Søndergård blev købt til selveje i 1797, og samtidig blev gården Sig bygget på en del af gårdens jorder (Hovedgaden 1).

I 1821 begyndte der at ske lidt mere i Spjaldområdet. Tømrer og snedker Jens Kristensen fra Tudskjær i kirkebyen fæstede en del af Nørre Spjald og byggede et hus på jordlodden. Det var begyndelsen til den senere Spjaldgård. Han flyttede ikke selv herop, men solgte beboelsen i 1822 til Jens Thomsen fra Kongensbjerg, der samtidig fæstede

jordlodden af Brejninggård. Samme år giftede han sig med Ane Margrethe Mikkelsdatter fra Vind, og disse to er de første, der boede på lokaliteten Spjald. De var 66 og 45 år gamle, så det er ikke deres efterkommere, der befolker byen i dag. I 1829 overtog Jens Kristensens brorsøn, Mikkel Christensen Tudskjær, fæstet, og hans datter, Mariane, blev født på ejendommen 3.12.1829 som det første barn født "på Spjald".

I 1830 blev den næste beboelse bygget heroppe, idet Jens Nielsen fra Stauning fæstede et hus, som undertiden kaldes Spjaldhus, der blev bygget nord-øst for Spjaldgård ved Randbækvejen. Jordtilliggendet bestod i en strimmel jord ned mod Møllebækken, og en del af huslejen bestod i, at konen, Karen, skulle arbejde 10 dage i høsletten og 10 dage i kornhøsten på Brejninggård på egen kost og med egne redskaber, og med en arbejdsdag fra solopgang til solnedgang.

I 1843 fæstede snedker Peder Møller Jensen fra Timring en ejendom, der blev bygget på et stykke jord syd for Spjaldgård, nogenlunde hvor DLG ligger idag, og året efter blev der lige vest for denne ejendom bygget et hus med et lille jordtilliggende til den fraskilte Mette Katrine Henriksdatter fra Kongensbjerg, og disse fire huse udgjorde sammen med Søndergårdene og Sig områdets bebyggelse, som det ses på generalstabskortet fra 1873. I 1880 bestod Spjald stadig af de tre gårde og fire fæstehuse med deres beboere, men så begyndte der at ske noget. (fortsættes).

Historien om Spjald - fortsættelse

Vi skal langt tilbage i tiden, for allerede i Broncealder og Jernalder ved vi, at der boede mennesker her, hvor vi andre færdes i dag. Se blot på de flotte gruttesten og bunden af en jernalderkværnsten, som står opstillet udenfor museet.

Hvad betyder navnet **Spjald** ? På gammelt dansk er det udtryk for en lille firkant, især med henblik på et firkantet markestykke i enden af en større mark, og sådanne firkantede markstykker lå der netop her i udkanten af Brejninggårds vestermark. To af stykkerne kaldtes **Nørre- og Sønder Spjald**. De ses på Brejninggårds udskiftningskort fra 1791. Man kender også udtrykket "at væve på spjald". Vi har flere sådanne væve her fra sognet, som man især brugte til at væve bændler og strømpebånd på.

I 1638 skrev den lærde Ole Worm fra Københavns Universitet til landets biskopper og bad dem om at anmode sognepræsterne om at forfatte en beskrivelse af deres sogne især med henblik på ældre - antikvariske - ting og seværdigheder. Det var en meget blandet bunke besvarelser, der kom ud af det. Dengang gik man ikke lige ind til boghandleren efter et stykke papir, det købte man i dyre domme, og man havde sjældent mere, end man lige skulle bruge, så nogle præster sad ganske simpelthen anmodningen overhørig, andre skrev: "Sådan noget har vi slet ikke her hos os", det kunne jo stå på et lille stykke papir, og deres underskrift fyldte såmænd mest. Men enkelte, og blandt dem sognepræsten til Brejning og Nørre Omme, **Jens Lauridsen Handbjerg**, satte sig ned, tænkte over deres sogne og de mennesker, der boede der, og gav sig så til at skrive og tegne, og derfor har vi her fra Brejning sogn det første **kort over sognet, og det er første gang ordet Spjald nævnes**. Præsten var en omhyggelig iagttager, og der er ikke

tvivl om, at han har fået det hele med. Derfor ser vi på byen Spjalds plads kun to ting, Spjald dige om marken, som angiver det gamle skel ind til Brejninggård, og de tre Spjaldhøje. Spjaldhøjene er længe væk, vi bor idag næsten ovenpå dem, de lå i en række mellem skolen og Arne Agerbos hus. Spjald dige er også væk, resten af det kan vi se på de første billeder fra byen.

Ja, men hvor er Nørre- og Sønder Søndergård da henne ? De lå slet ikke her, og da det jo er deres jorder, en hel del af Spjald ligger på, skal vi se lidt mere til dem. Hvorfor hedder de egentlig **Søndergårde** ? På det gamle kort fra 1638 er en gruppe ejendomme angivet på lokaliteten **Brejning Kirkeby**. Tre nord for kirken, fire sydvest for kirken. De nordligste er de to Pilgårde og Dumpen. De sydlige er Kirkestedet, Kirkehuset og de to gårde, der kom til at hedde **Søndergårde**. Da Gunde Lange i 1646 solgte Brejninggård med alt dens tilliggende, og d.v.s. hele Brejning sogn, til sin bror, Peder Lange, lå de to Søndergårde stadig i Kirkebyen, og det samme var tilfældet, da Peder Lange indberettede om sit gods til Kronen i 1660 efter Svenskekrigene. Det viser sig her, at jordtilliggenet til de to Søndergårde er lige nøjagtigt det samme som til de to Pilgårde, og endnu i 1660 angav man kun Kirkebyens gårde under eet, man brugte ikke deres navne, men fra 1661 og frem taler man om de to Søndergårde.

De to gårde havde en del af deres jordtilliggende nordpå mod Ravnsbjerg å. I forarbejderne 1683 til Matriklen 1688 benævnes en del af gårdenes jorder " Spjald Vang ", og hertil blev gårdene flyttet i hvert fald før udskiftningen af kirkebygårdenes jorder i 1795. Det kan nævnes, at Præstegården - Gl.Præstegård - også havde en del af sit jordtilliggende nordpå, idet gården "**Nygaard**" er den halve Præstegård, udstykket i år 1800. Det ses tydeligt på det minorerede kort, som er tegnet på grundlag af Matrikuleringen, som begyndte i 1804. Præstegårdens jordtilliggende var lidt større end det, Pilgårdene og Søndergårdene havde. I folketællingen 1801 kaldes resten af Søndergårdene i kirkebyen for **Gammel Gaardsted**.

Under Svenskekrigene, der sluttede i 1660 led befolkningen under gentagne plyndringer, ikke kun af fjenden, men nok så meget af hjælperne, som for en stor del bestod af polske lejesoldater. Vi ved, at Nr.Omme præstegård brændte påskedag 1659, mens gudstjenesten var i fuld gang. Alle løb fra kirken til præstegården, sognepræsten løb ind i sit studerekammer, antagelig for at hente kirkebøgerne, men først ville han styrke sig med en snaps fra sit skab, og da han havde drukket den, sank han død om og blev båret ud, men man glemte bøgerne, som gik tabt, herunder også sognets kirkebog.

Ved matrikuleringen i 1688 af alt sognets jord blev hartkornet til en hel del af sognets ejendomme sat betragteligt ned, blot ikke til de to Søndergårde, som kun fik en minimal nedsættelse, og det tyder jo på, at de har haft jord af god bonitet at dyrke. Beboerne på de to gårde var, som de fleste andre i Brejning sogn, fæstere under Brejninggård med de pligter og byrder, det indebar. Interessant er det, at de to gårde i alle årene frem til salget af Brejninggårds bøndergods i 1794 vedblev at høre under Kirkebyen i de forskellige opgørelser.

I 1753 skete der lidt nyt på stedet. Godsejer Eenholm på Brejninggård overtog vedligeholdelsen af broen over Ravnsbjerg å, som sognets bønder indtil da havde vedligeholdt under store besværligheder og ditto udgifter. Han fik lov at opkræve

bropenge og ville da forfærdelig gerne have lov ved samme lejlighed at få en privilegeret kro etableret i Ravnsbjerg, så man derfra også kunne opkræve bropenge. Det fik han ikke lov til, men måtte i stedet bygge et hus, **Brohuset** kaldet, på marken syd for åen, og det ses på det gamle vejkort fra 1801. Det lå her til omkring 1806, hvor det igen blev revet ned. Det har ligget nogenlunde der, hvor "Møllebakkevejen" drejer fra Hovedvejen idag, måske lidt længere mod nord skjult af hovedvejen. Her boede i årenes løb en blanding af unge folk, der ventede på at få en gård i fæste og bønder, der var sat fra deres gårde. I de sidste mange år boede enken Maren Bjerrebo her, hun var kommet fra Sædding med en børneflokk, hvoraf et enkelt døde stående på hovedet i et vandhul på marken, som kirkebogen så malende beskriver.

Da Brejninggård solgte en hel del af bøndergodset til selveje i 1794, var der ingen af de to fæstere i Nr.-og Sdr.Søndergård, der følte trang til at købe sig frie, noget de iøvrigt havde til fælles med beboerne i flere af sognets store gårde. Sønder Søndergård blev købt til selveje i 1797, og samtidig blev gården Sig udskildt (Kr.Stenums gård). Nørre Søndergård blev først købt til selveje i 1815.

I 1821 begyndte der at ske lidt mere i Spjaldområdet. I første omgang var det godsejeren på Brejninggård, der så en fordel i at opdyrke noget af den vestlige hovedgårdsmark op mod det gamle "Spjalddige". Tømrer og snedker Jens Kristensen fra Tudskjær i Kirkebyen fæstede en del af Nørre Spjald og byggede et hus på jordlodden. Det er begyndelsen til den senere **Spjaldgård**. Han flyttede ikke selv herop, men solgte beboelsen i 1822 til Jens Thomsen fra Kongensbjerg, der samtidig fæstede jordlodden af Brejninggård. Samme år giftede han sig med Ane Margrethe Mikkelsdatter fra Vind, og disse to er de første, der boede på lokaliteten Spjald, netop **på Spjald**, som man sagde. Da de var 66 og 45 år, er det ikke deres efterkommere, der befolker byen idag.

I 1829 overtog Jens Kristensens brorsøn, Mikkel Christensen Tudskjær, fæstet, og hans datter, Mariane, blev født på ejendommen 3.12.1829 som det første barn født "på Spjald".

I 1830 blev den næste beboelse bygget heroppe, idet Jens Nielsen fra Stauning fæstede et hus, som undertiden kaldes **Spjaldhus**, der blev bygget nord-øst for Spjaldgård ved Randbækvejen. Jordtilliggendet bestod i en strimmel jord ned mod Møllebækken, og en del af huslejen bestod i at konen, Karen, arbejdede 10 dage i høsletten og 10 dage i kornhøsten på Brejninggård, på egen kost og med egne redskaber, og arbejdsdagen var sat fra solens opgang til dens nedgang.

I 1843 fæstede **snedker Peder Møller Jensen** fra Timring en ejendom, der blev bygget syd for Spjaldgård, nogenlunde hvor DLG ligger idag, og året efter blev der lige vest for denne ejendom bygget et hus til den fraskilte **Mette Katrine Henriksdatter** fra Kongensbjerg, og disse fire huse udgjorde sammen med Søndergårdene og Sig områdets bebyggelse til efter 1880. Det ses på generalstabskortet fra 1873. Vi kan altså sige, at indtil efter 1880 bestod beboerne af tre gårdmandsfamilier og fire fæstehusmandsfamilier.

I 1834 var Nr.Søndergård blevet købt af **sognefoged, kromand og gårdejer Anders Hansen fra Ravnsbjerg**. Det ligger ligefrem i hans forskellige bestillinger, at her var der en mand, der ville noget. Han lånte gennem årene en hel del penge ud bl.a. her i sognet og overtog ind imellem gårde som ufyldstgjort pant, og på den måde fik han også

Nr.Søndergård. I 1835 fik han bevilling til at drive kro i Ravnsbjerg, som hermed blev sognets første **lovlige kro**, efter at der sikkert havde været drevet krohold i mange år forud, gården lå jo bekvemt på studevejen sydpå over Ravnsbjerg å, og folk overnattede her inden den videre tur sydpå. Han havde blandt mange børn en datter, Mette, som i 1837 blev gift med **Jacob Astrup Christensen** fra Astrupgård. Det fortælles, at da Anders Hansen så ham an som kommende svigersøn, skal han have sagt: " Han er vist ikke meget værd, men han kommer vel til at skulle have d e t alligevel." Det var ikke datteren han mente, men Nr.Søndergård. Det er muligvis rygtet om denne vurdering, der har ægget Jacob Astrup Christensen til at vise, hvad han var værd, for han var en lige så dygtig landmand, som svigerfaderen og lige så fremsynet. I daglig tale kaldtes han **Jacob Søndergård**, og med årene blev han en velstående mand. I 1876 rev han den gamle, noget forfaldne gård ned og byggede en ny firelænget gård. Stuehuset var flot efter sin tid, tækket med skifer, som på hestevogne blev hentet i Silkeborg. Gården måtte jo vige for børnehaven og hele bebyggelsen i det område. Stuehuset stod til 1972, hvor det blev revet ned. Hans svigerfar, Anders Hansen, måtte også godkende svigersønnens dygtighed, og han endte sine dage som en meget gammel mand i 1861 på aftægt hos familien på Nr.Søndergård. Jacob Søndergårds søn, **Peder Astrup Jacobsen** overtog gården omkring 1885. Han var dygtig som faderen, og det er især ham, der satte gang i bebyggelsen i Spjaldområdet.

Inden vi nu går videre, er det interessant at undersøge, om der havde været andre nærliggende muligheder for at placere en by her i sognet. Tidligere er navnet **Brejning Kirkeby** nævnt. I øvrigt ikke et navn, der er kommet med i Trap Danmark, hvorfor vi ikke kunne få et skilt med dette navn opsat på hovedvejen ved kirken. Man accepterer kun navnet **Brejning**. Poul Christensen påviste for en del år siden, at handelen i Brejning sogn for en stor dels vedkommende udgik fra Kirkebyen, og det havde vel været nærliggende at antage, at så kunne der også have opstået et bysamfund heromkring. Sognets anden matador i sidste halvdel af 1800-tallet boede da også her. Det var **Anders Pedersen på Nygård**, som var kommet til gården omkring 1844 som femårig sammen med sine forældre fra Hee. I 1870'erne og 1880'erne opkøbte han en del af gårdene i kirkebyen og lagde dem sammen med Nygård. Da man ikke måtte nedlægge gårde den gang heller uden at oprette et husmandssted i stedet, blev f.eks. Kampstedet lige vest for kirken til på den måde, da den vestlige Pilgård blev opkøbt. Kampnavnet kom som følge af ejeren af stedet, Poul Madsen Kamp. For en driftig mand havde der altså været alle muligheder for at hente en del af de aktiviteter, der nu i stedet så dagens lys i Spjaldområdet, til Kirkebyen, men det ser ud til, at den megen handlen stækkede Anders Pedersen økonomisk, så at der ikke var plads til de store armbevægelser. Det endte i øvrigt med, at han måtte sælge Nygård, og han endte sine dage i en ejendom i Abildå, og det var jo ikke Spjald !

På Sdr.Søndergård sad Mathias Christensen i disse år. Han havde giftet sig med ejeren Peder Jensens stedtvillingedatter, Karen Jensdatter, da de var i særdeles moden alder, så de havde kun et eneste barn, datteren Ane Margrethe, gift med Mathias Mikkelsen kaldet Søndergård. Da gården jo tidligere var delt, har man indtryk af, at man passede gården, og så lod man naboen på Nr.Søndergård om de store armbevægelser. Kun i 1897 udskildte man en enkelt parcel til at bygge et hus på, men det kommer vi ind på lidt senere. Gården Sig var den mindste af de tre gårde og kom slet ikke til at spille nogen rolle i Byen Spjalds opståen.

Omkring 1880 ser det ud til, at af de fire før nævnte ejendomme er kun Spjaldgård tilbage. Den blev drevet under Brænderigården ved Brejninggård og fulgte med denne, da Peder Smith fra Nymølle købte Brænderigården i 1882. Den blev drevet ved forpagter indtil 1898, hvor den blev solgt som selvstændig gård.

Da man begyndte at udstykke parcellerne fra Nr.Søndergård, var man, som det fremgår af matrikelsnumrene, begyndt nordfra og så gået mod syd. Indenrigsministeriet havde givet tilladelse hertil i 1889. Om områdets navn var der nok delte meninger i starten. Ifølge kirkebogen bruger man navnene **På Spjald, Brejning Andelsmejeri og Søndergårdhus** om møllen og Spjaldgård, om mejeriet og om det ene af de to første huse på stedet i 1889 og 1890.

Søndergård Mølle.

Fra gammel tid fik bønder og godsejer kornet malet på Brejninggård vandmølle, men med møllenæringens frigivelse i 1857 var der banet mulighed for andre måder. Det blev efterhånden moderne med såkaldte **hollandske møller**, vindmøller, der jo nok var afhængige af vinden, men ikke af vand, som ikke altid havde flydt særligt rigeligt til vandmøllen ved Brejninggård, mens vind jo som regel ikke er nogen mangelvare i Vestjylland. Jacob Søndergård gik ind for tanken, og i 1883 solgte han en parcel, **Vestlige del (V.) 12b**, til møllebygger Christen Sørensen, som her byggede sin 3.vindmølle i området. Han byggede med salg for øje, og møllen med stuehus blev da også solgt til en møller, Ole Christensen, året efter. Møllen lå på Møllebakken, stuehuset lå, hvor nu hovedvejen går forbi Esso. Møllen blev en grim konkurrent til Vandmøllen, og det blev udnyttet. Sognerådet lod de to mølleejere indgive næsten årlige overslag over, hvad prisen var på at få malet Fattiggårdens korn. Godsejeren på Brejninggård indskærpede gang på gang i disse år overfor vandmøllebestyrerne, at de skulle betjene møllegæsterne på bedste måde for ikke at jage dem over til vindmøllen. Det blev nok aldrig nogen god forretning at være møller i Spjald, og efterhånden fik mange gårde deres egen mølle på taget, og med elektricitetens indførelse blev en kværn hver mands eje. Møllen brændte i 1912 og blev bygget op igen i 1913 og nedrevet mellem 1937 og 1939. I et pakhús ved møllen havde Andelsforeningen en kageknuser, som blev trukket af møllen, og i 1892 fik købmand Gistrup fra Ringkøbing lov til at drive købmandshandel fra møllehuset. Han opsigde denne bevilling igen i 1913. Møllen kaldes i mange år for Søndergård mølle, først omkring 1900 bruges navnet **Spjald mølle**.

Brejning Andelsmejeri. Hovedgaden 85, V.12c.

Det første andelsmejeri blev opført i Hjedding i 1882 med så stor succes, at opførelsen af andelsmejerier bredte sig som ringe i vandet. I 1888 var turen kommet til Brejning sogn. Landmændene i Brejning, Hover og Nr.Omme sogne gik sammen om at bygge og drive et andelsmejeri, som blev placeret på en grund, som blev købt af Peter Astrup Jacobsen, Nr.Søndergård, **V.12c**, som selv havde en stor interesse i at få mejeriet igang. Man holdt stiftende generalforsamling i februar 1888 og fik så bygget mejeriet i løbet af sommeren,

således at mejeriet kunne begynde at virke i juli 1888. Grunden er først udstykket i maj 1889 efter Indenrigsministeriets tilladelse af 10-4-1889. Købspris 200 kr. Langt de fleste malkende landmænd i de tre sogne kom med fra starten. Brejning sogn er i den henseende lidt specielt i forhold til andre steder med et gods, idet Brejninggård ikke selv havde et særligt godt fungerende mejeri, hvorfor godsejer Kofoed også var interesseret i at være med. Man bandt sig til at levere al mælk i de næste 12 år, ligesom koantallet skulle holdes nogenlunde konstant. Andelstankens princip med, at hver mand havde een stemme gjaldt også her, ligegyldig om man som godsejeren på Brejninggård havde 50 køer, eller hed Peder Taulborg og boede i det yderste Randbæk med blot en enkelt ko. Andelstanken var dog ikke nået helt ind i mejeriets bestyrelse, de syv pladser var besat med ejerne fra de fire ud af de fem største brug, de sidste tre pladser tilfaldt en gårdmand og to husmænd, og Kofoed fra Brejninggård blev formand. Nr. Omme trådte ud i 1899, og mejeriet fortsatte som Brejning-Hover Andelsmejeri, senere som Brejning-Muldbjerg Andelsmejeri. I 1911 var produktionen så stor, at det krævede en total ombygning af mejeriet.

Leverandørerne skulle jo tilbagekøbe skummetmælk og valle, og det gav anledning til mange diskussioner om centrifugemælks sundhed kontra håndskummet mælks. Den diskussion fik man også her i sognet, men nok på en måde, som man ikke lige havde forudset. **Fattiggården** startede som de øvrige leverandører med at levere mælk, men holdt op dermed igen i efteråret, fordi man fra amtet havde oplyst, at centrifugemælken ikke måtte bruges til fattiggårdens beboere, da der i spisereglementet var regnet med håndskummet mælk. Når så næsten al fattiggårdens mælk blev håndskummet, var der jo ikke noget at levere til mejeriet. Mejeribestyrelsen talte selvfølgelig godt for den centrifugerede mælk, som både blev opvarmet til over 70 grader, hvorved T.B. dræbtes, og som ved centrifugeringen blev rensat for alle urenheder og "slim", som man jo måtte drikke sammen med den håndskummede mælk. Man ville meget gerne have en god løsning på problemet, ikke mindst, fordi interessenterne i deres husholdning brugte skummetmælken, og kunne der sættes en finger ved sundheden, var man sikker på at få vanskeligheder med tyendet, og det ville man jo gerne undgå. Det hele endte med en frikendelse af centrifugemælken.

Vareindkøbsforeningen.

Hovedgaden 77,79,81, V.12d,f,r, 12as,au,ax, 12aa,at,av,ay.

Ringkøbing Amts Vareindkøbsforening blev oprettet i 1886, og i forbindelse med mejeriets start var det naturligt at oprette Brejning kreds af nævnte forening. Peder Astrup Jacobsen byggede et hus til foreningen i 1889, og den ganske unge Søren Kusk Sørensen fra Faster ansattes som foreningsbestyrer. Foreningens medlemmer kunne afgive bestilling på varer i butikken. Bestillingerne indsendtes til hovedkontoret, som entrerede med de billigste grossister. Man undgik på den måde at skulle have et stort lager ude i de enkelte forretninger, som dog havde et udvalg til daglig handel. Vareindkøbsforeningen fik tilladelse til brændevinshandel i 1892. Søren Kusk Sørensen fik næringsbevis som købmand i 1893 og købte ejendommen af Peter Astrup Jacobsen i 1894, ikke alene matriklen, hvorpå den lå, **12d** og **12f**, men også matrikel **12h** og **12p**, alt for 3000 kr. Ifølge sognerådets forhandlingsprotokol er vareindkøbsforeningen som sådan ophørt helt

1.oktober 1901, men købmandshandelen fortsatte. Søren Kusk Sørensen blev gift i 1896 og tilbyggede da ejendommen det parti, hvor idag Sørensen har forretning og beboelse.

Træhandel, bageri, smedie. Hovedgaden 69,71, V.12j,q.

I 1889 byggede Peder Astrup Jacobsen et hus, **Søndergårdhus** kaldet, her på stedet indeholdende stuehus med bageri samt en smedie, der lå for sig selv. Fra stuehuset blev der drevet træhandel, og huset var indrettet således, at man kunne gå fra træhandlerens del til bagerens del. Andelsmejeriet var jo kommet godt igang, og det betød også, at landmændene skulle ind til mejeriet og hente udbetaling af mælkepenge. Det gav anledning til sammenkomst med hvad deraf fulgte. Fra politiprotokollen kan vi læse om udfaldet af en sådan sammenkomst. Gdr.Hans Nørgård Graversen, Blæsbjerg, havde hentet sine mælkepenge, var derefter et smut inde i vareindkøbsforeningen, hvor han købte portvin, og derefter hos træhandler Jensen og bager Hansen, hvor der blev drukket en del øl og portvin. Som man kan tænke, endte det hele i et gevaldigt slagsmål ud på aftenen, og Graversen følte sig så forulempet, at han lod sig køre til distriktslæge Juul i Videbæk til nærmere undersøgelse tidligt på morgenen. Han blev fornærmet over at blive vækket af en fulderik, og meldte træhandleren og bageren for ulovlig udskænkning - smugkro. Der blev holdt politiforhør, hvor det fortaltes, at så godt som alle andelshaverne havde været samlet og havde drukket en del øl, men man ville ikke rigtig ud med, om de var købt eller foræret. Man købte brød og smør hos bageren, det var trods alt lovligt. Knap midnat havde forsamlingen været inde i vareindkøbsforeningen og havde købt portvin af Søren Kudsk Sørensen, som havde sagt, at de ikke måtte drikke den derinde, men det gjorde de nu alligevel. Træhandleren erkendte at have solgt øl til fortæring på stedet ved flere lejligheder. Det var iøvrigt ham, der lejede bageriet ud til bageren. Selve slagsmålet var nu noget overdrevet. Hans Graversen havde trukket krog med Mikkel Andersen Højmose, og det var endt lidt for voldsomt, som det kan ske, når der er for meget spiritus i blodet. Sagen endte med en bøde for ulovlig udskænkning.

Se, det vi nu har hørt om, er Spjald by anno 1889, eller rettere sagt, **Søndergård Mark**, for det er stedets første betegnelse. Her var altså et mejeri med beboelse og et par huse med en smedie, alt bygget i grundmur og med paptag, sådan som de første mange huse blev opført på stedet. Man synes jo nok, at paptag og smedie ikke hører særligt godt sammen, og det endte da også med, at smedien brændte i 1891 og blev opbygget på sin egen matrikel. Vender vi os til den folketælling, der findes fra 1890, så støder vi på de første kendte beboere på stedet, som på længere sigt kom til at præge udviklingen i byen.

I smedien boede Anders Kristiansen, senere kaldet Kongensbjerg, med sin kone og tre børn, hvoraf det yngste var født i smedien i 1889. I huset efter smedien var både træhandleren og bageren udskiftet med nye folk, måske en følge af udskækningspostyret. Her boede den 20 årige træhandler Jakob Søndergård Andersen med sin søster, Mette, som husbestyrerinde, og bageren var den ligeledes 20 årige Mikael Mikkelsen Ramsing, som senere skiftede fra bagerhåndværket til blikkenslagererhvervet i Lem og igen senere til træhandlererhvervet i Spjald. Han blev iøvrigt gift med Mette, og sammen er de bedsteforældre til Carlo Ramsing. I vareindkøbsforeningen boede den 21

årige uddeler Søren Kusk Sørensen med sin husbestyrerinde. Til slut kom mejeriet, som benævnes Brejning Mejeri med den 31 årige mejeribestyrer Wilhelm Leffler med kone og to unge elever. Altså en ung "besætning" på stedet.

Bageriet nedbrændte i 1897 i februar måned. Ejeren var skrædder Jens Chr. Jensen, som havde købt stuehuset med bageriet af Peder Astrup Jakobsen i 1893. Hvordan det er gået til vides ikke, for brandforhøret er ikke bevaret, kun oplyses det, at murer Niels Agerbo i Videbæk, brandfoged Thomas Christensen af Mose og ejeren indgik på alle at betale en bøde for den begåede overtrædelse af brandpolitilovgivningen, så der er nok sket ombygninger på stedet, der ikke har været så gode.

Bygningen blev igen opført på brandtomten som skrædderi og bageri. Bageriet blev herefter udlejet til **bager Laurids Andersen**, som udover at være bager holdt Landbohjem for landboerne, når de var på besøg i byen. I den anledning klagede han i 1899 over sin skatteansættelse, som syntes ham alt for høj, når han sammenlignede sig med, hvad Fenger på Bilring betalte. Sognerådet mente, at skatteansættelsen var god nok, idet man havde svært ved at sammenligne beværtning og landbrug, da man mente, at beværtningen sikkert gav en indtægt på flere hundrede procent, hvilket ikke var tilfældet med landbruget. Han klagede så til amtet, som beordrede kommuneskatten nedsat. I 1900 nedlagde han skænkeriet for Landbohjemmet. Der er iøvrigt ikke fundet ansøgning om bevilling fra ham til at drive gæstgiveri.

Bageriet, **12q**, blev købt af **bager Edvard Jensen** i 1902, som købte et stykke jord vest for bygningen, **12v**, hvorpå han i 1903 opførte et nyt bageri vinkelret på hovedbygningen. Samme år fik han næringsbevis som værtshusholder uden ret til udskænkning af stærke drikke, hvorefter han igen oprettede Landbohjemmet. Han var en virksom mand, der i 1904 byggede en gymnastiksal af træ vest for bageriet parallelt med stuehuset, hvor der nu foruden beboelse også var butik.

Hovedgaden 67, V.12k.

For nu at gøre bygningen helt færdig, så var **Jakob S. Andersen** træhandler, hvor der i 1893 blev skrædderi. I 1890 - samme år som folketællingen - indberettede gendarmen til amtet, at Jakob Søndergård Andersen drev uberettiget næring uden næringsbrev fra sin butik ved Brejning Andelsmejeri, hvorfra han solgte trævarer, pottemagervarer, sko, støvler, træsko og øl. Det oplystes, at han i et år havde drevet forretning for egen regning, men på et købmandsbevis, der tilhørte gdr. Søren Chr. Vinther i Opsund, der ikke brugte det og som ikke havde noget at gøre med Jakob S. Andersens forretning. Først lånte han det ud til Laurids Kamp, der drev købmandsforretning ved Brejning kirke, og da han så selv fik eet, gik det videre til Jakob S. Andersen, der jo ikke var gammel nok til selv at erhverve et. Jakob S. Andersen søgte derfor samme efterår sognerådet om myndighedsbevilling, som han fik, da man anså det for en veldfærdssag for ham at erholde bevillingen, og med den i hånden fik han bevilling til at drive træhandel og købmandsnæring.

I 1892 byggede han til nabobygningen, adskilt fra denne med en brandmur, et 8 fags hus med stentag, og det var jo en god foranstaltning med det tag og brandmuren, da

nabobygningen brændte. Han fik skøde på grunden for 25 kr i 1893. Vand fik han fra smediens brønd, idet smedefamilien måtte gå ind på, at beboerne i 12k og 12m,n - skomageren - skulle have adgang gennem deres have til at hente vand i brønden.

Hovedgaden 73, V.12h,p.

Denne parcel havde Søren Kudsk Sørensen som nævnt købt i 1894 af Peter Astrup Jakobsen. Årstallet på huset siger 1891, så sælgeren må jo have bygget huset med salg for øje. Søren Kusk Sørensen solgte huset videre i 1896 til tømrer **Kristian Peder Kristiansen, Per Snedker** kaldet, som var hans svoger. Han havde iøvrigt bevilling ikke alene som tømrer, men også til detailhandel og brændevinshandel, den sidste dog opsagt i 1910. Huset har altid kun været benyttet til beboelse.

Smedien.

Hovedgaden 65, V.12l.

Som nævnt brændte den første smedie i 1891, hvorefter smedien igen blev opbygget samme år på nabogrunden af smeden, **Anders Kristiansen**, som fik tilnavnet **Kongensbjerg**, efter at han fra 1896 til 1909 drev ejendom og smedie i Kongensbjerg. Han fik dog først skøde i på grunden i 1893 for 25 kr, men det oplyses heri, at smedien var bygget af ham. Der var stuehus i sydenden og smedie i nordenden af huset, som var af grundmur og stadigvæk tækket med pap. Som det er nævnt tidligere, måtte hans brønd benyttes af beboerne i de to nabohuse.

Skomageren.

Hovedgaden 61,63, V.12m,n.

På den nordlige af disse to grunde byggede skomager **Mads Lauridsen** sit hus i 1892. Huset indeholdt beboelse, værksted og butik Han fik skøde på grundene for 200 kr i 1893. Han fik bevilling som skomager i 1890 og boede i de første to år i Kirkebyen i Kampstedet. I 1916 byggede han huset på den sydlige parcel, 12n.

Klanges hus.

Hovedgaden 75, V.12g,o.

Disse to grunde købte mejerist Wilhelm Leffler af Peter Astrup Jakobsen i 1893 for 200 kr efter at have bygget huset i 1892 som beboelse og forretning. Wilhelm Leffler startede som mejeribestyrer, men han havde åbenbart mere lyst til at handle. I 1891 anklages han for at drive ulovlig manufakturhandel fra sin bopæl ved siden af andelsmejeriet uden at have næringsbevis. Næringsbevis som købmand søgte og fik han derefter i oktober 1891, og så opsagde han sin stilling som mejeribestyrer for at blive manufakturhandler. Da han solgte i 1896 var forretningen indrettet med to diske, fire reoler og een montre.

Møllebakken 1, V.12e,s.

Alt, hvad vi indtil nu har talt om, har haft tegn af en mandsdomineret verden med kvinderne pænt i baggrunden, men et af byens første huse er dog opført af en kvinde, **Bodil Kirstine Graversen** fra Blæsbjerg, som var skrædderuddannet. Hun købte et stykke jord af mølleren, Anders Nielsen, i 1892, og herpå byggede hun et hus med beboelse og butik. Hun drev skrædderi og havde i perioder en lærling ansat. Hun fik bevilling som skrædder i 1893.

Hovedgaden 89, V.12x.

For en ordens skyld tages huset her med nu, da det jo ofte optræder på billederne af mejeriet. Grunden tilskødes **Jens Andreas Knudsen** af Peter Astrup Jakobsen i 1905, og er jo sikkert bebygget omkring den tid. Han var **dagvognsejer** i 1905 og solgte også brød. Han fik en bevilling som høker i 1907. Dagvognene var byens mulighed for forbindelse udadtil. Ikke nogen offentlig forbindelse, det ses f.eks. aldrig, at vognmændene har fået bevilling til dagvognskørsel. Fra Brejning gik der en rute til Skjern og een til Ringkøbing. I 1910 var det Jakob Søndergård Andersen og hans bror, Peder Astrup Andersen, der drev dagvognskørselen til Skjern.

Nu er "byen" da så småt bebygget og ved at ligne en by her i midten af 1890'erne. Læg mærke til, at det væsentligst er på den vestre side af hovedvejen, at bebyggelsen er sket. I disse år forsvinder navnet **Søndergård Mark** til fordel for navnet **Brejning Mejeriby**. Men der begyndte også at ske lidt på hovedvejens østre side. Da Peter Smith på Brænderigården døde i 1897, blev Spjaldgård og jorderne ned til det, vi idag kender som Engvang overtaget af hans svigersøn konsul Chr.Høj i Ringkøbing, og han har givet set en mulighed i at begynde at udstykke noget af jorden.

Hovedgaden 84, Brejninggård (B.)1bg, 1bh.

Dette er det første hus, der blev bygget på vejens østside. **Lars Andersen** fra Højmose byggede i 1898, men fik først skøde på jorden i 1899. Der blev bygget 12 fag beboelse, bagestue, butik og bageovn, stadig grundmur og paptag, men han havde også andre planer, for i 1899 byggede han en kørestald syd for ejendommen samt gæstestald og slagteri, og samme år ansøgte han sognerådet om bevilling til at drive **gæstgiveri i Mejeriby**. Det synes jo at være en nærliggende tanke, for en kro var det eneste, der manglede på stedet, men sognerådet var imod, og ville ikke anbefale sagen til amtet, der stod for bevillingerne. Han havde iøvrigt heller ikke bevilling til at drive bageri, men har måske tænkt sig at ansætte en bager. Det er nok derfor, at han solgte det hele til købmand Bank Jeppesen fra Skjern i 1899, som solgte videre til Peter Wilhelm Pedersen i 1900. Han løste næringsbrev til detailhandel, grovvarerhandel og brændevinshandel samme år. I 1908 fik han næringsbrev på handel med korn og foderstoffer.

I 1907 byggede han to fag til husets sydende til butik, og i de følgende år byggede han oplagsrum til støbegods og pakhuse til korn- og foderstoffer. I 1910 byggede han huset på

Hovedgaden 86, B.1ca, og i 1911 udlejede han huset med købmandsbutikken til J.F.Mortensen.

Han fortsatte med korn- og foderstofhandel fra det nye hus og byggede tre grundmurede pakhuse. Alt det, som er **DLG** idag.

I 1912 oprettede han tømmerhandelen på grundene, der ligger på **Hovedgaden 90, B.1co,1cp**, alt det vi kender som **Tømmerhandelen** idag.

Hovedgaden 80, B.1bj.

Dette hus er det næste på hovedvejens østside, bygget i 1899 af **vognmand Georg Chr. Jeppesen**, efter at han havde købt grunden af konsul Høj i Ringkøbing. Senere boede der tømrer, karetmager og detailhandler i huset.

Hovedgaden 78, B.1br,1cd.

I 1901 byggede **slagter Hans Bertelsen Kamp** slagtehus og beboelse et stykke nede på den grund, han samme år havde fået skøde på af konsul Højs enke i Ringkøbing. Det var adskilt af en brandmur til naboen mod syd, hvor der var smedie. I 1910 købte han 1cd til og byggede samme år forhuset, som blev indrettet til slagtebutik og beboelse.

Hovedgaden 76, B.1bs.

I 1901 byggede **smed Niels Pedersen** 8 fag smedie, 2 fag stald og eet kammer på sin grund sammen med slagtehuset nordfor. Huset havde paptag, så han søgte og fik dispensation fra brandvedtægten. Allerede i 1902 byggede han forhuset på 11 fag med to lejligheder. I 1905 bygger han smedie længere nede ad gaden, og i de næste år bruges stedet mest til beboelse uden erhverv, men fra 1910 er der bageri i bagbygningen og bagerbutik i forhuset. Det år kom **bagermester A.C.H.Andersen** til byen, og da bageriet i Afholdshjemmet tilsyneladende er nedlagt i forbindelse med konsortiets leje af bygningen, har han bygget bageri i smedien. Skorstenen kunne vel genbruges.

Hovedgaden 74, B.1bt, 1cf. nedrevet 1973.

I 1901 flyttede **træhandler Jakob Søndergård Andersen** over på hovedvejens østside og byggede 11 fag hus med beboelse, forretning og værksted i grundmur og med stentag.

Forsamlingshuset.

I 1901 gik beboerne i sognet sammen om at få bygget et **forsamlingshus** i Mejeribyen. For at få penge hertil blev der solgt aktier, hvis pålydende var 5 kr., ligesom der blev

indsamlet frivillige bidrag. Der blev solgt 363 aktier i løbet af kort tid, de fleste havde en enkelt, men der blev solgt otte aktier til en enkelt. Det gav penge nok til, at forsamlingshuset kunne bygges i løbet af sommeren. Ifølge vedtægterne skulle huset bruges til møder med kristelige, folkelige, afholds-, landbrugs-, borgerlige-, politiske- eller andre oplysende foredrag. Huset måtte aldrig benyttes til offentlige eller private forlystelser, ligesom møder, der stred mod de kristelige grundsandheder, menneskelig moral eller sædelighed var forbudte. Bestyrelsen bestod af tre medlemmer fra Grundtvigsk retning og to medlemmer fra Luthersk Missionsforening. Hvad så med Indre Mission? De byggede et **missionshus**, som lå - og stadig ligger som privat beboelse - på vejen ned i Brejninggårds Mose, Kratvej 2. I 1915 skænkede købmand Wilhelm Petersen dem en grund i Spjald, **Hovedgaden 18, B.1fg**, hvorpå **missionshuset Tabor** blev bygget. Forsamlingshuset blev nedrevet i 1965 for at give plads til Engvang.

Hovedgaden 72, B.1bk.

I 1905 byggede **smed Niels Pedersen** et nyt hus her på grunden med beboelse og smedeværksted, grundmur og stentag. I 1908 var her købmandsforretning, og i 1912 flyttede den nyoprettede **Brugsforening** herind. Brugsen var samme år startet i Afholdshotellets nordre ende i et lejet lokale, men da der hurtigt blev pladsmangel, gik et udvalg sammen om at købe dette hus og videreleje det til Brugsforeningen, som iøvrigt blev ejer i 1916. Brugsens spiritushandel blev nedlagt **for stedse** i 1915, det varede dog kun til 1950. I 1919 byggede man pakhuse til Foderstof- og Gødningsforeningen, det vi kender som RAG idag.

Hovedgaden 70, B.1by.

I 1903 fik **murer Jens Sørensen** næringsbrev som murer, og han mester for mange bygninger her i sognet. Han endte som ejer af Brejninggård. I 1905 fik han skøde på denne grund og byggede det, vi senere kender som **Spjald Afholdshjem** eller **Spjald Hotel**. Han må jo have følt manglen af et gæstgiveri i Mejeribyen og har ganske sikkert bygget med den tanke for øje, at nu skulle det være, men da han søgte om at måtte oprette et gæstgiveri i Mejeribyen i 1905, fik også han et nej fra sognerådet. Også her er der i skødet en passus om, at ejeren af naboejendommen mod syd havde uhindret ret til denne ejendoms brønd.

Han blev træt af at vente på en bevilling til at drive gæstgiveri og solgte i 1907 til **bager Edvard Jensen** fra Hovedvejens vestside, som jo havde en bevilling som afholdsvært. Det er nu interessant at se skødet ved handelen, for heri nævnes en skænkestue med inventar af borde, stole og skænk, en grammofon og en musikautomat med plader til begge dele. Så han har da været forberedt på invasion af gæster, og et gammelt rygte vil da også vide, at byens borgere gik på kro her på stedet. Edv.Jensen beholdt iøvrigt sin gymnastiksal på vejens anden side. Bageriet nedbrændte iøvrigt, lige inden han flyttede over på den anden side af vejen, så det blev flyttet derover. Han søgte sognerådet om tilladelse til at logere rejsende, samme år han overtog bygningen, og det fik han tilladelse til.

Det var åbenbart ikke nogen guldgrube at drive afholdshjem, for allerede i 1908 måtte han sælge til mejerist Mads Kr.Brosbøl, som iøvrigt drev den første telefoncentral i Spjald. Det gik heller ikke for ham, og i 1910 lejede a/s Brejning og Omegns Afholdshjem sig ind i bygningen og ansøgte om at måtte drive afholdshjem her. Man fik tilladelse og bevilling til at drive gæstgiveri og beværtning uden udskænkning af stærke drikke. Foreningen var stiftet samme år med det formål at drive et afholdshjem i Brejning sogn, hvor tilrejsende og sognets beboere kunne finde et roligt og hyggeligt opholdssted, hvor udskænkning af spirituøse drikke og kortspil var forbudt. Der blev tegnet 10 aktier à 50 kr til 10 af sognets mænd, og da man samme år købte afholdshjemmet med bageri, gik man sammen med Søren Jensen, Muldbjerg Mølle og Hans Sig, Hover Sig, den førstes far var født her i sognet i Langagergårde, den sidste var født i Ravnsbjerg, således at man var oppe på 12 mand til at drive interessentskabet. **Altså de første 12 apostle.**

Hans Sigs datter, Maren Hansen Sig blev ansat som værtinde, til hun selv overtog Hotellet i 1915. Iøvrigt havde tømrer Niels Stampe, der var ansat på afholdshjemmet, fortsat med at drive beværtningen på Edv.Jensens bevilling. Han ville gerne have fortsat dermed et andet sted i byen, men det syntes sognerådet ikke om, og noget kunne tyde på, når man læser mellem linierne, at han havde drevet beværtningen lidt i Jens Sørensens ånd ! Til gengæld fortsatte han med at drive telefoncentralen.

Hovedgaden 68, B.1bz.

Huset er bygget i 1905 af gdr.Jens Jensen, Røjkum, som bolig til en datter og svigersøn, også Jens Jensen, der drev snedkerværksted på stedet. Senere gartnerforretning og derefter barber Thomsen, nedrevet o.1974 og nu Ringkøbing Landbobank.

Hovedgaden 88, B.1bø.

Vognmand Chr.Thomsen fik skøde på grunden i 1905 og byggede samme år 10 fag stuehus og hestestald ud mod vejen og 8 fag lade og brændselsrum vinkelret herpå. I 1915 er hestestalden blevet til kostald, og ny hestestald og vognport er indrettet mod nord og øst.

På vej mod Stationsbyen.

Når man læser i sognerådets forhandlingsprotokol fra årene først i 1900tallet, nævnes det gang på gang, at nu påtænkte man at bygge jernbane her og der: Skive-Skjern over Videbæk, Ulfborg-Herning over Spjald, næsten som man kendte det fra "Kleinbanerne", der dækkede en stor del af Sønderjylland på den tid. Alligevel kun luftkasteller, men i 1908 lysnede det, da blev der nedsat et jernbaneudvalg i Ringkøbing med henblik på at bygge en jernbane fra Ringkøbing til Nr.Omme igennem Brejning sogn.

Det er nok det, der er med til at befordre byens vækst sydpå, for i årene herefter skete der en ret stor byggeaktivitet, således at byen fik noget af det præg, som vi kender idag. Og nu var det ejeren af Sdr.Søndergård, Julius Andersen, der fik en mulighed for at udstykke jord til beboelse. Herfra var der ikke sket anden udstykning end, at det såkaldte

Røde Hus, Hovedgaden 45, V.19b, var blevet bygget i 1897 af snedker Jens Jensen, som beboelse. Det kan man også sige, at det blev brugt til, for ifølge folketællingen 1901 boede der tre familier i huset, ialt 13 personer !

Hovedgaden 62, B.1cq,1lm.

Dette er det første hus, der blev bygget på denne side af hovedvejen, idet det blev bygget 12 fag hus af maler Carl Knudsen i 1908, 7 fag beboelse og 5 fag malerværksted.

Hovedgaden 62, B.1cr,1fz.

Grunden blev overtaget af Hans Nielsen i 1908, men videresolgt til **murer Jens Sørensen** i 1909, der samme år byggede 7 fag beboelseshus, som solgtes til Hans Mosgård Sørensen i 1912. Han tilbyggede 7 fag butik mod nord og 4 fag pakhushus mod øst, således at sønnen, Niels Mosgård Sørensen, kunne drive købmandsbutik herfra.

Hovedgaden 59, V.19d.

På vestsiden af hovedgaden skete der også lidt mere. I 1910 byggede **Karen Marie Andersen** 12 fag hus til beboelse og butik, idet hun havde **viktualie- og pålægsforretning**. I 1921 blev der iøvrigt opført et slagtehus . Det var her byens anden Søren Kusk Sørensen boede, **Søren Fedt** kaldet imodsætning til **Søren Forening** i købmandshandelen.

Hovedgaden 55, V.19e, Hovedgaden 57, V.19f.

Der er tale om et **dobbelthus**, på sin vis byens første rækkehus, bygget 1910 eller 1911, 19e af **skrædder Peder Mørk**, 19f af **Jens Kr.Nielsen**, begge huse på 6 fag til beboelse og butik. Ret hurtigt modehandel i nr.55 og syersker i nr.57.

Hovedgaden 54, B.1db,1dc,1fø.

Huset er bygget i 1910 af **gartner P.C.Pedersen**, hvorfra han skulle drive **handelsgartneri**. Der var 12 fag beboelse og butik, samt 10 fag stald og vaskehus. Det gjorde han også de første år, men i 1914 lykkedes det at få **læge Theodor Østergaard** til at etablere lægepraksis i byen, og huset blev købt, efter at der var dannet et aktieselskab, der tegnede aktier i huset. Man havde allerede i 1907 nedsat et udvalg, der skulle søge at få en læge til sognet og få bygget en lægebolig i Mejeribyen. Man havde jo læge fra Videbæk, men det var, efterhånden som befolkningen voksede, en dårlig og ikke mindst befordringsmæssigt dyr løsning.

I 1892 var loven om offentlige sygekasser vedtaget, og i marts 1897 blev **Brejning Sygekasse** startet med ni medlemmer, hvoraf den ene på grund af kronisk sygdom iøvrigt ikke kunne følge med over, da sygekassen blev statsanerkendt samme år i maj

måned. Som nydende medlemmer optoges arbejdere, husmænd, håndværkere og næringsdrivende, lavtlønnede bestillingsmænd, alle hustruer, børn under 15 år var gratis med, desuden enker og tjenestefolk. Den øvre indtægtsgrænse var sat til 1000 kr om året. Der optoges folk over 15 og under 45 år, når de kunne vise lægeattest på et godt helbred. Man havde ret til fri lægehjælp, frit sygehusophold, 40 øre pr.dag i dagpenge udover 5.sygedag i 13 uger, samt fri befordring til lægen, hvis man ikke selv havde hest og vogn. Man kunne ikke modtage hjælp i tilfælde af sygdom forårsaget af druk, ved kønssygdomme eller sygdom som følge af slagsmål, heller ikke, hvis man ikke selv var skyld i slagsmålet, så det var bedst at gå gennem livet med nedslagne øjne! Sognerådet vedtog iøvrigt, at man ikke kunne få bevilget kørsel til tandudtrækning.

Alligevel var det et kæmpe fremskridt i forhold til den forudgåede tid, hvor den eneste hjælp, man kunne få, var fattighjælp med alt det, det medførte.

Sognet var delt i 6 kredse, og kredsforstanderen modtog meddelelse om sygdom og anmodning om lægehjælp, udleverede sygesedler og sørgede for det videre fornødne. Den første formand, lærer Jens Lund i Hovedskolen, var også kasserer. Indskuddet var 1 kr og så kostede det 25 øre pr.måned at være med.

Hovedgaden 42, B.1ct.

Dette hus byggede **tømrermester Niels Stampe** i 1910 til beboelse og **telefoncentral** med et snedkerværksted bagved. Som det er nævnt tidligere, havde Niels Stampe overtaget telefoncentralen oppe på Afholdshotellet. Den var startet i 1905 med 5 abonnenter. Kofoed på Brejninggård med flere andre beboere havde allerede i 1898 formået sognerådet til at tegne fire aktier i Jydsk Telefon Aktieselskab i Århus. Centralen hed **Brejning Central** indtil 1919, hvor den blev omdøbt til **Spjald Central**, da det var svært for udenbys kunder at finde det rigtige Brejning. På grunden mod syd på den anden side af Kildevej byggede han samme år et cementværksted, **B.1dd**.

Hovedgaden 56, B.1da.

Dette hus er bygget 1910 af **snedker Chr.P.Christiansen**, 12 fag til beboelse og værksted. Herfra drev urmager Chr.Christensen **urmageri, cykelhandel og salg af musikinstrumenter**. Huset er bygget i kalksandsten, hvilket stadigvæk ses på nordmuren.

Hovedgaden 44, B.1cu.

Nedrevet.

Amalienborg.

Bygget i 1910 af **maler Simon Olrik Simonsen** til beboelse, malerværksted, butik og med kælderværelser, som kunne lejes ud til beboelse. Det var bygget sammen med Niels Stampes hus mod syd, adskilt af en brandmur. Simon Olrik Simonsen eksperimenterede i

øvrigt i kælderens med at bygge en flyvemaskine over et cykelstel. Den havde vinger af bambusstænger, der bevægede sig som fuglevinger, når man trådte i pedalerne. Mon ikke nok den blev ved jorden ? Butikken var lejet ud til **G.M.Knuudsens Flensborglager**, som forhandlede manufaktur, isenkram legetøj, glas o.s.v.

Stationen, Stationsalle 5, V.40.

I 1910 begyndte man også at bygge **Spjald Station**. Den stod færdig til banens indvielse i marts 1911. Der var 16 fag til beboelse, ventesal, kontor og **postkontor**. Det sidste betød, at nu gik posten ud herfra og ikke mere fra Brejning Brevsamlingssted ude ved hovedvejen (Ringkøbingvej 47), og samtidig skiftede poststempleet fra **Brejning til Spjald**. Der var nu både en Mejeriby og en Stationsby, helt sammenhængende var de ikke, i folketællingerne både i 1916 og 1921 skelner man skarpt mellem Spjald Mejeriby og Spjald Stationsby. Baneanlægget betød en masseinvasion af mennesker til byen, og byens første politibetjent gjorde også sin entre. Baneanlægget betød også, at mulighederne for udvikling pludselig blev meget bedre. Og alligevel var man ikke mere moderne, end at sognerådet først i 1915 opgav mange års indædt modstand mod **automobilkørsel** på sognets biveje. Det var herredsfogden i Ringkøbing, der brød modstanden ved at love, at man skulle drage omsorg for ikke at være til fare for trafikken !

Hovedgaden 58, B.1cø.

Huset er bygget i 1912 af **snedker Chr.P.Christiansen**, 10 fag beboelse og forretning. Han drev detailhandel og snedkeri. Senere blev her saddelmagerforretning. I 1915 flyttede **fotograf Peder Morsing** til byen, boede i den første tid hos gdr.Jens Graversen på "Virkelyst", hvor han i folketællingen 1916 kaldes "nybegynder", men flyttede ret hurtigt hen i sidehuset til dette hus, hvor han indrettede et atelier på første sal med store vinduer både mod nord og taget. Fint tavlet mønster på gulvet, som eksisterer stadigvæk. Byen havde fået sin første fotograf, der fotograferede både i atelieret og ude omkring.

Hovedgaden 22, B.1et.

Bygget o.1912 af **landpost Mads Otto Keseler**.

Hovedgaden 51, V.19o.

Bygget i 1914 af **møllebygger og maskinfabrikant Peder Christian Christiansen** med 9 fag beboelse, 9 fag smede- og maskinværksted. Salg af landbrugsmaskiner.

Hovedgaden 60, B.1cz,1cæ.

Ligeledes bygget af **møllebygger Peder Christian Christiansen**. 11 fag beboelse og værksted bygget i 1915. I mange år hjemsted for **Ringkøbing Landbobank**, som var

det første pengeinstitut på stedet.

Hovedgaden 50, B.1cx.

I 1912 byggede enkefru Oline Knudsen 16 fag til beboelse og butik, hvorfra hun drev **manufakturhandel**. Huset nedbrændte i 1914, blev opbygget igen og indrettet til **isenkram- forretning**. Her etablerede familien Ramsing sig i 1919. Nedrevet 2001.

Hovedgaden 38, B.1fd.

Bygget i 1914 af **skræddermester Mads Weiss** til **skrædderforretning**. 13 fag til beboelse og butik. Fra 1919 **boghandel**.

Hovedgaden 43, V.19n.

Bygget i 1916 af **murer Valdemar Søndergård**, 8 fag beboelse, 4 fag vaskehus.

Markedspladsen.

Sognerådet købte 2 tønder land jord af Cecilie Jakobsen, Nr.Søndergård, hvor nu skolen ligger, 1 1916. Fra samme efterår tillades 2 årlige heste- og kreaturmarkeder i Spjald.

Elektricitetsværket.

Hovedgaden 30, B.1fp.

Allerede i 1913 var der tale om at anlægge et elektricitetsværk, der skulle forsyne byerne Spjald, Nr.Omme og Ørnholm med lys og kraft. Det blev dog ikke til noget. I 1916 holdes stiftende generalforsamling for Brejning Elektricitetsværk, som blev indviet i januar 1917. I en periode er Spjald vindmølle medinddraget med en dynamo og ligeledes Brejninggård vandmølle med en dynamo, da det i forbindelse med 1.verdenskrig kneb med at skaffe brændsel til maskineriet. Det betød ud over lys i husene og kraft til maskinerne også, at de petroleumslamper, borgerforeningen havde fået opstillet som gadebelysning i 1915 kunne udskiftes med elektriske ditto, der gav mere og ensartet lys. Jævnstrøm til 1959.

Slutning.

Nu er vi så nået derhen, hvor der fra bar mark er opstået en velfungerende beboelse, som i 1901 bestod af 12 huse med 85 beboere, i 1906 af 20 huse med 127 beboere og i 1916 af 50 huse med 281 beboere, 145 voksne og 136 børn. Som det jo nok er alle bekendt, sluttede det ikke dermed, og udviklingen stod ikke stille. Allerede i 1922 var der planer fremme om et vandværk, som dog først kom i 1933. Kloakspørgsmålet blev løst i 1927.

I næsten alle årene klagede man over skolemulighederne. Fra starten søgte man

Sandbæk og senere Højmose skole samt Hovedskolen i Kirkebyen, men i 1935 fik man sin egen skole på et hjørne af markedspladsen ved siden af vandværket.

Ældreforsorg ? Ja, dengang sagde man også, længst muligt i eget hjem. Kunne man ikke klare sig selv, var der kun fattiggården tilbage. . I 1915 gik Brejning sammen med syv andre vestjyske kommuner og købte gården Aarup i Torsted sogn som fælles opholdssted for personer, der "faldt kommunerne til byrde", men først i 1920 blev sognets fattiggård St. Snogdal solgt og beboere sendt til Aarup. Alderdomshjem var ikke noget, man havde i tankerne, det blev først bygget i 1953.

Brejning Mejeriby

Det var ejeren af Nr. Søndergård, Jacob Søndergaard, der begyndte at udstykke noget af gårdens jord ved hovedvejen. Og den ikke mindre driftige søn, Peder Jacobsen, fortsatte hermed, efter at han havde overtaget gården i 1885. Som det fremgår af matrikelnumrene begyndt man nordfra og fortsatte mod syd. Om områdets navn var der nok delte meninger i starten. Ifølge kirkebogen brugte man navnene "På Spjald" om møllen og Spjaldgård, "Brejning Andelsmejeri" om mejeriet og "Søn-dergaardhus" om det ene af de to første huse på stedet i 1889 og 1890.

Søndergård Mølle Vestlige del (V.) 12b.

Fra gammel tid fik bønder og godsejer kornet malet på Brejninggård vandmølle, men med møllenæringens frigivelse i 1857 var der banet mulighed for andre måder. Det blev efterhånden moderne med såkaldte hollandske møller, vindmøller, der jo nok var afhængige af vinden, men ikke af vand, som ikke altid havde flydt særligt rigeligt til vandmøllen ved Brejninggård, mens vind jo som regel ikke er nogen mangelvare i Vestjylland. Jacob Søndergård på Nr.Søndergård gik ind for tanken, og i 1883 solgte han en parcel, vestlige del 12b, til møllebygger Christen Sørensen, som her byggede sin tredie vindmølle i området. Han byggede med salg for øje, og møllen med stuehus blev da også solgt til en møller, Ole Christensen, året efter. Møllen lå på Møllebakken, stuehuset lå, hvor nu hovedvejen går forbi bilværkstedet. Møllen blev en grim konkurrent til Vandmøllen, og det blev udnyttet. Sognerådet lod de to mølleejere indgive næsten årlige overslag over, hvad prisen var på at få malet Fattiggårdens korn. Godsejeren på Brejninggård indskærpede gang på gang i disse år overfor vandmøllebestyrerne, at de skulle betjene møllegæsterne på bedste måde for ikke at jage dem over til vindmøllen. Det blev nok aldrig nogen god forretning at være møller i Spjald, og efterhånden fik mange gårde deres egen mølle på taget, og med elektricitetens indførelse blev en kværn hver mands eje. Møllen brændte i 1912 og blev bygget op igen i 1913 og nedrevet mellem 1937 og 1939, efter at overdelen var blæst ned i et stormvejr med et ordentligt drøn, i øvrigt mens Marie Olesen på Spjaldgård var i gang med aftenmalkningen. Resterne af møllevingerne ligger i dag i laden på No Stampe.

I et pakhus ved møllen havde Andelsforeningen en kageknuser, som blev trukket af møllen, og i 1892 fik købmand Glistrup fra Ringkøbing lov til at drive købmandshandel fra møllehuset. Han opsigde denne bevilling igen i 1913. Møllen kaldes i mange år for Søndergård mølle, først omkring 1900 bruges navnet Spjald mølle.

Brejning Andelsmejeri. Hovedgaden 85, V.12c.

Det første andelsmejeri blev opført i Hjedding i 1882 med så stor succes, at opførelsen af andelsmejerier bredte sig som ringe i vandet. I 1888 var turen kommet til Brejning sogn. Landmændene i Brejning, Hover og Nr.Omme sogne gik sammen om at bygge og drive et andelsmejeri, som blev placeret på en grund, vestlige del 12c, som blev købt af Peter Astrup Jacobsen, Nr.Søndergård, som selv havde en stor interesse i at få mejeriet igang. Man holdt stiftende generalforsamling i februar 1888 og fik bygget mejeriet i løbet af forsommeren, således at mejeriet kunne begynde at virke i juli 1888. Grunden blev først udstykket i maj 1889 efter Indenrigsministeriets tilladelse af 10-4-1889. Købsprisen var 200 kr. Langt de fleste malkende landmænd i de tre sogne kom med fra starten. Brejning sogn er i den henseende lidt specielt i forhold til andre steder med et gods, idet Brejninggård ikke selv havde et særligt godt fungerende mejeri, hvorfor godsejer Kofoed også var interesseret i at være med. Man bandt sig til at levere al mælk i de næste 12 år, ligesom koantallet skulle holdes nogenlunde konstant. Andelstankens princip med, at hver mand havde een stemme gjaldt også her, ligegyldig om man som godsejeren på Brejninggård havde halvtreds køer, eller hed Peder Taulborg og boede i det yderste Randbæk med blot en enkelt ko. Andelstanken var dog ikke nået helt ind i mejeriets bestyrelse, de syv pladser var besat med ejerne fra de fire ud af de fem største brug, de sidste tre pladser tilfaldt en gårdmand og to husmænd, og Kofoed fra Brejninggård blev formand. Nr.Omme trådte ud i 1899, og mejeriet fortsatte som Brejning-Hover Andelsmejeri, senere som Brejning-Muldbjerg Andelsmejeri. I 1911 var produktionen så stor, at det krævede en total ombygning af mejeriet.

Leverandørerne skulle jo tilbagekøbe skummetmælk og valle, og det gav anledning til mange diskussioner om centrifugemælks sundhed kontra håndskummet mælks. Den diskussion fik man også her i sognet, men nok på en måde, som man ikke lige havde forudset. Fattiggården startede som de øvrige leverandører med at levere mælk, men holdt op dermed igen i efteråret, fordi man fra amtet havde oplyst, at centrifugemælken ikke måtte bruges til fattiggårdens beboere, da der i spisereglementet var regnet med håndskummet mælk. Da næsten al fattiggårdens mælk blev håndskummet, var der jo ikke noget at levere til mejeriet. Mejeribestyrelsen talte selvfølgelig godt for den centrifugerede mælk, som både blev opvarmet til over 70 grader, hvorved T.B. dræbtes, og som ved centrifugeringen blev rensset for alle urenheder og "slim", som man jo måtte drikke sammen med den håndskummede mælk. Man ville meget gerne have en god løsning på problemet, ikke mindst, fordi interessenterne i deres husholdning brugte skummetmælken, og kunne der sættes en finger ved sundheden, var man sikker på at få vanskeligheder med tyendet, og det ville man jo gerne undgå. Det hele endte med en frikendelse af centrifugemælken.

Mejeriet blev drevet godt med forskellige dygtige mejeribestyrere gennem mange år, men

rationaliseringsbølgen nåede også hertil, og i foråret 1988 blev det nedlagt kort før 100 års jubilæet.

(Fortsættes).

Brejning Mejeriby - fortsættelse

I 1886 blev Ringkjøbing Amts Vareinkøbsforening oprettet, så i forbindelse med Brejning mejeris start var det naturligt at oprette Brejning kreds af nævnte forening. Peder Astrup Jakobsen fra Nr.Søndergård byggede et hus til foreningen i 1889 syd for mejeriet, og den ganske unge Søren Kudsk Sørensen fra FASTER blev ansat. Han udvidede efterhånden handlen bl.a. med en bevilling til salg af brændevin i 1892 og byggede til ejendommen, som i dag består af tre husnumre, Hovedgaden 77-81. Vareindkøbsforeningen ophørte i 1901, men købmandshandlen fortsatte, og i dag har Reinholt Sørensen stadig butik i nr.77.

I 1889 byggede Peder Astrup Andersen også et andet hus, Søndergårdhus kaldet, nuværende Hovedgaden 69 & 71. Huset blev indrettet med bageri og smedie, og samtidig blev der drevet træhandel i huset. P.g.af brandfaren var smedien bygget lidt for sig selv, men huset var indrettet sådan, at det var muligt at gå fra træhandlen ind i bageriet.

Andelsmejeriet kom efterhånden godt i gang, og det betød, at landmændene skulle til mejeriet for at hente deres mælkepenge. De samtidige politiprotokoller viser, at disse udbetalinger godt kunne give anledning til mere fest i gaden, end godt var, når man samtidig købte portvin i Vareindkøbsforeningen og øl hos træhandleren. Bageren solgte nybagt brød, smørret fik man på mejeriet, hvilket trods alt var lovligt; men når man så fortærede brød og smør med det indkøbte portvin og øl på stedet, nærmede man sig jo hurtigt det, der kaldes udskænkning, og der fandtes ingen tilladelse til at drive krohold i Mejeribyen på dette tidspunkt. Når så festlighederne endte i slagsmål med politiindblanding, sluttede det hele i retten i Skjern med bøder til de handlende for ulovlig udskænkning.

Alle de nybyggede huse i Mejeribyen blev bygget med grundmur og med paptag; men selvfølgelig var en smedie og et bageri en farlig cocktail, og det endte da også med, at huset brændte i 1897 og blev bygget op igen. Træhandleren i huset, Jakob Søndergaard Andersen, havde nok en anelse om, at sådan noget kunne ske, for i 1892 byggede han en knast på huset mod syd og forsynede sin nybygning med en forsvarlig brandmur ind mod resten af huset, så da det brændte i 1897, blev hans del stående, og årstallet 1892 kan stadig ses på muren, der vender ud mod slagter Kjerulffs indkørsel.

Smedien blev flyttet hertil efter branden, men er nu erstattet af Madbutikken. I 1892 havde skomager Mads Lauridsen bygget hus med beboelse, butik og værksted syd for, hvor smedien blev bygget. Først i 1916 byggede han sit store hus på grunden mod syd i nuværende Hovedgaden 61, hvor "Spjald Hår" nu har til huse.

Huset, hvor manufakturhandler Klange i mange år havde forretning, blev bygget i 1893 af mejeribestyrer Leffler, der havde mere lyst til at handle med manufakturvarer end til at

kærne smør. Manufakturhandlen fortsatte jo på stedet i mange år, men i dag er manufakturvarerne fortid, og huset er sæde for byens "Madsted".

Som før nævnt var der ingen, der havde tilladelse til udskænkning eller tilladelse til krohold i Mejeribyens barndom. Det mente Lars Andersen fra Højmose, at der skulle gøres noget ved, så i 1898 byggede han det første hus på Hovedgadens østside, nuværende nr.84, med beboelse, butik, slagteri og kørestald. Han søgte sognerådet om tilladelse til at drive gæstgiveri, men sognerådet var imod og ville ikke anbefale sagen til amtet, der skulle give bevillingen, så det blev ikke til noget, og huset blev ret hurtigt solgt som købmandshandel, og med Peter Wilhelm Pederen. der købte handelen i 1900, blev grunden lagt til alt det, vi i dag kender som Spjald Tømmerhandel og DLG. Købmandshandlen fortsatte på stedet i mange år, men nu har Spjald-El til huse på stedet.

I de næste år fortsatte driftige folk med at bygge huse på østsiden af hovedvejen, i nr.80 holdt vognmanden til, i nr.78 var der slagtehus, ikke den bygning, der ligger tæt op ad Hovedgaden sammenbygget med bagerbutikken, for den blev først bygget i 1910, men den hvide bygning, der indtil for få år siden lå lige øst for og sammenbygget med bageriet. Hernede byggede smed Niels Pedersen smedie i 1901, og året efter byggede han forhuset, hvor nu bagerforretningen er. Da bageriet blev ombygget for nogle år siden, kom grundplanen af den gamle smedie fint frem, da der blev gravet ud til ny sokkel.

Nævnte smed var ikke blot smed, men også bygherre, og i 1905 byggede han det hus, hvor nu Spjald Brugsforening ligger. Brugsforeningen flyttede ind som nyoprettet i 1912, og har jo siden som lidt af en gøgeunge – men en af de gode ! – bredt sig på nabohusenes bekostning. Både Hovedgaden 74, hvortil træhandleren flyttede fra hovedvejens vestside i 1901, og Hovedgaden 70, bygget i 1905, som til slut husede Spjald Hotel, men som mere forsigtigt startede i 1907 som Spjald Afholdshjem , har måttet vige for udviklingen i Spjald Brugsforening.

Nu er vi snart nået til det nuværende lyskryds, og hertil gik byen indtil 1910. I 1901 gik beboerne i Brejning sogn sammen om at bygge et forsamlingshus i Mejeribyen. Der blev solgt aktier med pålydende på 5 kroner. Ifølge vedtægterne skulle huset bruges til møder med foredrag omkring kristelige og folkelige emner, og også oplysende foredrag omkring afholdssagen, politik, landbrug o.s.v. var tilladt, men huset måtte aldrig bruges til offentlige eller private forlystelser, ligesom møder, der stred mod de kristelige grundsandheder, menneskelig moral eller sædelighed var forbudte. Bestyrelsen bestod af tre fra Grundtvigsk retning og to fra Luthersk Missionsforening. Indre Mission byggede et missinshus for dem selv ude på Kratvej 2, og først i 1915 blev missionshuset Tabor bygget på Hovedgaden 18.

Forsamlingshuset blev revet ned i 1961 for at give plads til Engvang, og i det hele taget er der løbet meget vand i stranden siden Spjalds barndom !

Mads Lauridsen Vesterby

På Brejning kirkegård nordvest for tårnet står der på et gravsted blandt andre gamle marmorplader to over Mads Lauritz Vesterby, født i "Molberg Mølle" 1837, død i Pilgaard 1884 og hans kone, Maren Kathrine Lauritsen, født i Langegårde 1839, død i Pilgård 1894.

Indsat billedet af de to gravsten uden undertekst.

Mads Lauridsen Vesterby var søn af mølleren i Muldbjerg vandmølle, Laurids Jensen Vesterby, der var gift med præstedatteren fra Velling, Birgitte Katrine Olivarius. De havde en del børn, hvoraf tre bosatte sig i Brejning sogn. Foruden ovennævnte Mads også storebroderen Jens Lauridsen (1825-1901) gift med Cecilie Kirstine Harder og bosat som smed og husmand i Store Rudmose (Kildsigvej 13) samt lillesøsteren Dorthea Katrine Vesterby (1833-1892) gift med gårdmand Mikkel Andersen i Kildsig (Kildsigvej 17), så de tre søskende boede nær hinanden, idet Mads Lauridsen Vesterby købte ejendommen Kassentoft (Kildsigvej 23) i 1862, samme år han blev gift med Maren Kathrine fra Langergårde.

Mads Lauridsen, som han normalt blev kaldet, idet Vesterby-navnet som regel blev udeladt, var ikke blot husmand, han var også handelsmand. Hans barnebarn, nu afdøde handelsmand Emil Nielsen, Grønbjerg, har fortalt, at hans mor havde lært at slagte af sin far, der opkøbte slagtedyr, som han slagtede og solgte kødet ikke alene her i sognet, men også i Ringkøbing. Han nøjedes ikke med at være slagter, for i 1869 fik han tilladelse til at drive detailhandel fra Kassentoft, hvor der blev indrettet butik og pakhus. I 1872 mageskiftede han sin ejendom med Pilgård lige nord for kirken, hvor der i dag er fiskesøer. Her havde den forrige ejer, Jeppe Andersen, drevet detailhandel siden 1868.

Det er sjældent, at der er bevaret varelister fra sådanne landhandler, men det er så heldigt, at Mads Lauridsen i 1877 udskrev en regning til et konkursbo i Randbæk, og den er bevaret i konkursboets papirer på Landsarkivet i Viborg. Den giver et godt indblik i, hvad han handlede med. Vi kan se, at det især var fødevarer, og selvfølgelig især sådanne, som man ikke selv fremstillede på gårdene, brændevin i pottemål og "kaffesager", som var lige dele kaffebønner og cikorie til at drøje med, the, kandis, puddersukker og sirup, mel, eddike, anis og nelliker, kartoffelmel og risemel samt risengryn, svesker og rosiner, ost, kød, fisk og tørret fisk, men også bagt brød og luksusvarer som chokolade og gammel vin i flasker. Hertil kom tre- og firetommer søm, væger til petroleumslamper og olie til samme, penne og papir, soda, sæbe og "farvesager" (blånelse). Og så selvfølgelig den uundværlige kardustobak. Alt i alt hvad man kan kalde en blandet landhandel. Det passer godt ind i billedet, at Mads Lauridsen som delvis betaling havde modtaget to slagtelam.

Hverken Mads Lauridsen eller hans kone blev særlig gamle. Han døde allerede i 1884 og hun i 1894, men kirkebogen giver ingen oplysninger om dødsårsagen. Det at blive fotograferet dengang var ikke en hverdagsbegivenhed på landet, Mads Lauridsen blev aldrig fotograferet; men hans enke har sikkert følt, at det var en fejl, for omkring 1885 lod hun sig fotograferes sammen med sine ti børn.

Året før hendes død overtog datteren Dorthea Kirstine og hendes mand, Kristen Kristensen, Pilgård, datteren Mette Margrethe blev senere gift med gdr. Peder Nielsen i Røjkum og sønnen Hans Kristian overtog gården Lillebæk vest for Pilgård., mens de øvrige syv søskende flyttede væk fra sognet.

Spjald by

Efter at have diskuteret jernbane i flere år kom der endeligt gang i sagerne og fra 1909 og frem til 1911 blev der anlagt jernbane mellem Ringkøbing og Nr.Omme samt bygget diverse stationer og trinbræt, således at jernbanen kunne indvies 14.november 1911. Der blev bygget station nogle hundrede meter syd for Mejeriby, og den fik navnet "Spjald Station"(nu Skolegade 43, "Det blå Hus") med beboelse til stationsbestyreren, kontor, ventesal og postkontor. Der blev også bygget pakhus og anlagt et læssespor, hvor der blev bygget læsserampe og stald. Postkontoret betød, at nu blev al post afleveret her, og ikke mere på Brejning Brevsamlingssted ved Brejning kro (Ringkøbingvej 47), og postbudene gik herefter ud fra postkontoret. Det betød også, at poststempleet skiftede fra Brejning til Spjald.

Banen fik stor betydning for egnens og byens udvikling, for transport af byggematerialer, mergel, foderstoffer og gødning til landbruget samt for afsætningen af landbrugsprodukterne. Man fik mergel fra Lervang mergelleje ved Ølstrup, og en fornuftig mergling af landbrugsjorden betød øget udbytte og dermed øget produktion. I 1912 afsendte man 17-18 dritler smør af sted hver uge fra Brejning mejeri. Dette tal steg til 100 dritler om ugen i 1931, hvilket år der også blev sendt omkring 6000 svin af sted til slagtning fra stationen.

Fremgang for landbruget betød også fremgang for handel og håndværk. Fra 1910 til 1915 blev der udstedt 20 nye næringsbeviser til folk, der bosatte sig i byen. Nogle klarede sig godt, andre opgav igen, men i årene fremover opstod der diverse specialforretninger i Spjald som mode- og broderiforretning (Hovedgaden 53, nedrevet), fotograf, træhandel og sadelmager (Hovedgaden 58), urmager og cykelforretning (Hovedgaden 56), isenkræmmer, i dag Ramsing (Hovedgaden 48) foruden de tidligere nævnte næringsdrivende. Møllebygger, maskinfabrikant og maskinhandler Peter Kristian Kristiansen byggede Hovedgaden 51 i 1914 til beboelse, og samtidig byggede han et værksted med vindmølle på taget på Stadionvej 6, hvor senere Reoval havde til huse, og som nu er afløst af en lille klyngebebyggelse. Senere gik han i kompagniskab med møllebygger Laust Kiestrup, og udover at bygge møller til landbruget udviklede og patenterede de flere forskellige maskiner bl.a. et apparat til at samle smørdritler på, som i dag kan ses på Brejning Egnsmuseum.

I der første år efter 1911 var her altså både en mejeriby og en stationsby, som endnu ikke var helt sammenhængende, og i starten skelnede man skarpt mellem "Brejning Mejeriby" og "Spjald Stationsby", hvilket fremgår tydeligt af folketællingerne i 1916 og 1921. Men i de følgende år blev de to bysamfund så at sige bygget sammen, og navnet Spjald gik af med sejren.

I forbindelse med jernbanebyggeriet kom lovens lange arm til byen i form af en politibetjent, som sad til leje, da der ikke blev oprettet nogen politistation. Det var mest mennesker, han tog sig af, for biltrafikken var til at overse. Medlemmerne af Brejning sogneråd kunne til nød tolerere automobilkørsel på amtets veje, men var indædte modstandere af automobiler på sognets biveje, og de lå tilsyneladende helt på linie med det sognerådsmedlem i én af omegnens kommuner, der i 1907 udtalte, at spørgsmålet om automobiler behøvede man ikke at tage alvorligt, der var alligevel ingen, der havde råd til at anskaffe sig sådan et ! Gående måtte springe for livet, hestekøretøjer og ridende kunne risikere, at hestene løb løbsk, når disse uhyrer kom farende med en fart af tyve kilometer i timen, og så ødelagde de vejenes grusbelægning. Først i 1918 opgav man modstanden, da herredsfogden i Ringkøbing lovede, at man derfra skulle drage omsorg for, at disse nymodens maskiner ikke skulle være til fare for den øvrige trafik.

Allerede i 1903 søgte en gruppe borgere i byen sognerådet om tilskud til en privat skole, men sognerådet sagde nej, og det gjorde det lige til 1935, hvor der blev bygget skole på et hjørne af de to tønder land jord, som sognerådet i 1916 havde købt fra Nr.Søndergård, og hvorpå der to gange årligt blev holdt heste- og kreaturmarkeder, den årlige ringridning og meget andet. Fra byens start søgte børnene Sandbæk Biskole eller Hovedskolen i Kirkebyen, men fra 1907 havde børnene nord for det nuværende lyskryds søgt Højmosse skole, mens børnene syd for gik til Hovedskolen.

I 1913 var der tale om at anlægge et elektricitetsværk i forbindelse med vindmøllen. Det blev ikke til noget, men i 1916 afholdtes stiftende generalforsamling for Brejning Elektricitetsværk, som blev indviet i januar 1917 (Hovedgaden 30). Mangel på brændsel under Første Verdenskrig gjorde det nødvendigt for elværket at samarbejde med Spjald vindmølle og Brejninggårds vandmølle. Begge steder blev der installeret en dynamo, der leverede strøm til byen. Jævnstrøm forstås, for først i 1959 gik værket over til Vekselstrøm.

Byen blev kloakeret i 1927, mens der først blev bygget vandværk i 1933. Det lå lige syd-øst for skolebygningen ud mod Skolegade. Borgerne havde ofte vist, at de kunne stå sammen, når de ønskede noget gennemført. I 1914 blev dette samarbejde formaliseret, for det år blev Spjald bys Borger- og Hånsværkerforening oprettet, som jo stadig lever i bedste velgående. Meget nyt blev gennemført i årene derefter til gavn for byens borgere, og ved Borgerforeningens 25 års jubilæum i 1939 lød et af versene i en til lejligheden forfattet sang:

“Men mere på Listen endnu der staar,
det kommer vi til li` som Tiden gaar,
en Lufthavn, Fabrikker, maaske lidt Gas,
Kanal til Søndervig var tilpas”.

Brejning Mejeriby 1888 og Spjald 2006 har det til fælles, at de ligger i det samme område, men udviklingen har betydet, at der ellers ikke er megen ydre lighed mellem de to samfund. Godt det samme, for “Evig stilstand er død”, som Kaalund skrev, og ser vi på ovenstående vers, er det jo egentlig kun kanalen til Søndervig, vi mangler, men det kan

fremtidige klimaændringer måske råde bod på.

Billedtekst: Spjald station 1911. Mellem stationen og pakhuset ses Sdr.Søndergård. Mellem pakhuset og stalden skimtes nuværende Muldbjergvej 5, der da lå nord for vejen, hvor nu Plejehjemmet ligger.

Spjald by

Når man læser i sognerådets forhandlingsprotokol fra årene først i nittenhundredetallet, nævnes det gang på gang, at nu påtænkte man at bygge jernbane her og der omkring Brejning sogn. Der blev nævnt strækninger som Skive – Skjern over Videbæk og Ulfborg – Herning over Brejning, men det hele lignede mest luftkasteller. I 1908 skete der dog noget, idet der blev nedsat et jernbaneudvalg i Ringkøbing med henblik på at bygge en jernbane fra Ringkøbing over Brejning til Nr.Omme.

Det var nok det, der skulle til for at fremme Mejeribyens vækst mod syd, for i årene fra 1908 skete der en stor byggeaktivitet syd for det nuværende lyskryds, således at byen fik noget af det præg, som vi kender i dag. På hovedvejens østside var det jo stadig jord fra Brejninggård, der blev udstykket, men nu fik også ejeren af Sdr.Søndergård, Julius Andersen, mulighed for at udstykke jord til beboelse. I 1897 havde han dog allerede solgt en enkelt byggegrund fra gården. I dette år opførte snedker Jens Jensen det røde hus på Hovedgaden 45 til beboelse, som der anførtes i udstykningstilladelsen. Man må sige, at man til fulde levede op hertil. I folketællingen 1901 boede der tre familier med i alt tretten personer i det lille hus. Årstallet 1897 har overlevet tidens tand og renoveringer og findes stadig på gavlens sydside.

Det er nok typisk for tiden, at det stadig var folk med et håndværk eller anden form for næring, der byggede de første huse i det nye område. Det var endnu ikke blevet moderne, at pensionerede landmænd drog til stads og byggede en aftægtsbolig. Man blev på gårdene, som man havde gjort det i generationer. Den første hus, der blev bygget, var Hovedgaden 62, som malermester Carl Knudsen byggede i 1908. Nu er huset delt i to lejligheder og stærkt renoveret, men nordgavlen viser stadig spor af fordums herlighed med cementgesimser om vinduerne og i murværket. De gamle håndværkere forstod at bygge både praktisk og kønt, og så er det jo beklageligt, at efterkommerne i deres renoveringsiver meget ofte har glemt at tage hensyn til bygningernes oprindelige karakteristiske udseende.

På nabogrunden mod nord byggede murermester Jens Sørensen i 1909 et beboelseshus, hvortil der i 1912 blev føjet butik og pakhus, og her drev købmand Moesgaard og derefter svigersønnen, borgmester John Christiansen, købmandshandel i mange år. Hvor man før kunne købe varer til ind- og udvortes brug, kan man nu få ordnet tænder, tæer og ømme rygge !

For nu at gøre krydset færdigt, så byggede i 1910 Karen Marie Andersen et hus med viktualie- og pålægsforretning, hvor senere i mange år familien Meldgaard havde tømrerværksted og beboelse, og hvor nu den nye etageejendom nu ligger. Det lille gule

hus vest herfor var oprindelig slagtehus, og omkring 1920 hed ejeren af hele herligheden Søren Kudsk Sørensen, ligesom købmand Søren Kudsk Sørensen i den oprindelige Vareindkøbsforening i den gamle bydel. For at holde de to ude fra hinanden, kaldte man den første for "Søren Fedt" og den sidste for "Søren Forening".

Lige syd for blev byens første rækkehus bygget i 1910 af skrædder Peder Mørk og detaillist Jens Kr.Nielsen. Rækken bestod helt moderne af kun to boliger. I den sydlige del var der modehandel, i den nordlige del skrædderi. I mange år forsynede Gine Mølsted byens ungdom med slik fra den tidligere modehandel, men nu er hele herligheden begravet under den nye etageejendom.

Hovedgaden 54 blev bygget i 1910 af gartner P.C.Pedersen, der drev handelsgartneri på grunden, der strakte sig mod øst helt ned til bækken. Men gartneriet blev nedlagt og flyttet vest for byen til fordel for en lægepraksis i 1914. Borgerforeningen havde allerede i 1907 nedsat et udvalg, der skulle sørge for at få en læge til byen. Brejning sygekasse var startet i 1897 med ni medlemmer. Øverste indtægtsgrænse var sat til 1000 kroner. Man modtog arbejdere, husmænd, håndværkere, næringsdrivende og lavtlønnede bestillingsmænd med hustruer og børn under 15 år, samt enker og tjenestefolk. Man havde ret til fri lægehjælp, frit sygehusophold, 40 øre pr. dag i dagpenge udover femte sygedag og i tretten uger, samt fri befordring til lægen, hvis man ikke selv havde hest og vogn. Det var bedst at gå gennem tilværelsen med nedslagne blikke, for man kunne ikke modtage hjælp i tilfælde af sygdom forårsaget af druk, slagsmål og hor, heller ikke skade som følge af uforskyldt slagsmål samt kønssygdomme. Man kunne i øvrigt heller ikke få bevilget kørsel, hvis man skulle have en tand trukket ud.

Ved borgerforeningens initiativ blev der dannet et aktieselskab, som købte huset, og i 1914 lykkedes det at få læge Theodor Østergaard, der kom fra et vikariat på Grønland, til at etablere praksis i byen, patienterne slap for køreturen til lægen i Videbæk, sognerådet slap for at udbetale de dyre kørepenge, alle var glade, og med det antal læger, byen disponerer over i dag, kan man vel sige, at glæden aldrig har fortaget sig.

Lige nord for blev Hovedgaden 54 bygget i 1910 af snedker Chr.P.Christiansen, en af de håndværkere, som en del af denne bydel kan takke for sin "fødsel". Huset blev bygget af kalksandsten, og det kan stadigvæk ses på nordmuren. Her etablerede urmager Chr.Christensen sig med urmageri, cykelhandel og salg af musikinstrumenter, men nu er huset kun beboelseshus.

Hovedgaden 42 blev bygget samme år af tømrermester Niels Stampe, som havde værksted bagved og cementstøberi på grunden syd for. Udover beboelsen i stuehuset flyttede han den telefoncentral hertil, som han i 1905 havde indrettet med fem abonnenter på Afholdshotellet først som Brejning central og fra 1919 som Spjald central, som eksisterede, indtil automatiseringen afskaffede levende telefondamer.

Ind til husets nordside byggede malermester Simon Olrik Simonsen samme år det såkaldte "Amalienborg" med beboelse, malerværksted og forretning, som husede et "Flensborglager", hvorfra der solgtes manufaktur, isenkram, legetøj og glas. Dette hus gik

med i købet, da Ramsing fik vokseværk, men her vil vi foreløbig stoppe og afvente, at den jernbane, der var skyld i det hele, skal tage form. (fortsættes).

Slægten Lange og Brejning Kirkes inventar

Langeslægten, der ejede Brejninggård fra 1544 til 1662 ejede også Brejning kirke, og flere af medlemmerne af slægten har været med til at bekoste en væsentlig del af kirkens inventar.

Hans Lange, der ombyggede kirken i 1581, har givet de to heskabsstole, der nu står nede ved orglet og om Gunde Lange, der ejede Brejninggård mellem 1609 og 1646, ved vi bestemt, at han har givet prædikestolen i 1622, for det er nævnt i kirkens regnskabsbog, og antagelig er det også ham, der har bekostet eller måske nærmere foranlediget, at kirken fik den nuværende altertavle. Da den blev restaureret i 1930 fandt man på de to nordligste søjlers kapitæler tallene 1 og 6, men desværre var endetallene væk. Men tavlens udformning tyder på, at den er fra den første fjerdedel af sekstenhundred årene. Hans broder, Peder Lange har foranlediget, at præstedstolen fra 1647 blev fremstillet af den lokale Jep Snedker af træ, der blev hentet i Holstebro.

Den sidste af Langeslægten, der ejede Brejninggård, Jørgen Lange, havde en trist skæbne som godsejer. Han overtog Brejninggård i 1661 som arv efter sine forældre, Lisbeth Friis og Peder Lange, som begge døde i efteråret 1661. Men det var et fallitbo, han overtog. Hans far var en anset adelsmand, og i de gode tider forud for den fatale krig med svenskerne 1658-1660 havde han kautionseret for en del af sine medadelsmænd og det på en sådan måde, at ikke blot han, men også hans arvinger, indestod for kautionsforpligtelserne, og det sved nu til Jørgen Lange, da han overtog boet. Jørgen Lange var blevet trolovet med Dorthe Galde fra Nørlund gods i Ravnkilde sogn ikke så langt fra Rold skov i 1660, og ifølge Landstingets skøde- og panteprotokoller ser det ud til, at de blev gift i det sene efterår 1661 omkring den tid, han overtog Brejninggård. Ingen af dem havde penge. Hun havde godt nok arvet noget efter sin afdøde far på Nørlund, men arven var lånt ud til en adelsmand, Knud Bilde, på Hjermitslevgård, som var yderst forgældet og, viste det sig, insolvent.

For at klare dagen og vejen lånte både Jørgen Lange og Dorthe Galde penge af formuende folk, heri blandt sognepræsten i Brejning – Nr. Omme, Jens Lauridsen Handbjerg, hos én af præsterne ved Viborg domkirke, Jens Ostenfelt og ikke mindst hos borgmesteren i Viborg, Claus Christensen, og deres arvede sølvtøj med familievåbner samt en del fæstegårde blev pantsat for at dække gælden. Sammen med alle de arvede kautionsforpligtelser var det nok til, at Jørgen Lange fik en landstingsdom i april 1663, der påbød, at han hurtigst muligt skulle opbyde sit fulde bo til sine kreditorer, så gælden kunne blive betalt.

Jørgen Lange havde dog allerede i efteråret 1662 pantsat selve Brejninggård hovedgård med vandmøllen samt gården Langergård til sin svoger, Knud Skinkel i Norge, for godt 4000 rigsdaler, og denne handel kunne selv en landstingsdom ikke omstøde, og det er antagelig de penge, der gjorde det muligt for ham og hans kone at eksistere. De blev i

hvert fald ikke brugt til at afbetale gæld med. Vi kender ikke deres videre skæbne, men ved kun, at de i 1665 var på Nørlund og i 1666 og 1667 var i København. Herefter optræder de ikke mere i papirerne.

Der er jo ikke noget at sige til, at Jørgen Lange ikke har haft penge til at sætte sig et varigt minde i Brejning kirke, men det kunne nu godt have været tilfældet, for i de glade dage, da han blev trolovet i 1660, gav han og Dorthe Galde en sølvalterkalk til Ravnkilde kirke med deres initialer JL og DG, deres våbenskjolde og årstallet 1660, og den alterkalk anvendes stadig i Ravnkilde kirke ved altergangen, og da menigheden er meget glade for den, er der nok ikke store chancer for, at den bliver overladt til Brejning kirke !

Chr. Sangill, Brejninggaard

Set i bagklogskabens klare lys kan man konstatere, at skulle Brejninggaard drives rentabelt, var det bedst at have en god indtægt ved siden af ! Det har mange af ejerne gennem århundrederne måttet sande, nogle måske først, når der stod en tvangsauktion for døren. Det blev slet ikke lettere, da først fæstegodset var blevet solgt fra i perioden mellem 1794 og 1815. Og heller ikke bortsalget af Brænderigården og alt dens underliggende jordtilliggende i 1882 gav nogen lysning.

I årene mellem 1918 og 1922 var der ikke mindre end otte forskellige ejere af godset, kulminerende med at godset blev solgt ikke mindre end tre gange i året 1919, i maj, september og december måneder. Og det er den midterste ejer dette år, vi skal hilse lidt nærmere på.

Købmand Niels Kristian Nielsen Sangill (kaldet Chr.Sangill) var født på Frederiksberg ved København i 1887 og voksede op i Roskilde, hvor faderen var købmand. Han blev selv købmand, først i Klintebjerg ved Otterup og fra maj 1918 købmand, korn- og foderstofhandler i Båring. Han blev gift i Hørsholm i 1917 med ekspeditrice Valborg Karla Nielsen, født i København i 1895, vokset op i Hørsholm, hvor faderen var manufakturhandler.

Det unge par fik en datter, Elsebeth, i foråret 1918, og de må have redet med på den bølge af fremgang, der efter Første Verdenskrig "ramte" Danmark også på landbrugsområdet, og det må vel være grunden til, at de følte trang til at prøve livet som godsejere i Vestjylland i stedet for at være købmandsfolk på Fyn. Deres uheld var, at denne trang opstod netop, som konjunkturerne var på det højeste og hurtigt herefter gik den gale vej.

De flyttede til Brejninggaard i juni 1919, handlen blev sluttet i september, men allerede i december blev godset solgt igen. Godsets ejendomsskyld var 120.000 kr, men købsprisen var på 500.000 kr, heraf løsøre for 250.000 kr. På få måneder var disse to tal steget fra 300.000 kr og 160.000 kr. Godset var kraftigt belånt bl.a. i Landbosparekassen i Århus, til hvis lån der var knyttet den betingelse, at der altid skulle være en kvægbesætning af en værdi på 85.000 kr på godset. Chr.Sangill overtog en besætning på 16 arbejdsheste, 30

malkekøer og 35 andre kreaturer og 20 slagtesvin, lidt får, geder og fjerkræ, men han solgte godset igen med en besætning på 12 heste, 12 får og 30 svin, idet han tilsyneladende havde realiseret kreaturbesætningen. Den nye ejer skulle derfor inden et år etablere den omtalte kreaturbesætning igen, for at undgå at Sparekassens lån blev opsagt.

Chr.Sangill havde dog forbedret godsets drift ved indkøb af en traktor – mon ikke Brejning sogns første – med tilhørende plov og tærskværk, men han skyldte stadigvæk omkring 8.000 kr på den, og da han solgte godset for 391.000 kr, hvoraf løsøret var på 138.000 kr, er det sansynligt, at han kun fik meget begrænsede midler med fra sin tid som godsejer.

Familien flyttede først til Høng på Sjælland derefter til Glumsø, hvor Chr.Sangill begge steder prøvede at oprette købmandshandler, men p.g.af at familiens økonomi da til stadighed balancerede på kanten af afgrunden, oprettede de ægtepagt i februar 1922, således at hans kone fik særeje for at kunne holdes udenfor hans økonomi, og i 1923 flyttede de til Møgelkærgård ved Viborg, som blev købt i den femårige datters navn, da Chr. Sangill på dette tidspunkt var insolvent. Indenfor det næste årstid flyttede familien over Kalkgården i Mønsted til Skive, hvor Valborg Sangill fik skøde på et hus tilhørende Skive Klædefabrik, der da var under likvidation. Her blev sønnen, Richard, født i sommeren 1924. Familien optog store lån i huset for at kunne eksistere, men i slutningen af 1926 var løbet kørt, ejendommen i Skive gik på tvangsauktion, og Valborg Sangill og de to børn måtte flytte til Hørsholm til hendes forældre, hvor hun fødte det tredje barn, en datter Aase, i januar 1927, mens Chr.Sangill stak af til Argentina for at prøve lykken der, hvor han havde opholdt sig et par år i sin ungdom. Et enkelt foto af ham derovre var alt, hvad familien fik, før han forsvandt, og hans kone blev så bitter derover, at hele denne historie aldrig blev omtalt i familien, selv om hun levede til 1978.

Det var nok ikke kun mandens økonomiske ruin, der gjorde hende bitter. En gennemgang af Skive politimesters arkiv på Landsarkivet i Viborg afslørede, at Chr.Sangill var anklaget ikke blot for dokumentfalsk, men også for otte brandstiftelser og forsikringssvig, idet han tilsyneladende for at forsøge at rette den vaklende økonomi op gentagne gange satte ild til de bygninger, som familien var ejer af. Et held for Brejninggård, at hans økonomi stadig var god i 1919 ! Det var ikke så underligt, at han bogstaveligt følte jorden brænde under sig og havde det bedst med en hel del vand mellem sig og sine gerninger.

Og hvorfor så rode op i alt dette nu ? Jo, da familien flyttede ind på Brejninggård i sommeren 1919 medbragte den et fotografiapparat, hvormed man fotograferede både inde og ude, og tolv af disse billeder blev gemt og glemt i Valborg Sangills gemmer som et minde om en sikkert lykkelig sommer, men sidste år dukkede de op, og da datteren Elsebeth havde en ide om, at familien i en periode havde boet på Brejninggård, blev vort arkiv kontaktet for om muligt at kunne sige, om billederne var herfra. Det var de, og det specielle er, at der er flere fotografier af avlsbygningerne og vandmøllen med i samlingen, og for staldlængernes vedkommende er det de eneste fotografier, der eksisterer. Så resultatet af henvendelsen vakte glæde både i familien og på Egnsmuseet, og det resulterede bl.a. i, at et barnebarn og hendes mand i juli kom på besøg her i sognet og fik forevist Brejninggård i alle kroge, så de fik et indtryk af rammerne om familiens liv i sommeren 1919.

Christen Hansen, Randbæk

I maj måned 1762 døde "fordum Kiøb- og Handelsmand samt Kirkeværge for Vor Frue Kirke i Svendborg" Niels Thomsen Vest i en alder af 76 år, og året efter i september fulgte hans enke, Anne Malene, i en alder af 85 år ham ned i den murede begravelse under Frue kirkes kor.

Ægteparret havde levet i solid velstand på alt undtagen børn, så nu begyndte jagten på arvinger, og det er her Brejning sogn kommer ind i billedet.

Anne Malenes arvinger var hurtigt talte, idet hun kun efterlod en brodersøn, der var gårdmand på Sprogø. Derimod forestod der et større detektivarbejde for at finde frem til Niels Vests arvinger. Han var født på Bindsbølgård i Ådum sogn her i Vestjylland, hvilket blev oplyst til bobestyreren af Niels Vests ene søstersøn og –datter, der også boede i Svendborg, og de vidste, at der stadig var familie på gården. Der var jo ikke tænkt på hverken telefon eller telegraf dengang, så for at komme videre sendte bobestyreren forespørgsel med brev til Nørre Horne Herreds ting, hvorunder Ådum sogn hørte, om man ville undersøge sagen nærmere.

Man var nået hen i april 1764 før der kom et svar i form af et tingsvidne. Man havde fundet frem til fire søstre til Niels Vest og deres arvinger, og her iblandt var Karen Thomasdatter. Hun var, som de andre søskende, født på Bindsbølgård og var blevet gift med Christen Hansen i Brejning sogn. De havde haft en fæstegård, men efter at gården var brændt, rejste hun – manden nævnes ikke, så han kan være gået til ved branden – sydpå til familie i Darum. Hun og hendes mand havde haft fem børn, hvoraf en søn og en datter var døde unge, to sønner, Hans og Niels, var rejst med moderen, men den tredje søn, Christen, var forsvundet, og ingen vidste mere noget om ham at sige.

Tingsvidnet oplyste endvidere, at Hans og Niels havde giftet sig til fæstegårde i Tjæreborg, men både de og moderen var døde, så det var deres børn, der indtrådte som arvinger.

En undersøgelse af kirkebogen for Darum viste, at Karen Thomasdatter var død i marts 1757, men præsten angav hverken hendes alder eller, om hun var enke. Hendes mand, Christen Hansen, er ikke fundet død i sognet. Kirkebogen for Tjæreborg viste, at Hans allerede var død i marts 1738, og Niels blev gift i sognet samme år og døde 44 år gammel i september 1756. Hans` s alder blev heller ikke opgivet, men der er skifte efter ham i Krogsdal gods skifteprotokol, og her er det ældste barn 10 år, så han må vel have været mellem 35 og 40 år, da han døde.

Tilbage i Svendborg samlede bobestyreren tingsvidner sammen, men samtidig var familien i Svendborg kommet i tanke om, at Niels Vest vist nok for år tilbage var blevet anmodet om at gå ind som formynder for en afdød brors sønner på Jægerspris gods i Horns herred på Sjælland. Denne brors eksistens var tilsyneladende blevet glemt af familien på Bindsbølgård, men man sendte for alle tilfældes skyld en forespørgsel til Jægerspris gods, og så indkaldte man i øvrigt repræsentanter for arvingerne til at give møde den 22. maj 1764, så skiftet kunne slutes og pengene fordeles.

Det blev sikkert en dag, som familien sent glemte. Arvingerne Peder Pedersen fra Bindedbøl og Therkel Pedersen fra Nørre Darum var mødt op på samtlige arvingers vegne, og man var godt i gang med at slutte skiftet, havde regnet ud, hvor mange penge, der kunne blive til hver af de fire søstre eller deres arvinger og var ved at regne de enkelte arvingers arv ud, da der pludselig ankom yderligere en arving, nemlig Karen Thomasdatters hidtil forsvundne søn, Christen Christensen. Han ankom fra Jægerspris gods, hvor han var fæstebonde, og han havde en erklæring med fra forvalteren på godset om, at Niels Vest havde haft en bror, Vesti Thomsen Vest, der havde været fæstebonde på godset, men var død og havde efterladt sig to sønner. Så nu var der lige pludselig tre flere arveberettigede, og da de fremmødte arvinger sagde god for, at Christen Christensen virkelig var den, han udgav sig for, var der jo ikke andet at gøre end at udregne arven på en ny måde.

Det kan da godt være, at de andre arvinger har ærgret sig i det stille over, at arven nu blev mindre, men Christen Christensen kunne kun glæde sig over, at han begav sig på den anstrengende tur fra Jægerspris til Svendborg, for han vendte hjem med godt 140 rigsdaler eller lige så meget, som fjorten gode køer var værd på den tid.

Jægerspris godsarkiv er bevaret tilbage til 1746, og da Vesti Thomsen Vest døde i 1750, viser det sig ifølge skifteprotokollen, at man virkelig henvendte sig til Niels Vest i Svendborg og anmodede ham om at indtræde som værge for broderens sønner. Men han afslog på grund af alder og afstand og henviste til, at hans søstersøn, Christen Christensen, der også var fæstebonde under Jægerspris, måtte påtage sig værgemålet, og sådan blev det.

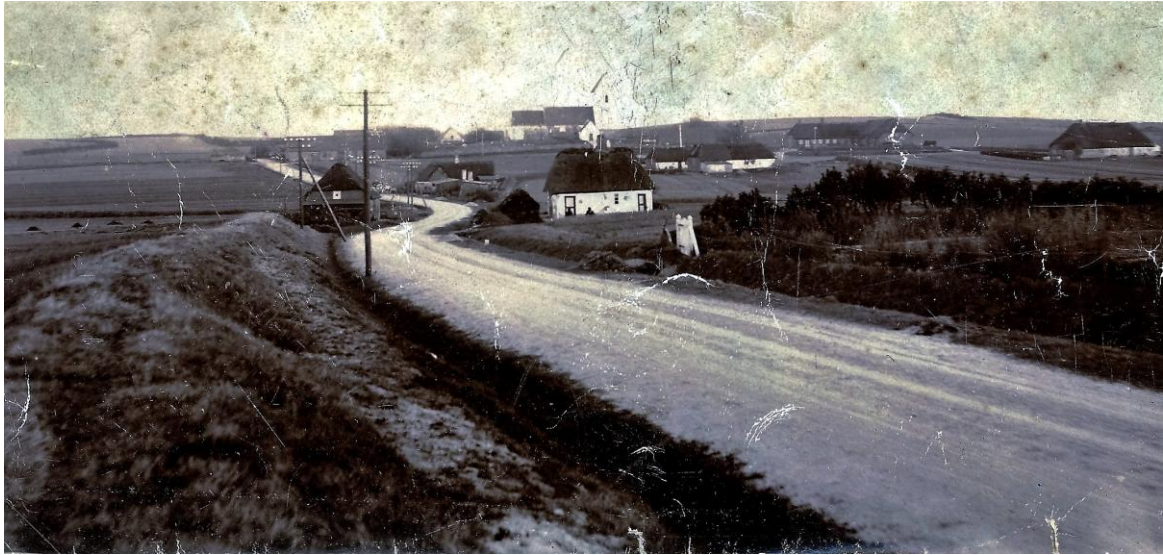
Hvordan Vesti Thomsen Vest og Christen Christensen er endt i Jægerspris, melder historien ikke noget om, men da fæstebønderne havde særdeles gode vilkår på godset, har den første har vel fået den sidste over til sig ved at fortælle om herlighederne. Det var der mulighed for inden Stavnsbåndet blev indført i 1733, i øvrigt samme år som Christen Christensen giftede sig med en pige fra Dalby sogn, hvorunder Jægerspris hørte. Han tog i øvrigt navnet "Vest" som kaldenavn.

Han døde i marts 1773, 65 år gammel, efterlod sig fem børn og mange børnebørn, og slægten Vest er vidt udbredt i egnen.

Hvor var han født i Brejning sogn ? Hans far, Christen Hansen, sad som fæster under Brejninggård fra før 1708 til efter 1726 på den gård i Randbæk, der senere er blevet til Randbækgård ifølge godsets bevarede jordebøger, men han er væk inden 1731, og det passer jo godt med det tidspunkt, hvor de to sønner først optræder i Tjæreborg.

Brejning Kirkeby

Når man for godt hundrede år siden stod på hovedvejen ved præsteboligen og så ud over Brejning Kirkeby, var det syn, der mødte én et ganske andet, end det man ser i dag, sådan som det fremgår af billedet herunder, der er fotograferet omkring 1904-1905.

I billedets venstre side i forgrunden ses Brejninggårds gamle dige, som afgrænsede Brejninggårds jorder mod vestersognet, idet det strakte sig lige fra Randbæk i nord videre langs den nuværende hovedgades østside til kirkebyen, hvor det drejede ned mod Brejninggård. Hvor diget svingede mod øst lå i mange år det såkaldte Tofthus, sikkert bolig for den mand, der skulle holde øje med Brejninggårds toft her vest for godset. Omkring 1803 blev det lavet om til fattighus, som igen blev nedbrudt og opbygget som biskole i Sandbæk, da Brejning kommune indrettede fattiggård i Store Snogdal i 1874. Grunden købte Anders Lillebæk en del år senere og byggede det hus, som blev nybygget efter brand for omkring en snes år siden. Lige overfor lå et lille aftægtshus, hvor der som regel boede et par enlige kvinder, som sognet tog sig af. Her ligger Højgård og kirkebysmeden i dag. Sådant et hus blev dengang bygget efter behov på en af gårdenes markhjørner, uden at det var nødvendigt at blande offentlige myndigheder ind i en sådan bagatel. Den hvide låge lige nord for huset er lågen ind til den nyanlagte præstegårdshave. Præstegården blev bygget i 1904 efter, at præstegården i Nr. Omme var brændt.

Imellem de to huse ligger et lille stråttækket kroghus, kirkebyens smedie, hvis sidste meget affældige rester måtte lade livet til fordel for en mere tidssvarende bygning sidste år. Så langt kilderne rækker bagud, har der været en smedie i kirkebyen, men ikke på det samme sted. I 1585 boede smeden i Kirkehuset, som dengang lå lige nord-vest for kirkegårdsdiget, men som på billedet anes som den hvide gavl lige øst for kirken, men for omkring femten år siden blev det revet ned, og jorden ejes af kirken og ligger nu brak syd for kirkegården og venter på en mulig kirkegårdsudvidelse engang ad åre, hvis der da stadig dør mennesker i Brejning sogn til den tid. Området syd for kirken var rig på mosetørv, og der var heller ikke langt til gode hedetørv i sydsognet, så det har givet grundlag for at drive en smedie på stedet.

I 16- og 17- og først i 1800-tallet boede smedene i ejendommen Gårdsdal syd for Kirkebyen. I 1831 købte Søren Knudsen fra Mosdal den vestligste af de to Pilgårde nord for kirken. Han var smed og flyttede sin smedie med fra Mosdal til Pilgård. I 1871 døde han og Vester Pilgård blev året efter solgt til Anders Pedersen på Nygård, der var i fuld gang med bl.a. at opkøbe og nedlægge kirkebyens gårde. Bygningerne blev revet ned, og det er derfor, de ikke er med på billedet. Det er Øster Pilgårds lade, der ligger yderst til højre

på billedet, eller rettere det, der blev tilbage af Øster Pilgård efter, at Anders Pedersen også havde købt denne og lagt en stor del af jorden under Nygård

Der er dog lidt tilbage af Vester Pilgård. Ejendommen, der i folkemunde kaldes Kampstedet, og som ligger lige vest for kirken, er det husmandssted, som Anders Pedersen skulle bygge på en del af Vester Pilgårds jord for at få lov til at nedlægge resten af gården. Der var trods alt også en landbokommision den gang, der skulle spørges, hvis en ejendom skulle nedlægges. "Kamp"navnet skyldes ikke, at beboerne sloges mere her end andre steder i sognet. Den første beboer hed Poul Kamp og drev både landbrug og købmandshandel på stedet, ligesom det var her, posten til sognet blev afleveret og viderebefordret. Han købte sognets gamle skolebygning, der lå ved kirkegårdens norddige lige øst for Kampstedet, og som ses lidt utydelig på billedet, og brugte den som lager.

Den hvide ejendom næsten midt i billedet er gården Dumpen, som også fik en hel del af sit jordtilliggende opkøbt af Nygårdsmanden. I 1912 var bygningerne så ringe, at Mads Dumpen, der var ringer og graver ved kirken, lod dem nedbryde og byggede huset, som ligger lige nord for indgangen til kirkegården. Hvorfor ejendommen fik navnet "Dumpen" fortæber sig i tågerne, men det skyldes jo nok, at den lå for foden af kirkebakken. Navnet er meget usædvanligt. Der findes kun to lokaliteter i Danmark med dette navn, her og så en gade i Viborg.

Men tilbage til smeden. I nogle år herefter var kirkebyen uden smed, men i 1878 bortfæstede og senere solgte kromanden i kirkebyen en jordtrekant til smed Anders Lydersen fra Hee, og han byggede den lille smedie, som altså nu er væk, og her blev der igen smedet til omkring 1912, hvor huset blev solgt til privat beboelse, og smedien flyttet ud til Rudmosevej 3, hvor den gamle smedie stadig ligger øst for vejen i lavningen. Senere blev den igen flyttet tilbage til kirkebyen nu i østenden af købmandshandlen, der lå, hvor der før var kro og i dag graverhus, og endelig blev der indrettet smedie i Højgård omkring 1967.

Købmandshandlen, som tidligere var kro og før den tid degnebolig og før igen smugkro er en helt anden historie, som var her i bladet for netop femten år siden. Men på billedet ses, at bygningen ligger på pladsen mellem kirkegårdsdiget og hovedvejen i det forløb, den havde, indtil den engang i trediverne blev flyttet længere østpå. Lige til venstre for købmandshandlen anes den oprindelige kros stuehus imellem købmandshandlen og pakhuset øst for.

Den oprindelige vejføring er nu den stump vej, der går fra præsteboligen forbi kirkebysmeden ned til, hvor den gamle smedie lå, og det vil altså sige, at sognets nye konfirmandstue kommer til at ligge på et stykke jord, der i 1904 lå øst for hovedvejen og dengang tilhørte gården Mose.

Som nævnt i starten er der stor forskel på det, man ser i dag og for hundrede år siden, men en ting er uforandret, kirken ligger på den plads, hvor den har ligget i mere end ottehundrede år, ikke uforanderlig, for den er jo på sin vis også levende og må følge med i tidernes omskiftning, men mon ikke nok den også ligger der, når kirkebyens renoverede huse engang falder for tidens tand, sådan som det gik forgængerne.

Brejning Kirkeby - fortsat

Hvorfor hedder det Brejning Kirkeby, og har det i det hele taget noget med bregner at gøre ?

Vi skal have fat i bregnerne først, for de var der længe inden, der blev bygget en kirke. Da gasledningen for en del år siden blev ført fra syd til nord og passerede området lige øst for kirkegården, kunne vi ved selvsyn se, at området i tidernes morgen havde været endda meget vandlidende og som sådan ganske sikkert været hjemsted for mange bregner, og da en eller anden omkring år nul bestemte sig for at slå sig ned her, hvor der var let til vand og tørv, var det jo naturligt at vedkommende kaldte bopladsen "stedet ved bregnerne" eller Brejning. "Ing"stavelserne viser, at bebyggelsen er fra omkring vores tidsregnings begyndelse. I de ældste papirer og pergamenten fra 1400- og 1500-tallet var benævnelsen ofte "Bredning" eller "Bregningby", navne der med tiden blev til det nuværende Brejning.

Og hvorfor så lige her ? Jo, fra Arilds tid – hvilket betegner rigtig gamle dage modsat "mands minde", som siges at være to år – gik vejføringen fra Ringkøbing og de gamle vestligste studeveje østpå til netop det punkt, hvor Brejningby opstod. Her delte vejen sig så i en sydgående vejføring over Skjern og Varde til Ribe og derfra sydover og en nordgående, der dels førte til Holstebro og nordvest på, dels i det nuværende Ørnhøj drejede østpå for over Gjellerup at nå til de østlige købsteder og her især Horsens, som var vestjydernes foretrukne østlige handelsby.

Som en reminiscens af denne vejføring findes der stadig to gamle vejsten. Den ene står i vejsiden, hvor Gammel Landevej fører fra Hovedvej 11 mod Videbæk. På denne stens nordlige flade står "Til Horsens" og på den sydlige flade står "Til Varde". Denne sten stod oprindeligt lige øst for præstegården, for her udmundede vejen fra Ringkøbing – den nuværende Kærhusvej. Den anden sten står i Ørnhøj i vejsiden lige efter, at vejen til Trehøje er drejet fra Hovedvej 11. På den står "Til Horsens". Begge sten blev beordret sat op af amtmand Hansen omkring 1790 for at lette trafikken for de vejfarende.

Vi må forestille os, at der i løbet af de første mange hundrede år er blevet en større bebyggelse på stedet, og at der måske også har ligget et mødested eller en helligdom, hvor nu kirken findes. Og der er ikke tvivl om, at knudepunktet har været af stor betydning og er blevet bevogtet af ejeren af den bebyggelse, der senere blev til Brejninggaard.

Der kom også andre gårde til med tiden. Men i den sammenhæng er de skriftlige kilder jo unge. Først i 1400-tallet nævnes selvejergården Pilegård, som stadig findes nord for kirken ved fiskesøerne. Den gård, der i dag kaldes Gammel Præstegård, fordi den indtil 1549 var bolig for sognepræsten, var en anden betydningsfuld gård, ellers var den ikke blevet præstegård, og så lå der en gård sydøst for kirken, Søndergård kaldet, som sidst i 1700-tallet blev delt i to og som Nr. og Sdr. Søndergård flyttet nordpå, hvor dens jorder lå, og hvor nu Spjald ligger. Og så var der selvfølgelig en del mindre ejendomme som Kirkehuset, der lå, hvor nu graverhuset ligger og som i mange år dels var degnebolig dels smugkro, inden den i 1839 blev lovliggjort kro, Tudskjær og Gårdsdal, syd for kirken, hvor smedene holdt til, da der var rigeligt med tørv til deres esser, Mosen øst for og Dumpen

nord for kirken og så selvfølgelig de små navnløse beboelser, som jo altid dukkede op til bolig for de mindre bemidlede, for dengang havde man den fordel, at der ikke skulle afsendes alen- lange forespørgsler til diverse myndigheder om byggetilladelser o.s.v., hvis man nu lige manglede et hus at hytte sig i. Da fiskesøerne blev etableret, dukkede disse hytters brønde op.

Først omkring 1150 år efter den første bebyggelse på stedet blev der lagt en stenkirke, den første begyndelse til Brejning kirke, som vi kender den i dag. Der kan jo udmærket have været en eller flere trækirker før stenkirken, men udgravningen af kirkens gulv i 1961 viste ingen spor herom.

Efter at Danmark var blevet kristnet sidst i 900-årene kom Brejninggård på et tidspunkt til bispesædet i Ribe sammen med en stor del af Brejning sogn, og her blev den til Reformationen i 1536.

Lige netop hvornår Brejninggård fik sin nuværende beliggenhed, er der ingen der ved, men Hans Lange begyndte i hvert fald i midten af 1570-erne med at opdæmme vandet til mølledam og jo sikkert også til befæstning. Indtil midt i 1600-tallet lå der en ret betydelig gård "Thoftsende" eller "Langhus" kaldet nordøst for kirken. Det kan godt være resterne af den oprindelige Brejning- gård, idet den var en selvejergård, og det var den eneste i Brejning sogn udover Brejninggård på det tidspunkt, og den blev da også omkring 1582 opkøbt af Hans Lange og lagt under Brejninggård.

Da danskerne var blevet kristne og havde fået opført kirker, blev det et ønske, at når man døde, skulle man ligge så tæt på kirken som muligt, ja helst inde i den. Det var jo fysisk umuligt, så denne plads blev forbeholdt sognets præster og kirkeejeren, der efter Reformationen her på stedet som regel var den samme som ejeren af Brejninggård. Resten af menigheden måtte blive udenfor, men det klarede man på den måde, at man inddigede jorden omkring kirken og indviede den som begravningsplads, en skik som stadig følges, idet reglen er, at når der tages et stykke ind til kirkegårdsudvidelse, indvies det til begravningsplads i forbindelse med den første begravelse, der foretages.

Det ældste fotografi af en ejendom i kirkebyen er fra 1898 og er et foto af Gammel Præstegård (Kildsigvej 12). Det giver et godt billede af, hvordan bebyggelsen var på stedet mindst hundrede år bagud. Fra højre ses ejeren Peter Larsen med sønnen Niels Kristian. Dernæst hans kone i andet ægteskab, Petrea, og hendes svigerinde fra Aulum, der var ung pige på gården. Så følger sønnen af første ægteskab, Mads Klemmensen Larsen, med sin cykel, som var en af sognets første, og dernæst hans gamle morfar, Mads Klemmensen, som døde året efter. De tre piger, Katrine, Anne Marie og Birgitte var døtre af Peter Larsens sidste ægteskab.

Kirkebynavnet blev nok taget i brug, da bebyggelsen omkring mejeriet fra 1889 blev kaldet Brejning Mejeriby og omkring stationen i 1911 blev til Brejning Stationsby. Ingen af de tre navne er officielle i den forstand, at de optræder på de matrikulerede kort, og det er derfor, at der kun er opsat blå vejskilte med "Kirkebyen", der angiver bebyggelsen, officielle byskilte kan ikke tillades.

Kirkens tag

For nylig arvede Brejning kirke et maleri af kirken fra afdøde Sonja Sundgaard i Herning. Hun var vokset op i det vestligste af de to gule huse ved Brejninggaard, og maleriet havde hængt i hendes forældres hjem og siden hos hende.

Maleriet er fra 1946 og forestiller Brejning kirke set fra nord, og det lidt specielle ved billedet er, at kirkens tag er dækket med teglsten og ikke med blyplader. Og hvorfor nu det ?

Vi ved af naturlige årsager intet om, hvordan kirken var tækket, da den blev opført engang i 1100-årene. Måske med lyng, måske med rør, som sognets gårde og huse, sikkert ikke med teglsten, for de var først lige opfundet. Man kan godt forestille sig, at det har været en bekostelig affære i det hele taget at få sådan et bygningsværk op at stå, og indtil der var luft i økonomien, holdt man sig til det kendte og billige, altså et rør- eller lyngtag eller måske en blanding af begge dele, hvis ikke man har fortsat traditionen fra en trækirke på stedet, som vi intet kender til, med et spån- tag.

Men på et eller andet tidspunkt har der været penge til at udstyre kirken med et blytag, og antagelig var det kirkens ejer, godsejeren på Brejninggaard Hans Lange, som gjorde det i forbindelse med hans udvidelse af kirken i 1584. Vi ved i hvert fald fra præsteindberetningerne, at det kapel, han lod opføre syd for koret, var blytækket, ligesom det fremgår af kirkens regnskabsbog, der begynder i 1584, at blytækkeren blev tilkaldt med jævne mellemrum til kirken fra dette år og fremover, og i 1586 siges det direkte, at kirken var blytækket.

Bly havde selvfølgelig en værdi, der var væsentlig større end tegl, og det kunne anvendes til meget andet end til at lægge på en kirke, og i perioder, hvor gods- og kirkeejers penge- kasse var slunken, var det selvfølgelig fristende at erstatte noget af kirkens tag med teglsten og så sælge blyet. Og sådan skete det i forbindelse med Trediveårskrigen, som kong Christian den Fjerde i 1625 inddrog Danmark i.

Ifølge regnskabsbogen blev der indkøbt et læs teglsten i Ringkøbing og lagt på kirken og våbenhuset i 1625, og i 1639 angives det, at der yderligere blev lagt teglsten på korets nordside og på den østre ende.

Ifølge en indberetning til provsten fra 1803 manglede der teglsten på kirkens nordre side, mens blytaget på sydsiden var nogenlunde i orden på kirkeskibet, men meget utæt over koret.

Våbenhuset var teglstensbelagt og manglede nogle tagsten. I 1813 var tårnet tækket med tegl på øst- siden og bly på vestsiden.

Den første samlede beskrivelse af kirken er fra 1864, og om taget på kirkens forskellige partier står følgende:

Tårnet var tækket med tegl på østsiden og med bly på vestsiden, kirkeskibet og koret var tækket med tegl på nordsiden og bly på sydsiden, og den lille apsis øst for koret var blytækket.

Våbenhuset var dengang som nu tegltækket

Da kirken blev restaureret i 1961, blev det besluttet, at hele kirken undtagen våbenhuset skulle tækkes med bly. Man var nok lidt sparsommelig, så blypladerne blev ikke for tykke, og da blyet i pladerne ydermere med tiden fordeler sig efter tyngdekraftens love, var pladerne efterhånden blevet for tynde i den øverste del, og i øvrigt havde især kirkeskibets sydside fungeret som skydeskive, så den var ret hullet efter gennemtrængende hagl, så det blev besluttet at omlægge taget i 1998, hvor alle blyplader blev taget ned, omstøbt og fik tilført ekstra bly, så nu skulle taget gerne kunne holde de næste hundrede år.

Våbenhusets teglsten blev samtidig fornyet med gode vingeteglsten, de samme som senere blev lagt på kapellet, og nu står de to tage i fint samspil med tagene på graverhus og konfirmandstue.

Sognets gamle stednavne

Vi færdes i sognet dagligt omgivet af gamle stednavne, men hvad betyder navnene, og hvornår begyndte man at bruge disse navne? Sammenfattende kan siges, at langt de fleste af navnene antagelig er opstået engang i det første årtusind, nogle endda meget tidligere. Her kommer en lille oversigt til eftertanke:

Brejning: Består af plantenavnet bregne og endelsen -ing. Denne endelse viser, at vi står overfor en bebyggelse fra omkring år 0 eller lidt senere, og det passer godt ind i det billede, de netop overståede udgravninger i Spjald viser, om at en ældre bebyggelse, hvor nu byen Spjald ligger, blev flyttet længere mod syd til et fugtigt bregnebevokset område.

Spjald: Fra sognepræstens gamle sognekort fra 1638 kendes lokaliteten "Spjald Høje" og Spjald Dige om Marken", og navnet blev brugt om små firkantede jordstykker, hvorpå bl.a. den senere Spjaldgård blev bygget i 1821. Men de netop overståede udgravninger viser, at der allerede for 2500 år siden i bronze- og senere jernalder var bebyggelse med landbrug her på stedet, så vi må altså antage, at navnet Spjald er lige så gammelt.

Lilleby: For nu at gøre sognets byer færdige, så må Lilleby øst i sognet jo ikke glemmes. Ikke nogen gammel lokalitet, men da beboerne i Teglgård derude i 1935 og 1940 byggede dels købmandshandel dels cykelhandel øst for gården, sagde man på gården: "Vi skal op i vor lille by", når de skulle på besøg de to steder, og så blev navnet hængende.

Bilring: Der er forskellige tydinge af navnet. Bil betyder vinkel eller trekant og kan måske henføres til gårdens omgivelser, men da Bild eller Bille er et oldnordisk mandnavn,

og Ring kan betyde rund eller firkantet indhegning, kan navnet lige så godt henføres til Billes (kreatur)fold eller indhegning.

Bjørnkær, Gåsdal / Gårdsdal, Odderbæk, Pilgård, Ravensbjerg, Snogdal, Tuskær:

Dyrenavne og plantenavne, der indgår i bebyggelsernes navne, kendes mange steder fra. Bostederne med disse navne kan sagtens være fra Vikingetiden eller endnu ældre, så selv om det er mange år siden, der levede bjørne i Brejning sogn, kan Bille i Bilring jo godt have stødt på sådan een i området !

Bækgård, Feldbæk, Højmose, Kildsig, Langagergårde, Mosegård, Mosen, Opsund, Randbæk, Rudmose, Sandbæk, Vanting, Vesterbæk, Væggerskilde:

Brejning sogn var og er på mange måder et vandrigt sogn, hvor der var mange kildeudspring på bakkeskråningerne, og det gav igen navn til mange af bostederne. Bækgård ligger ved Lillebæk, Vanting ligger ved bækkens øvre ende og da "vante" på jysk betyder at mangle, har det måske ind imellem knebet med vand nok her. "Fæl" betyder vadested, så her ved åen blev gården Feldbæk lagt. Moesgård, Mose, Højmose og Rudmose henviser til moseområderne, "rude" betyder et firkantet område. Gården Mose hedder i dag "Kærgård", men det skyldes, at ejeren sidst i 1800-årene gav den sit eget navn i stedet. "Sig" betyder et sumpet område, "Kild" er enten kommet af mandsnavnet Kjeld eller afledt af kilde, Langagergårde hed oprindeligt Langergårde, og det passer meget bedre, for navnet er afledt af "langør", som betyder et stenet vadested, og gårdene ligger ved Lillebæk, der hvor vejen gik over ad Muldbjerg til. Opsund ligger ved den øverste ende af Herborg bæk, og navnet betyder nok mere et smalt engdrag øverst oppe i området, end at der tidligere ligefrem skulle have været åbent vand helt herop.

Randbæk betyder beboelsen på skrænten ned mod bækken, Sandbæk giver jo sig selv, mens Vesterbæk er bebyggelsen ved Odderbæk i sognets vestlige del. I Væggerskilde indgår navnet "Vægger", som betyder Båndpil, som der sikkert har groet rigeligt af ved den lokale kilde.

Gammel Præstegård: Beboelsen var sognets præstegård fra kristendommens indførelse i sognet til 1549, hvor præsten blev flyttet til Nørre Omme, som indtil da var annekssogn til Brejning. Nu blev rollerne byttet om.

Husted, Koldinghus: det første burde egentlig hedde "Hussted", som henviser til en udflytterbebyggelse, det sidste kan enten være en opnævnelse af slottet "Koldinghus", en skik, mange godser havde, men det kan også være afledt af ordet "Kold", som betyder kold eller dårlig jord.

Magersped: Bebyggelsen hed i helt gammel tid "Romkilde", hvor "Rom" betyder rummelig eller bred, men det fortælles, at jorden var så dårlig, at en fæster under Brejninggaard engang udtalte, at stedet i stedet burde hedde "Magerspad", som skal betyde "mager suppe", og så blev navnet hængende.

Røjkum: Bebyggelsen kaldtes i 1458 for "Røde Kungæ". Navnet kan afledes af de to oldnordiske navne "Kup" og "Kungr". Det første betyder både en forhøjning i området, det sidste en bøjning eller krumning, og navnene kan dels henvise til bakkedraget dels til

Lillebækken, der slynger sig for- bi. "Røde" er måske en hentydning til okkerudfældninger på stedet.

Landerdal, Torhuse: Disse to bebyggelser, den ene vestligst den anden østligst i sognet er først be-bygget i løbet af 1700-årene af fæstere, der var sat fra deres gårde under Brejninggaard. "Lane" be- tyder en åben plads, hvor der intet vokser, "Tor" henviser til, at den første, der byggede på stedet, var Jens Nielsen Thorre, der omkring 1787 blev sat fra Ravnsbjerggård og fik lov til at opføre en hytte syd for Randerisgård.

Randeris: Betyder krattet på skrænten og hentyder altså til beliggenheden ved Brejning Krat.

Viftrup: Navnet hentyder til enten manden Wivi eller kvinden Wiwa, der i Vikingetiden flyttede sin gård herud fra Randbækgårdene.

Brejning - Muldbjerg Andelsmejeri

Brejning, Nørre Omme og Hover Andelsmejeri blev oprettet ved en generalforsamling 25. februar 1888, og allerede 24. juli samme år begyndte produktionen i det nyopførte mejeri i Brejning.

Gårdejer Peder Astrup Jakobsen, Nørre Søndergård solgte et stykke jord fra sin gård til Andelsmejeriet for 200 kroner, og man kan sige, at man byggede på forventet efterbevilling, for tilladelsen til udstykning forelå først fra Indenrigsministeriet 10. april 1889.

Mejeriets første protokol eksisterer ikke, men der findes et overslag på udgiften til selve bygningen, som alt i alt beløb sig til 1875 kroner, heri iberegnet 20 kroner til uforudsete ud-gifter. Man mente ved 75 års jubilæet i 1963, at mejeri med inventar og beboelse alt i alt havde kostet omkring 12.000 kroner i 1888. Dette beløb kan sammenholde4s med, at man mente, at værden af hver kos årlige ydelse på oprettelsestidspunktet var 80 kroner.

Der var 111 andelshavere fra de tre sogne med fra 1 ko til 50 køer i alt 584 køer, og andelsmejeriet var på sin vis atypisk i sammensætningen af andelshavere, idet godsejeren på Brejninggaard med sine 50 køer også var med i modsætning til mange andre steder, hvor de store land- brug med private mejerier først på et senere tidspunkt sluttede sig til andelsmejerierne.

I 1899 trak Nørre Omme sogn sig ud af samarbejdet og byggede deres eget mejeri, og det samme skete i 1928 for Hover sogns vedkommende med undtagelse af gårdene i Muldbjerg, og siden den tid hed mejeriet Brejning – Muldbjerg Andelsmejeri.

Mælkemængden voksede støt, så det blev nødvendigt at bygge mejeriet større i 1911, som er den bygning, vi kender i dag med privatbeboelsen i et hus for sig selv syd for mejeribygningen.

Det var ikke kun mælkemængden, der voksede, det gjorde bebyggelsen omkring mejeriet også, og fra at have ligget på "Søndergård Mark" og i "Brejning Mejeriby" endte det med, at mejeriets stedsangivelse blev "Spjald".

Byens befolkning kunne købe mælk og mejeriprodukter direkte på mejeriet eller ved den hestetrukne mælkevogn, som Søren Christensen – "Søren Jerrik" kaldet – i en del år kørte rundt i byen med. I 1940 lejede Andelsmejeriet sig ind hos karetmager Hülke i Hovedgaden 62, idet man lejede forretningslokalet og to stuer med køkkenadgang til et mejeriudsalg, som Søren Christensen så stod for, indtil han blev afløst af fru Hülke og hun i 1953 af Dagmar Nielsen.

Mejeriudsalget blev flyttet til Skolegade 4 i 1957, hvor Knud Christian Hansen indrettede sin forgang og noget af den ene stue til mejeriudsalg, som ophørte i 1970, da mejeriet ophørte med at fremstille konsummælk.

Grønbjerg Mejeri lukkede i 1970, og leverandørerne vendte igen tilbage til Brejning – Muldbjerg Andelsmejeri, men med årene voksede tanken blandt andelshaverne om at slutte sig til en større mejerienhed for der igennem at få en bedre afregning, og da 32 af andelshaverne 1. oktober 1985 forlod mejeriet for at slutte sig til mejeriselskabet Danmark, vedtog de resterende andels- haver 26. januar 1986 at slutte sig til Arinco i Videbæk, som gik ind på, at der stadig skulle behandles mælk på mejeriet i Spjald, så længe det kunne betale sig, men klokken faldt i slag, og 22. april 1988 var det sidste arbejdsdag på mejeriet i Spjald, og hundrede års æra var slut.

1:

**Venner hør nu her på mig
lyt så I det aldrig glemmer,
til I rigtig storhed nemmer
for det, jeg fortæller dig.
Brejning skove, bakker, heder
de har været voksesteder,
fostret mænd i mange år
med en kraft, som ej forgår.**

2:

**Dette sogn, der var engang,
fattigt, ja, men ikke lille,
mænd og kvinder ganske stille
gik omkring foruden rang.
Pløjed lyng og dyrked heder,
som så mange andre steder
i det land, som jo er vort,
da blev bondens saga gjort.**

3:

**Brejning fostred også mænd,
som ku` se, at her de skulle,
hvis at vognen nu sku` rulle,
sætte ind og gå i spænd.
Og de bygged mejeriet,
deres tro til det var viet,
attenhundredottefirs
Brejning-Muldbjerg Mejeri.**

4:

**Vi vil takke dem i dag
når vi syvtifem skal fejre,
og det gælder alle lejre,
bonde, bybo her i dag.
Lad os ære deres minde,
takke dem og deres kvinde,
for hvad de engang har gjort
det er meget, meget stort.**

(Fire af seks vers af en sang, som blev sunget ved mejeriets 75 års jubilæum i 1963).

**De fyrretyve år, som nu er omme,
har vist os vej for tiden, som skal komme.
Vi ved, når vi har vilje
og slutter tæt i kreds,
så bærer vi med lethed op
vor sag mod de halvtreds.
Sammenhold mange byrder letter,
sammenhold store ting udretter,
sammenhold.**

(Sunget ved 40 års jubilæet i 1928, ved jubilæet i 1948 sang man " tresindstyve" og "halvfjerds").

Udgravninger i Spjald 2010

I eftersommeren 2010 blev der gjort betydelige fund vedrørende Spjalds fortid dels midt i Spjald i Doktorhaven dels i syd enden af Spjald, hvor den nye børnehaven skal ligge.

Der, hvor den nye børnehaven skal ligge, blev der afdækket otte-ni huse med tilhørende mindre udhuse og hegn fra perioden yngre før romersk jernalder og dele af et hus fra ældre før romersk jernalder, og desuden blev der fundet spor af bebyggelse fra bronzealderen, d.v.s. at der her har boet mennesker fra o.900 år før Kr. til omkring 200 år efter Kr. Det så ud til, at bebyggelsen havde ligget omkring en form for landsbygade, og der var spor af endnu flere huse nord for udgravningsfeltet ind mod Fengersvej.

Arkæologiske undersøgelser rundt omkring både i Brejning sogn og i andre dele af Vestjylland i de seneste år har vist, at her boede mange mennesker i Vestjylland i perioden omkring år nul, altså omkring vores tidsregnings begyndelse. Der er fundet mange hustomter, men det specielle ved denne udgravning er, at det er første gang, at arkæologerne i Ringkøbing-Skjern området med sikkerhed kan sige, at der her har været en landsby fra før romersk jernalder.

I Doktorhaven fandtes der tolv begravelser fra jernalderen i udgravningsfeltets syd-østlige hjørne. Disse begravelser har jo hørt til en samtidig jernalderbebyggelse på stedet, enten det er den, der for mange år siden blev lokaliseret i området omkring og nord for Spjald skole, eller det kan tænkes at være den, der nu er lokaliseret ved den nye børnehaven.

Mindst lige så interessant er fundet af bygningsspor her fra ældre og yngre vikingetid frem til den ældre middelalder, altså rundt regnet i perioden 700 år til 1100 år efter Kristus. Udgravningsområdet blev jo stoppet af Østervænget, men det er givet, at bebyggelsen har strakt sig øst og syd for de fundne bygningsspor. Her fandtes en del forskellige bygningsspor bl.a. af et hovedhus, der har indeholdt både stald og beboelse, ligesom der lå mindre bygninger ved siden af, som sikkert har været værksteder. Den ene bygning havde været et vævehus, for her fandtes rester af vævevægte. De fundne bygninger lå alle enten vinkelret på eller parallelt med Hovedgaden, som givetvis viser forløbet af den

oldgamle hovedvej, der gik ned gennem Vestjylland fra Holstebro over Skjern og Varde til Ribe. Vikingetidens bebyggelse her kan jo tydes derhen, at man med denne beliggenhed har ønsket at have opsyn med, hvem der passerede forbi på vejen. Vandforsyningen fik man fra den kilde, der udsprang, hvor nu Spjald Møbelhandel ligger i dag.

Kaldtes området også "Spjald" dengang? Ordet Spjald kan afledes af noget firkantet f.eks. et stykke dyrket mark eller et vævespjæld til at væve bændler på, og det kunne jo være fristende at tro, at vævehytten ved vikingegården har givet området navn. Det kan nu også godt være, at det er de dyrkede markestykker. Vi har i hvert fald at gøre med et ældgammelt navn.

Var vikingegården begyndelsen til Brejninggaard? Vi ved det ikke, men omkring år 1100 ophørte bebyggelsen her, og området blev forladt. Det er fristende at tænke, at husdyrholdet nu var blevet så stort, at man skulle finde et sted med bedre vandforsyning, og det sted fandt man i den nuværende Brejning Kirkeby, hvor hovedvejen fra Ringkøbing gik ind i den nord-sydgående hovedvej. Her var der vand og god græsning – og bregner, og her kunne man have opsyn med trafikken både vest-øst og nord-syd, så mon ikke den første Brejninggaard er blevet lagt her, hvor der også blev plads til kirken, da sognet var blevet kristnet. På det gamle sognekort fra 1638 ligger der en bebyggelse her kaldet "Langhus", og jorden fra dette område og op til Spjald har altid hørt til den nuværende Brejninggaard.

Brejning Krat

Brejning Krat, det 45 ha store egekrat østligst i sognet, anses for at være rester af de skovbevoksninger, der i jægerstenalderen, som lå i perioden 12.800 til 3.900 før Kristus, invaderede Vestjylland. Der har været tale om en meget åben skovtype, hvor der foruden egetræer også voksede birk, hassel, lind og el. Skovbunden bestod dels af lyng dels af græs og urter, og i den følgende tidsperiode, Bondestenalderen kaldet (3.900 til 1.700 før Kristus) blev Krattet udnyttet til græsning, en driftsform, der fortsatte indtil Fredskovsforordningen af 1805 forbød noget sådant.

Men ikke nok med det. Efterhånden som nutidens arkæologer ikke blot "vrasler" rundt i jorden, men også udnytter moderne teknik som f.eks. luftfotografering af bestemte områder, så får gammel sædvane ind imellem et skud for boven, og sådan er det også med Brejning Krat. Til tilhørernes store forundring fik vi ved Egnsmuseets generalforsamling dette forår at vide af de fortællende arkæologer, at luftfoto af Krattet viser, at der omkring vor tidsregnings begyndelse havde fundet en ret kraftig dyrkning af området sted med sikre spor af marker og diger, når man luftfotograferede med en bestemt teknik. Arkæologerne mener, at markernes antal tyder på, at der har ligget fire til fem gårde på stedet i den periode.

Fire-fem gårde på dette sted, og hvor blev de så af? Ansøgning om at bygge i det åbne landskab er jo en ret ny foreteelse, som ikke fandtes omkring år nul, men ser vi os lidt rundt i området, er der måske alligevel en rimelig forklaring på, hvad der skete med ejendommene i Krattet. På højderyggen lige øst for Krattet løb der fra ældgammel tid en

hovedfærdselsvej, som fra Hol- stebro i nord gik sydover til Skjern og herfra videre til Ribe. Oldtidsvejen gik her, fordi man så und- gik at skulle passere andre vandløb end Storå og Skjern Å, som jo kunne give problemer nok.

Vi ved fra andre steder i Vestjylland, at en gård ikke behøvede at ligge på samme plads i mange generationer, men at den blev flyttet ind imellem og kunne ligge forskellige steder på sin tilhørende jord. Og langs med den nævnte gamle vejstrækning ligger der netop fem gårde her i sognet og alle fem øst for Krattet.

Tager vi nu disse gårde fra nord til syd, så ligger det i navnet Viftrup, at det er en gård, der er udflyttet omkring år nul, enten det så var ejeren, Vivo, eller hans kone, Viva, der gav navn til stedet. Den næste i rækken, Væggerskilde, blev så på et tidspunkt flyttet op til et sted på ejendom- men med både en kilde og med en bevoksning af pil ved denne. Så følger Randerisgård. I Krattet starter Randbækken, altså bækken ved skrænten, og Randeris hentyder til bevoksningen på skrænten, så Randerisgård må være flyttet op i en del af marken med kratbevoksning. Den næste i rækken er gården Magersped, der i helt gammel tid også kaldtes Romkilde. I perioder tyder det på, at den var en afbyggergård under Randeris, men den kan jo sagtens have været en selvstændig ejendom i tidernes morgen, og det gamle navn, Romkilde, viser igen hen til én af de kilder, der føder Rand- bækken. Rosinen i pølseenden er gården Koldinghus, der fik sin plads sydligst i området, og, som navnet siger, på noget af den kolde i betydningen dårlige jord. Men beboerne klarede sig alligevel, og her som på de andre ejendomme, kunne de synge med på stroferne i høstsalmen:

Af henfarne slægter jeg arved den vang,
hvis muld jeg for udsæd nu pløjer.
Her rydded de marken for stene engang,
og dyrked den siden med suk eller sang.

Krattet blev fredet i 1919, som en af Danmarks første fredninger, så der er garanti for, at det ikke bliver dyrket op igen. Men derfor kan det jo godt være, at fortsatte arkæologiske under- søgelser kan give en nøjere forklaring på, hvad der egentlig skete på stedet omkring vor tidsregnings begyndelse.

Missionshuse

De store vækkelser, der præget både af Indre Mission og Luthersk Mission i den sidste tredjedel af attenhundrede årene gik gennem sognene omkring Skjern, mærkedes også her i Brej- ning, og det førte til opførelsen af missionshuse flere steder i sognet.

I starten holdt man møder hjemme på forskellige gårde rundt om i sognet, alt efter hvilken retning man sluttede op om, og hvor der var en storstue, der kunne rumme mødedeltagerne. Groft sagt kan man vel sige, at Vesterbækgård (Vesterbækvej 8) i vester sognet var Indre Missions base og Teglgård (Lillebyvej 7) i øster sognet Luthersk Missions base. Efterhånden som behovet for mere plads voksede, voksede også ønsket om at få

egentlige missionshuse til rådighed. Man skelede nok også lidt til Finderup, hvor Luthersk Mission allerede i 1876 havde rejst det missionshus, der stadig ligger ved Hovedvej 11, når man er kommet ned ad bakken fra Brejning krydset.

Kirkelig Forening for den Indre Mission begyndte sit virke i 1861, for netop et hundrede og halvtreds år siden, Christian Møller startede Luthersk Missionsforening på Bornholm i 1868, og dengang som nu kunne det ikke lade sig gøre, at de to foreningers aktiviteter kunne foregå i det samme hus. Gårdejer Sophus Smith på Ladegården skænkede i 1901 en grund til et missionshus nogenlunde midt i sognet på den nuværende Kratvej 2, og her opførte tilhængerne af Indre Mission samme år missionshuset Filadelfia, som blev bygget over samme læst som så mange andre missionshuse fra den tid, 10 fag lang med en forstue, hvorfra der var indgang til venstre til en lille sal på 3 fag og lige frem til en større sal på 7 fag med bænkerader og en talerstol i sydenden af lokalet. I Ørre findes stadig det oprindelige missionshus bevaret, så her kan man få et indtryk af, hvor spartansk det hele var set med nutidige øjne. Desuden blev der bygget en lille hestestald på 4 fag, så gæsterne kunne opstalde hestene under møderne.

Det kan jo godt være, at missionshuset lå midt i sognet, men det var alligevel lidt af vejen fra alt, og da Spjald i dette første årti fik vokseværk, var det oplagt at flytte missionshuset hertil, og i 1915 skænkede købmand Wilhelm Pedersen en grund sydligst i byen på Hovedgaden 18 til

Kirkelig Forening for den Indre Mission i Danmark, og her blev missionshuset Tabor bygget, 12 fag med en lille sal på 4 fag og en stor sal på 8 fag samt et køkken, og her ligger det stadigvæk, nu i en renoveret skikkelse og bygget sammen med KFUM og K's bygning.

I Luthersk Mission var der det samme behov for et missionshus som i Indre Mission, men da man tilsyneladende ikke magtede at bygge alene, gik man sammen med grundtvigianerne i Brejning sogn, købte et stykke jord fra Spjaldgaard og byggede et forsamlingshus i Spjald, som lå midt på nuværende Engvang lige syd for Ringkøbing Landbobanks bygning (Hovedgaden 68). Og så her brugtes samme læst med en lille sal og en stor sal.

For at kunne betale for byggegrund og bygning blev der solgt aktier à 5 kroner stykket, og ret hurtigt blev der solgt 363 aktier, nok til at byggeriet kunne gennemføres. Der blev også fastsat vedtægter, som i korte træk gik ud på, at huset skulle bruges til møder med et kristeligt og folkeligt indhold og møder med oplysende indhold om landbrug, politik, afholdssagen og lignende.

Huset måtte aldrig benyttes til offentlige eller private forlystelser, der måtte ikke danses eller udskænkes spiritus, ligesom møder, der stred mod de kristelige grundsandheder, menneskelig moral eller sædelighed, var forbudte. Bestyrelsen bestod af tre medlemmer fra Grundtvigsk retning og to medlemmer fra Luthersk Missionsforening. Det er beundringsværdigt, at der efter sigende aldrig var uoverensstemmelser mellem de to foreninger i de to og halvtreds år, de drev forsamlingshuset i fællesskab.

I slutningen af 2. Verdenskrig beslaglagde tyskerne huset i en periode, og i 1963 besluttede Brejning kommune at ekspropriere området, hvor forsamlingshuset lå, for at skaffe plads til vejen Engvang. Ekspropriationsprisen deltes ligeligt mellem de to foreninger, og i 1966 kunne Luthersk Missionsforening så indvie deres nye missionshus, Bethania, i Vestergade 9. Den gamle talerstol fra forsamlingshuset fulgte med over i den nye bygning.

Grundtvigianernes andel af pengene medgik til den sten, der i 1973 blev fremstillet af billedhugger Eigil Westergaard, Lemvig og opstillet foran Spjald Skole, og fremover fortsatte Kirkeligt Samfund sine møder dels i Brejning kirke dels på Brejninggaard.

I Opsund havde man sidst i attenhundrede årene bygget en lille friskole (Ringkøbingvej 42). Da Opsund skole blev bygget i 1908, blev friskolen nedlagt, og huset blev købt af Evangelisk Luthersk Missionsforening, som holdt møder her selv og sammen med Luthersk Missionsforening til hen mod midten af 1970'erne, hvor mødevirksomheden ophørte, og huset blev solgt til privat beboelse.

Degnen

I forbindelse med Reformationen i 1536 fik sognepræsterne en degn til hjælp ved de kirkelige handlinger og til at undervise den opvoksende ungdom i bibelhistorie og katekismus, hvilket sædvanligt skete i kirken inden søndagens gudstjeneste. Hvordan undervisningen af børn og unge foregik før den tid, vides der intet om.

Brejning og Nørre Omme sogne havde fælles præst og degn, og da Nørre Omme fra 1623 var hovedsogn, boede præsten her, mens degnene i mange år var de såkaldte løbedegne, unge lærere ansat ved latinskolen i Ringkøbing, der kom til de to sogne hver søndag. Sidst i 1600-tallet boede degnen i Nr. Omme, men fra 1698 boede degnen på ejendommen Bjerg, Feldbækvej 3, i Brejning sogn. I præsteindberetningen 1699 kaldes han "en trælbonde uden hest eller ko og med en vanfør kone," og selv om det var i forbindelse med en skatteansættelse, var der jo ikke meget at juble over.

I 1736 blev konfirmationen indført, og herefter blev det sådan, at man ikke kunne gifte sig eller tage en gård i fæste uden at være konfirmeret, og man kunne ikke blive konfirmeret uden at kende bibel og katekismus. Det betød, at børn og unge skulle undervises mere intensivt end tidligere, og i 1739 kom der en skoleforordning, der påbød degnene at holde skole for sognets ungdom. Det var sognets ejer i skikkelse af godsejer Eenholm på Brejninggaard, der skulle sørge for en skole, og efter megen forhandling og trækken i langdrag byggede han sognets første skole med husrum til degnen i Røjekum, nuværende Muldbjergvej 8. Brejning sogn er jo ret udstrakt, så det blev kun børnene syd for Ravnsbjerg å til og med Opsund, som blev undervist her. De øvrige børn blev undervist rundt om på de gårde i nord-øst sognet, som havde plads til børnene, og til undervisningen blev det pålagt sognepræsten at finde en duelig husmand eller ung karl, som så blev omløbende skolelærer, idet der blev flyttet fra gård til gård ca. hver tredje uge. Han skulle lønnes af degnen, som han jo aflastede. Skoletiden var i atten uger efter Alle Helgens dag, omkring 1. november, da børnene selvfølgelig ikke kunne undværes til arbejdet hjemme om sommeren.

I 1759 flyttede godsejeren degnen og skolen hen til ejendommen lige øst for kirkegårdsdiget, hvor nu graverhuset ligger, så var degnen jo nærmere Brejning kirke, men fik selvfølgelig længere til Nr. Omme kirke, hvor han jo også havde tjenesten på søn- og helligdage. Her blev der så holdt skole indtil 1794, hvor ejendommen blev solgt og degnen flyttet til den lille ejendom syd for kirken, hvor siden Hovedskolen blev bygget, Brejningvej 34. Der blev bygget en tre fags skolestue, lavloftet med lerklinede vægge, til den ene ende af degneboligen, og her blev ungdommen undervist indtil 1835, hvor huset var så ringe og pladsen så trang, at man byggede et nyt skolehus ved det nord-vestlige hjørne af kirkegårdsdiget omtrent der, hvor kapellet ligger i dag.

I 1814 kom der en ny skolelov, der påbød, at alle børn skulle undervises fra det fyldte syvende år til konfirmationen. I en opgørelse fra 1815 siges det, at der var 17 elever i skolen, som blev undervist i læsning og katekismus. Der var kun én af disse elever, der kunne skrive. Regning gav man sig ikke af med.

I det nord-østre skoledistrikt havde man entret med ejerne af gårdene Randeris og Højmose om at stille en storstue hvert sted til rådighed for undervisningen, men på sigt blev dette uholdbart, og i 1867 blev der bygget en lille biskole på Randeris Mark, syd for Væggerskildevej 17, og i 1870 nedbrød man sognets gamle fattighus i kirkebyen og flyttede det ud til Sandbæk, overfor nuværende Væggerskildevej 8 og brugte bygningen til Sandbæk Biskole. Så følte man i Brejning sogneråd, at man var vældig godt med hvad angik muligheden for undervisning af sognets børn.

I 1832 var gamle degn Harder død. Han var oprindelig bogtrykkersvend, før han blev degn, men nu fik Brejning sogn sin første seminarieuddannede lærer, Staglund Pedersen, der jo også var degn samtidig. Mens de forrige degne havde ringet med kirkeklokken morgen og aften uden indvendinger, varede det ikke længe, før Staglund Pedersen nægtede dette. Ved hjælp af to tønder byg årligt fik man ham dog overtalt, men i 1856 sagde han stop, og så måtte sognemændene selv sørge for at ringe solen op og ned. Som såkaldt kirkebylærer var han pligtig til at føre den ene af sognets to kirkebøger. I 1814 blev det bestemt, at hvert kirkesogn i Danmark skulle have to kirkebøger, hvori de samme handlinger blev indført af præst og kirkebylærer. De skulle konferere det indførte med mellemrum, men de to bøger måtte aldrig være i samme bygning en nat over, således at der altid var en reserve, hvis den ene kirkebog blev ødelagt. Denne ordning fortsatte helt frem, til kirkebogsforeringen blev elektronisk for omkring syv år siden.

I biskole distriktet klarede man sig med at ansætte en vinterlærer for en vinter ad gangen, som regel en ny uddannet ung mand fra et af omegnens seminarier, senere gårdejer Rindum fra Randeris i mange år.

Degnen var undergivet sognets præst, men fra omkring 1791 fik Brejning sogn sit første skoleforstanderskab, som bestod af sognepræsten og et par af de største gårdmænd, som alle skulle have indsigt med, at børnene fik en så god undervisning som muligt efter de til enhver tid gældende bestemmelse, selv om man selvfølgelig med god vestjysk fornuft også skelede lidt til omkostningerne. Ovenover det lokale skoleforstanderskab svævede herredets provst, som igen var ansvarlig over for biskoppen i Ribe.

I 1865 flyttede man igen skolen fra kirken tilbage til degnens bolig og byggede en vinkel til denne. Der blev flere og flere indbyggere i Brejning sogn, børnetallet øgedes, undervisningen i skolen og tilsynet med skolen øgedes i takt med samfundets krav, og det

betød, at der blev behov for flere skoler i sognet, så mellem 1901 og 1908 blev der bygget skoler i Viftrup, Vesterbæk, Højmose og Opsund, og få år efter blev der bygget en ny skole ved degneboligen, Hovedskolen kaldet. Tidens krav betød, at der blev ansat flere og flere lærere, men tidens krav betød også, at fra 1970 var der igen kun én skole i Brejning sogn, nemlig Spjald skole, som var begyndt i 1935 som skole for Spjald by.

Man sagde engang, at kirken var skolens moder, men vi må jo konstatere, at barnet er vokset mere over hovedet og gerne vil stå på egen ben. Luthers siger i sin forklaring til det fjerde bud, at man ikke blot skal ære sin far og mor, men også de lærere, der er sat til at opdrage én, samt andre øvrige hedspersoner. Dette burde måske fremdrages med mellemrum !

Præstegården

Da Brejning omkring 1150 fik bygget kirken og blev sogn, skulle kirkens præst selvfølgelig have noget at leve af. Dels fik han tiende af hver ejendom i sognet, og dels blev en af sognets gårde, den nuværende Gammel Præstegård på Kildsigvej 12, udlagt som præstebolig. Det var en af sognets bedste gårde med jord lige fra Finderup skel til Ravnsbjerg å, og her residerede sognepræsten, der var præst både for Brejning og Nr. Omme sogne, indtil 1549.

Brejning og Nr. Omme sogne hørte under bispestolen i Ribe, men ved Reformationen i 1536 kom bispegodset under den danske krone, og da Staten i skikkelse af kongen også den gang som regel var i pengeforlegenhed, solgte kong Christian d. III Brejninggaard med Brejning og Nr. Omme sogne til Gunde Lange fra den mægtige Lange slægt i 1544, dog beholdt han i første omgang kirkerne og præstegården, men i 1549 forviste han præsten fra Brejning sogn, da han omdannede præstegården til to fæstegårde og sendte sognepræsten i "landflygtighed" til en præstegård i Nr. Omme opbygget på bekostning af et par ringe fæstegårde der (nu Sønderkærvej 10). Da han sikkert ikke har haft noget kendskab til sognepræstens person, har det nok været rent handelspolitik, der drev kongen til dette skridt, og Gunde Langes søn, Hans Lange, overtog da også snart de to fæstegårde i Brejning og rettighederne til både Brejning og Nr. Omme kirker, hvorunder kaldsretten til sognenes præster hørte.

Brejning og Nr. Omme sogne er to vidtstrakte sogne, og dengang med en sparsom befolkning spredt på en hel del ene liggende gårde og kun få gårde som mere samlet bebyggelse og med datidens befordring, som også for præster var "apostlenes heste", en ridehest eller en ikke af-fjedret hestevogn, har det sikkert ofte været en strabadserende tur at skulle begive sig ud fra præstegården for at besøge sognets beboere. I alle tilfælde skulle præsten betjene kirkerne hver søndag og helligdag, så det kan vel ikke undre, at man som regel samtidig med søndagsgudstjenesten sørgede for at få viet brudefolk og begravet døde. Vejen mellem Brejning og Nr. Omme kirker gik gennem de høje Ravnsbjerg eller Omme (afhængig om man spørger en Brejning- eller Nr. Ommeboer !) Bakker og skulle passere Ravnsbjerg å, som vinter og forår ofte var svulmet vældig op, ligesom nedkørslerne til åen var meget sumpede.

Ind imellem var der også uoverensstemmelser mellem præsterne og chefen, altså den verdslige på Brejninggaard, idet godsets og sognets tiendebetaling ikke sjældent gav anledning til stridigheder godsejer og præst imellem. Diskussion om arbejde og løn er ikke en nutidig opfindelse, så det er vel forståeligt, at, når præsten en søndag efter gudstjenesten og en eventuel diskussion med godsejeren vendte tilbage til præstegården i Nr. Omme i dårligt humør, så havde han ikke særlig lyst til at føre dagens handlinger ind i kirkebogen, og når så ånden kom over ham, og han fandt en længst forglemt seddel i en bunke, så kunne det gå, som det gik for Mathias Bering, at han udstyrede Mads Hansen i Bækgård med en søn født i september 1766 og en datter født i januar 1767, begge særdeles levedygtige hvilket jo nok kan undre i en tid, hvor kuvøserne ikke var opfundet.

Samme Mathias Bering var i henseende til at føre kirkebog absolut ingen pryd for standen. Ved sin tiltrædelse i 1757 lagde han fint ud, men mellem 1760 og hans afgang i 1780 blev der ikke indført en eneste vielse, og efterhånden blev de øvrige kirkebogsindførsler i perioder også både sparsomme og unøjagtige, så da eftermanden Holger Klagenberg tiltrådte i 1780, skrev provsten i kirkebogen: " Nuværende Sognepræst Hr. Holger Klagenberg maa umage sig med at udsørge og indføre fra 29. Maj 1778 indtil hans Ankomst i Maj 1780 ". Det fandt han nu ikke umagen værd, men kom dog i gang med dåbsindførslerne, og efterhånden kom de øvrige handlinger da og så med.

Sidst på året 1903 nedbrændte præstegården i Nr. Omme, og det blev besluttet, at sognepræsten for de to sogne, Nr. Omme og Brejning, igen skulle have bopæl i Brejning sogn, som så igen efter 355 år blev hovedsognet, og efter nogen diskussion enedes man om at købe et stykke jord syd for Nygård, hvis ejer, Niels Chr. Sørensen, afstod omkring en tønde land for 500 kroner. Her på bakkekanten var der god udsigt til kirken og Hovedskolen, og den lille begyndelse til Spjald by mod nord, og her på nuværende Brejningvej 4 blev sognenes præstegård bygget i 1904, altså for snart 110 år siden.

Islændingen Magnus Tordur Magnusson var præst her 1895-1917 og den sidste præst, der var præst for begge sogne. I 1916 blev Nr. Omme udskilt og fik sin egen sognepræst, samme år som Væggerskilde og Ørnholm kirker blev bygget. Pastor Magnusson nåede at betjene alle fire kirker, og som billedet viser, benyttede han sig ofte af sin islænderhest som befordringsmiddel rundt i sognene. Han var en god missionsmand, men vidste også, at mennesket ikke lever af ånd alene, og det fortælles, at han var gode venner med kromand Pedersen i Brejning kro og apoteker Heiberg i Ringkøbing, og når lejlighed gaves, mødtes de tre på kroen og hyggede sig over en romtoddy.

Konfirmandbilleder

Hen imod slutningen af attenhundrede årene var fotografiets kunst nået ud i de fleste hjørner af Danmark, og det begyndte at blive mere almindeligt ikke blot at fremstille person- og familie-billeder, men også billeder af forskellige begivenheder.

Når de unge mænd var på session, gik de ikke så sjældent gruppevis til fotografen og fik taget et billede, hvor de sidder i deres pæne tøj intet anende om de strabadser, de snart

ville blive udsat for som rekrutter. Det blev også populært at blive fotograferet som soldat, når først rekruttiden var overstået. Piger og karle, der var på højskole blev ligeledes fotograferet enkeltvis i de såkaldte visitkortfoto, altså fotografier ikke større end et visitkort, som man så kunne bytte med sine kammerater. Pigerne deltog måske i en syklub eller i et sangkor, som så blev foreviget, og efterhånden blev det også vanen, at konfirmandholdene blev fotograferet årligt på én af forberedelsesdagene, ligesom skolebørnene blev fotograferet foran skolen med 3-4 års mellemrum, således at alle børn blev fotograferet mindst én gang i løbet af de syv års skolegang.

Til gengæld ser det ikke ud til, i hvert fald på landet, at man gik til fotografen og blev fotograferet i konfirmationstøj, som jo sædvanligvis var det tøj, man senere skulle bruge til hverdag.

Vort første konfirmandbillede på arkivet her fra sognet er fra 1907. Selv om der var fotograf her i byen fra omkring 1911, ser det ud til, at det var de to fotografer, Ole Birkmose i Vildbjerg og Johannes Lund i Videbæk, der i de første mange år havde "koncessionen" til at komme til præstegården i Brejning en aftalt dag og tage et billede af hele flokken samt af præsten med familie, som benyttede lejligheden til at blive fotograferet. Fra omkring 1920 har vi nok de fleste konfirmandbilleder med navne her fra sognet til omkring 1950, herefter bliver billedmaterialet noget mere spredt for helt at ophøre i 1968. Jeg spurgte vores tidligere præst, Thorvald Thomsen, om han kunne forklare det, da det var i hans tid, at gruppefotograferingen stoppede. Det kunne han godt. Sagen var den, at det var sognepræsten, der modtog billederne fra fotografen og betalte for dem, og så skulle han jo gerne have sine udgifter dækket, når billederne blev afhentede. Men med tiden blev det populært også at blive fotograferet enkeltvis i konfirmationsstadsen hos nærmeste fotograf, og så glemte man at afhente gruppebilledet med det resultat, at pastor Thomsen sad inde med restlageret, som han så selv måtte betale, så det blev han træt af og stoppede festen !

Konfirmandbillederne giver et fint indblik i tidens mode. Fra omkring 1939 og frem var konfirmanderne iført fælles "uniform", hvide kjoler til pigerne og mørkt tøj med hvis skjorte og slips eller butterfly til drengene, men før den tid var det pænt hverdagstøj, der blev brugt. Det må jo antages, at konfirmanderne har fået besked med hjem om, hvilken dag de skulle foreviges, så de kunne stille så standsmæssigt som muligt, drengene meget ofte i matrostøj ellers i skjorter med en pullover eller en hel strikket trøje og enkelte gange i skjorte med slips. Gad vide hvor let det ville være at få nutidens konfirmander proppet ned i et stykke matrostøj ! Enkelte gange brillerede en af knægtene med en urkæde hen over maven.

Pigernes kjoler afspejler tidens skiftende mode godt, enkelte havde smykker på og så at sige alle havde knapsko, træskoene var gemt væk til daglig brug.

Vores nuværende sognepræst har taget skikken med gruppefotografering af konfirmanderne op igen, en god skik, ikke kun som foto af øjeblikket, men også som et kulturhistorisk minde på længere sigt.

Ældreforsorg

Vi er så vænnede til, at når vi når en alder, hvor vi ikke mere kan klare os selv, så skal "samfundet" sørge for os, men sådan har det ikke altid været. Vi er sikkert stadig en del, der har oplevet at bo sammen med en af vore bedsteforældre på aftægt, måske også fordi det dengang lå dybt i mange, at selv om det var muligt at flytte ind på et alderdomshjem, så var det alligevel den sidste udvej.

I gamle dage var det sådan, at når man ikke mere var i stand til at tage vare på sig selv, så overlod man sin ejendom eller sit fæstede sted til næste generation, mod at man fik sin aftægt på stedet, d.v.s. sit ophold med føde og pleje, mod at man så vidt muligt gik til hænde og hjalp med det, man nu engang kunne overkomme. Det var lettest, når man overlod stedet til en søn eller datter, men det var selvfølgelig heller ikke altid lykken, hvis den gamle ikke havde det for godt med svigersønnen eller svigerdatteren. Havde man ingenting, så blev det den bitre lod at blive ført fra ejendom til ejendom i sognet få dage ad gangen for at opretholde livet.

Da Christen Christensen i gården Toft i nordsognet var død i 1761, ville enken Sidsel så gerne, at én af døtrene på stedet fandt en duelig karl, som hun kunne gifte sig med og overtage fæstet, så mo-deren var sikret ophold, men døtrene ville ikke. I stedet fik enken lovning på en tønne rug årligt fra Brejninggaard, så længe hun levede, ligesom hun måtte beholde sin seng med indhold, sin kiste, sin mands klæder samt et får, og med disse værdier kunne hun noget lettere skaffe sig ophold og underhold hos fremmede sin tid ud. Det var et problem, hvis man ingen pårørende havde i nærheden, når man var blevet aflægs. Gamle Janus Henriksen i Kildsig var svag og sengeliggende, da konen, Johanne Amme kaldet efter sit fordums erhverv, døde i 1762, og da der hverken var pårørende eller fjernere familie i sognet, men trods alt en smule penge efter konen, som havde sparet lidt op i bedre tider, faldt Janus Henrik-sen på kirkestævne sit skrøbelige legeme til gode folks omsorg, mod at de overtog arven efter ko-nen. Den blev beregnet til at kunne slå til i to år, og så trådte godsejeren på Brejninggaard også til her og lovede at forsyne ham med 1/2 tønne byg og 1/2 tønne rug efter den tid, så længe han levede. På de vilkår var gårdfæster Mikkel Christensen i Randbæk villig til at tage sig af ham.

Havde man lidt formue, havde man den mulighed at lade sig "fledføre" til den, der var villig til det. En fledføring betød, at man overgav alt sit ejende til en person mod at denne så forsørgede den fledførte resten af vedkommendes liv. Således gjorde Laurids Skrædder i Kirkebyen, da han i 1800 ikke mere kunne klare sig selv. Han havde godt nok både sønner og døtre, men da ingen af dem åbenbart var særlig glade for at få den gamle i huset, prøvede han med en fledføring, og sviger-sønnen på Randbækgård har åbenbart regnet på muligheden af, at han døde så betids, at der var no-get af formuen tilbage, så han tog ham, og havde held dermed, da den gamle døde i løbet af et par år.

I 1803 kom der en lov, der omorganiserede fattigunderstøttelsen, således at hvert sogn skulle have et fattighus eller flere, og alle beboere i sognet skulle bidrage til fattigkassen med korn og kontanter. Det var så heldigt, at det lille tofthus "Juelsgave" i det sydvestre hjørne af Brejninggaards hoved-gårdsmark (nuværende Brejningvej 10) stod tomt, så det blev givet af godsejeren til fattighus med plads til fire familier, og så blev der bygget endnu et på en stump jord ved Lillebæk lige syd for Kærhusvej. Her kunne så sognets

fattige og uforsørgede gamle søge hen, sikkert som sidste mulighed. Men her var de sikret husly, kost og pleje. De gamle papirer viser, at der altid var skrøbelige fattige gamle i de to huse, og efterhånden blev behovet så stort, at sognerådet i 1869 besluttede at købe gården Store Snogdal (Holstebrovej 6) og indrette den til fattiggård, og her havde de fattige og syge i sognet så opholdssted frem til 1920, hvor gården blev solgt som almindelig gård, og de sidste beboere blev flyttet til Ulfborg fattiggård. Det var også muligt for ældre med lidt formue at "indtænke" sig i gården som pensionærer. Af de mere triste skæbner her kan nævnes Anders Jørgensen og hans kone fra Kildsig. Da de solgte gården til svigersønnen i 1869, nøjedes de med en lille aftægt i forvisning om, at de skulle forsørges fra gården, men svigersønnen solgte efter få års forløb, og den nye ejer havde ingen lyst til at give mere end nødvendigt, så i løbet af få år gik de gamle fallit og måtte tage ind på fattiggården for resten af deres liv. Gamle Anders Højmose tjente på fattiggården som ung mand o.1900, mens Anders Jørgensen som ældgammel stadig boede der, og han har fortalt om den skam, det var for en gårdmand at ende på fattiggården.

Nye tider begyndte at røre på sig. I 1933 fik vi Socialreformen med aldersrente til trængende og mulighed for forsørgelse uden tab af borgerlige rettigheder. Man begyndte at bygge alderdomshjem rundt i sognene. I starten fik gamle her fra sognet, der ikke kunne klare sig selv, ophold på alderdomshjemmene i Vorgod og Skjern; men i 1952 fik Brejning sogn sit eget, som blev bygget på hjørnet af Hovedgaden og Stationsallé, og her var der plads til tyve beboere. Det var alle år et godt sted at være, men blev dog nedlagt i 1990, da al pleje af ældre og andre med dette behov blev samlet på Spjald Plejehjem, der var blevet opført i 1970.

Kirkestævne

For længe – ja endda meget længe – siden, da der ikke fandtes nutidens trykte og elektroniske medier, foregik kommunikationen enten fra mund til øre eller, når det drejede sig om længere afstande, pr. brev ført omkring til fods, til hest eller om muligt med vogn eller båd. På landet var sognepræsten ikke alene Vor Herres repræsentant, han skulle også repræsentere statsmagten på den måde, at han, når der kom bud fra København, eller hvor kongen nu opholdt sig, skulle videregive de meddelte beslutninger. Da der sædvanligvis var mindst én fra hvert hjem til gudstjeneste, var man sikker på, at meddelelserne nåede ud, hvor de skulle.

I Christian den Femtes Danske lov fra 1683 står der i Anden Bog, Femte Kapitel stykke 18, at præsten kun måtte bruge prædikestolen til meddelelser, der vedrørte kirken som f.eks næste uges gudstjenester, alle andre meddelelser skulle gives efter kirkegangen på kirkegården. Skulle der trods alt være meddelelser, der burde lyses fra prædikestolen, så var det præstens opgave at sørge for, at der var tale om væsentlige meddelelser og sådanne, der ikke var i strid med den respekt, der burde være for prædikestolen. En søndag i 1838 tordnede pastor Cramer fra prædikestolen en hilsen til menigheden fra amtmand von Tillisch, der lod meddele, at hvis ikke drikkeriet ophørte omgående i Kirkehuset, der lå, hvor nu graverhuset ligger, og hvor der i hvert fald fra før 1661 var blevet drevet smugkro for kirkegængere og andet godtfolk, skulle amtmanden sørge for at

både udkænker og be-skænkede kom til at se verden gennem tremmer. Det medførte, at Jens Tudskjær, som ejede Kirke-huset, skyndsomst solgte det til Jens Olesen fra Hover, som i 1839 søgte og fik sognets anden kro-bevilling. Den første blev givet 1835 til Mads Andersen på Ravnsbjerg, hvor studedriverne holdt til på deres færd sydpå. Madses far var sognefoged og har nok presset lidt på for at få ordnede forhold.

Meddelelser af verdslig art skulle som nævnt gives af sognepræsten efter gudstjenesten ved det så-kaldte kirkestævne, som var henvist til kirkegården, men som sikkert i dårligt vejr blev holdt inde i kirken. Det kunne være at udfærdige mandtal over sognets beboere, som kunne bruges til de ikke så få skatteudskrivninger, at meddele at Brejning sogn skulle opmåles til den nye matrikel fra den 22. til den 29. september 1683, og til det brug skulle alle unge karle i sognet stille for at hjælpe med op-målingskæderne, udfærdige folketællingslisterne med start i 1769 og meget andet.

Efterhånden var det sognefogden, der bekendtgjorde "Forordninger og andre deslige Befalinger, som angaae hver Mand især". Præsten skulle varsle kirkestævnet fra prædikestolen, ligesom der i alle våbenhuse hang en lille træplade, hvorpå der var malet "Kirkestævne" på den ene side. Når denne side vendte udad, var det tegn på, at der var meddelelser, ellers så man den blanke side. Fra 1791 beskikkede amtmanden sognefogederne på Kongens vegne, men allerede mange år forud var der sognefogder her i sognet, som varetog Brejninggaards interesser. Det var som regel fæsteren på Langagergård, der havde dette hverv, men efter 1794, hvor de fleste gårde i sognet kom i selveje, var det først ejeren af Lille Vesterbæk, derefter ejerne af Ravnsbjerg, Bilring og Kongensbjerg, der var sognefogder.

Kirkestævnet kunne bruges til andre meddelelser end kongelige forordninger og sager fra Bølling herredsting, som Brejning sogn hørte under. Godsejeren på Brejninggaard efterlyste i 1739 på tre kirkestævner i træk en ung karl fra Mose, der var stukket af fra sognet og det pålagte stavnsbånd, gamle Janus Henriksen i Kildsighus, der var blevet enkemand i 1772 og ikke mere kunne forsørge sig selv lod meddele på kirkestævne, at den, der ville forsørge ham, skulle arve ham. Her blev for-ordningen om Stavnsbåndet oplæst i 1733, sikkert under tilhørernes misbilligelse, og her blev sam-me forordnings ophævelse oplæst i 1788, og da var det nok kun fru Albertin, der ejede Brejning-gaard, der så misfornøjet ud.

I 1871 var lokale aviser blevet så almindelige, at kirkestævnet officielt blev afskaffet med den und-tagelse, at bekendtgørelse om valg til Rigsdag og sogneråd stadig skulle meddeles på denne måde. Det samme gjaldt for valg til menighedsråd fra 1903. I aviserne blev det da også almindeligt fra sidst i 1800-årene at annoncere kristelige og andre møder, og på et senere tidspunkt blev næste søn-dags gudstjeneste som en service for abonnenterne ligeledes annonceret.

Men der blev stadig annonceret fremtidige gudstjenester og religiøse møder fra prædikestolen. I 1971 blev muligheden for et fælles kirkeblad for sognene i Videbæk kommune drøftet, uden at det gav resultat, få år senere var et fælles kirkeblad for Skjern provsti på tale med samme resultat, men i 1975 bestemte Brejning og Væggerskilde menighedsråd, at fra kirkeårets begyndelse dette år, skulle de to kirker have et kirkeblad. I starten var det sammen med nogle sogne ved Herning, men hurtigt blev det kun lokalt

og udkom seks gange om året. Forsiden var den, som blev brugt af mange sogne tilføjet vignetter af Brejning og Væggerskilde kirker, men fra september 1997 fik kirkebladet den nuværende forside tegnet af Ella Sørensen og Anne Hillgaard og udkom herefter fire gange årligt. Indholdet afspejler selvfølgelig især sognets religiøse liv, men siden 1993 har rubrikken "Brejning sogn i gamle dage" været et forsøg på at få ikke kirkeligt interesserede til også at åbne bladet. Måske også en begyndelse til det sogneblad, som egentlig ville være en naturlig ting i et aktivt sogn, hvis da ikke fremtiden for "bladet" i stedet bliver en elektronisk udgave.

Mindeblade

I de fleste gamle kirker hænger der mindst et epitafium over en af det pågældende sogns velhavende og indflydelsesrige familier. Her i sognet har vi epitafiet over familien Schultz på Brejninggaard fra 1708. Man kan også finde trykte ligprædikener med kobberstik over sådanne familier, og på den måde sammen med flotte gravsten mindedes man afdøde af en hvis stand.

Epitafier og trykte ligprædikener var selvfølgelig ikke noget, der brugtes af "den gemene hob", men i løbet af attehundred årene blev det almindeligt både hos almene borgere i byerne og bønder på landet at mindes især giftermål og dødsfald med et såkaldt mindeblad, et ark papir som blev ud-smykket med glansbilleder og tegninger, som omgav en række vers, der dels beskrev brudefolk eller afdøde, dels havde et religiøst præg, for de førstes vedkommende med et håb til Gud for fremtiden, for de sidstes en tak til Gud for det afsluttede liv og et håb for de efterladte om et gensyn på Opstan-delsens morgen. Var der tale om et bryllup eller måske et sølv- eller sjældnere et guldbryllup, var versene, som vi kender det i dag, skrevet på en kendt melodi, som de – undertiden med lidt besvær – blev sunget på ved festen. Var der i stedet tale om et dødsfald, blev versene på bladet antagelig læst op ved graven eller i kirken og herefter overgivet til familien. Og efter fest eller begravelse blev mindebladet an-bragt i glas og ramme og ophængt i den lavloftede dagligstue til daglig påmindelse om en lykkelig eller sørgelig begivenhed i familien.

I befolkningen kaldtes mindeversene over afdøde sædvanligvis for "ligvers", og de havde også den betydning, at de langt hen ad vejen repræsenterede det gravminde, der den gang kun sjældent fandtes på graven på kirkegården. Helt frem til begyndelsen af nittenhundred årene blev kirkegårdene brugt til høslet, her i sognet havde kirken endnu i 1903 en årlig indtægt af salget af høet herfra. Blev der sat et gravminde på graven, var det som regel af træ og altså uden særlig lang levetid. Når graven var dækket, groede den hurtigt til med græs og i løbet af kort tid gik gravtuen i et med omgivelserne, så man kunne synge med verselinien fra DDS.3 v.6: "visnet, man ved ikke mer", hvor den stod". Det fortælles, at da Niels Chr. Snedkers enke, der havde boet et langt liv i Vesterbæk, døde hos en datter i Ringkøbing i 1898, ønskede hun at blive begravet på Brejning kirkegård ved siden af sin for tredivå år siden afdøde mand. Det første var ikke noget problem, men ingen vidste mere, hvor i "Vesterbæk hjørnet" manden var blevet lagt. Men mon ikke mangan gamling har trøstet sig med den viden, at, når man var blevet indhentet af døden, så blev ens navn bevaret i et indrammet gravminde på hjemmets væg, så mindet levede, og man ikke helt gik i glemme, men håndgribeligt fortsatte i kæden af døde og levende slægtninge.

Ofte var det den lokale degn, der forfattede versene og udsmykkede papiret, måske havde han "fun-det" nogle brugbare vers et andet sted, som med let omskrivning kunne bruges. Undertiden var det andre i sognet med en kunstnerisk åre og en god håndskrift, der gav sig i lag med opgaven. På vort egnsmuseum har vi et mindeblad over to små børn, der døde på Randbækgård i 1880 og 1884, og de fik så et fælles mindeblad. Ophavsmanden til dette var så venlig for en nysgerrig eftertid at sætte sit navn: "Chr. Møller, V. Herborg" nederst på brevet, og det dækker over husmand Chr. Møller Nielsen (1837-1926), som udover at være husmand i Vester Herborg også var veteran fra 1864 og far til elleve børn, hvoraf kun eet døde som lille. Han havde altså ikke særlig erfaring på egen krop med børnedødsfald, men havde fundet en lille niche som poet ved siden af landbruget. Børnedødsfald kendte man til gengæld på Randbækgård, hvor der i to generationer i atten hundred årene døde seksten børn af enogtyve i to kuld. Til gengæld var de få overlevende ret sejlivede og har lagt sig en stor efterslægt til, som bl.a. tæller Lego familien.

Vi har ikke andre mindeblade på Egnsmuseet, men i to slægter her i sognet er der bevaret dels et bryllupsmindeblad fra 1882 for Kirsten Andersen og Laurids Kristensen på Randbæk Mark, som også er fremstillet af ovennævnte Chr. Møller i Vester Herborg, dels et sølvbryllupsmindeblad for Karen Olesen og Jakob Sørensen, der boede i den gamle jordemoderbolig på Kærhusvej og fejrede sølvbryllup 9.3.1888. Deres vers slutter med "Ja, gid I leve må lykkelig, indtil vi samles i Himmerig", og skæbnen ville, at de begge døde i februar 1923, lige inden de kunne fejre guldbryllup. Begge de to mindeblade er meget smukt dekorerede og bevaret for eftertiden i glas og ramme.

Da man nåede hen i slutningen af atten hundred årene, blev fotografier snart alle mands eje, og så blev mindebladene i glas og ramme afløst af ansigter i glas og ramme, kirkegårdene fik gravminder af sten, og mindeblade til at hænge op gik af mode.

Menighedsråd i svøb.

Kirke- og undervisningsminister I. C. Christensen arbejdede allerede i 1901 med tanken om, at landets menigheder skulle have indflydelse på deres lokale kirkes styre for der igen-nem at få "kærlighed og interesse" for Folkekirken. Alle var overbeviste om, at der nu snart skulle ske en adskillelse af stat og kirke, hvorfor der skulle udarbejdes en kirkeforfatning, så Grundlovens paragraf 66 om Folkekirken forfatning kunne ske fyldest. Heri havde han mange modstandere ikke alene blandt de øvrige politikere, men også fra mange gejstlige og fra de forskellige kirkelige retninger. Vi kan konstatere, at vi stadig står i vadestedet nu efter et hundrede og femten år.

Alle hans anstrengelser mandede ud i en foreløbig lov om menighedsråd, der blev vedtaget 15. maj 1903, og som skulle gælde i foreløbig seks år med ikrafttræden 1. januar 1904. Der skulle vælges et menighedsråd pr. sogn, og selv om kvinder endnu ikke havde almindelig valgret i Danmark, blev det bestemt, at både kvinder og mænd skulle kunne stemme til menighedsrådsvalget. Valgrets alders nederste grænse var femogtyve år, og valgbare og hermed også opstillingsmulige var alle kvinder og mænd fra det fyldte femogtyve år af de af sognets beboere, der ønskede at blive opført på valglisten, når de ikke var fundet skyldige i vanærende handlinger eller forargeligt levned.

Her i sognet fandt valget sted 17. december 1903. De lokale aviser skrev ikke noget om indkaldelse til at opstille valglisten eller til valgbehandlingen, men i kirkearkivet findes stadig "Forhandlingsprotokol for Valgbestyrelsen for Brejning Sogns Menighedsrådsreds ved valg til Menighedsraad i December 1903", altså det kommende menighedsråds første valgprotokol, og den giver god besked. Der blev nedsat en valgbestyrelse med sognepræst Magnusson som formand og proprietær Sophus Smith, Ladegården og lærer Lund i Hovedskolen som menige medlemmer. Sognets stemmeberettigede beboere skulle vælge fire menighedsrådsmedlemmer og to suppleanter, og de af sognets beboere, der ønskede at afgive stemme, skulle indgive ønske herom. Hvornår og hvor-til er ikke angivet, men valgbestyrelse trådte sammen 18. september og gennemgik de 264 indkomne ansøgninger, hvoraf 3 begæringer ikke kunne godtages, uden at det oplyses om årsagen hertil.

De resterende 261 personer blev skrevet på tre valglisten, der blev fremlagt henholdsvis i Hovedskolen, i Brejning vestre skole (Vesterbæk) og i gården Randeris, hvor de skulle ligge til eftersyn fra 1. til 15. oktober. Der kom ingen indsigelser mod valglisternes indhold.

Valgbehandlingen skulle finde sted den 17. december 1903 fra kl.10.00 til kl.16.30 i Hovedskolen i Kirkebyen, hvilket blev bekendtgjort fra prædikestolen i Brejning kirke de to søndage 6. og 13. december. Der blev indleveret to kandidatlistor, begge i rette tid, og som det ses af indleve-ringsdatoerne, var rette tid åbenbart blot få dage før valgbehandlingen.

På liste A, som var indleveret 6. december 1903 kl.16 blev følgende opført som menighedsrådsmedlemmer: Anders Henriksen, husmand, Opsund, Kristian Søgaard, lærer, Opsund, Kristen Johansen, gårdmand, Blæsbjerg og Jens Lauridsen, husmand, Kirkebyen,

med suppleanterne Andreas Madsen, husmand, Opsund og Peder Christensen, husmand, Randbæk.

På liste B, som var indleveret 13. december 1903 kl.14.00 blev følgende opført som menighedsrådsmedlemmer: Jens Kristian Nielsen, skrædder, Mejeriby, Sophus Smith, proprietær, Ladegården, August Fenger, proprietær, Bilring og Niels Kristian Kristensen, gårdejer, (Sdr.) Søndergaard. Som suppleanter: Niels Peder Jensen Bollerup, husmand Kildsig og Kristen Thomsen, husmand, Solsø.

Ringkøbing Amts Dagblad skrev dagen inden valget om de to lister, og at på begge lister var både den grundtvigske retning, Indre Mission og Luthersk Mission repræsenterede. På førstnævnte liste var der dog kun var en enkelt grundtvigianer, resten tilhørte Indre Mission og Luthersk Mission.

Vi kan jo konstatere, at selv om sognets kvinder havde fået valgret og var blevet valg-bare, var der ingen, der blev opstillede til sognets første menighedsråd. Om det var almindelig be-skedenhed eller mændenes ønske om, at de ikke fjernede sig for langt fra komfuret, er der ikke o-verleveret noget om. Til gengæld var de at finde blandt forslagsstillerne på liste A, hvor fem af de ti stillere var kvinder, mens der ingen var på liste B. Man aner også en stille protest fra Opsundboerne, som nok dels har ment, at der var for mange af sognets store ejendomme repræsenteret på liste B, dels har følt, at deres del af sognet manglede blandt listens repræsentanter.

Dagen efter valget, den 18. december, skrev Ringkøbing Amts Avis følgende: "I Brejning var der en Fællesliste for Indremission, Grundtvigianerne og Bornholmerne samt en Se-paratliste, der havde den kranke Skjæbne slet ingen at faa valgt, idet der kun afgaves 27 St. for den, mens der på Fælleslisten stemte 137".

Ringkøbing Amts Dagblad skrev følgende samme dag under Valg til Menighedsrå-dene: "Brejning: Af 261 Vælgere (144 Mænd og 117 Kvinder) stemte 166 (105 Mænd og 61 Kvin-der). 2 Sedler var ugyldige. Valgt blev Skrædder Jens Kr. Nielsen, Mejeriby (luthersk Mission), Proprietær Sophus Smith, Ladegaarden (Indremission), Proprietær A. Fenger, Bilring, og Gaardejer Niels Kr. Kristensen, Søndergaard (begge Grundtvigianere). Suppleanter: Husmand Niels Peter Jensen Bollerup, Kildsig (luthersk Mission), og Husmand Kr. Thomsen, Solsø (Indremission)". Valgprotokollen viser, at de fire blev valgt i den nævnte rækkefølge, således at skrædderen slog hartkornet !

Nu havde sognet altså fået sit første menighedsråd. Sognepræsten, pastor Magnusson, var født formand og skulle indkalde pr. brevkort til hvert af de fire årlige møder, som på skift hold-tes hjemme for lukkede døre hos de enkelte medlemmer én gang pr. kvartal. Bølling herreds provst H. S. Vilstrup, som Brejning sogn hørte under, udleverede en autoriseret "Forhandlingsbog for Me-nighedsraadet i Brejning Sogn, Bølling Herred", hvori skulle noteres hvert mødes beslutninger. Pro-tokollen blev i øvrigt først udskrevet sidst i juni 1969.

Menighedsrådets opgaver var forholdsvist enkelt beskrevet. Man skulle tage del i alt vedrørende kirke og kirkegård, gudstjeneste og præster, syge- og fattigpleje. Brejning kirke var end-nu ikke sognets, men var ejet af de folk i og udenfor sognet, der ejede

kirketienden, og først i 1916 overgik kirken til selveje, så før den tid havde menighedsrådet ikke noget økonomisk at gøre med vedligeholdelsen. Kirkegården lå hen i græs med gravsteder rundt om og med begravelserne efter gammel skik på kirkegården i forhold til, hvor man havde boet i sognet. "Enhver sørger for sin egen grav", som der endnu i 1919 står i forhandlingsprotokollen. I 1922 blev der dog tegnet kort over kirkegården, men først i 1926 blev Jens Lillebæk i Kirkebyen ansat som sognets første graver. Til gengæld ansatte man hurtigt Mads Pedersen Dumpen i Kirkebyen til at renholde kirken og fyre i de kolde måneder, således at kirkebylæreren slap for denne pligt.

Og ellers skulle man tage bestemmelse om "kirkelige" områder med hensyn til hvilken autoriseret salmebog, der skulle benyttes, indførelse af den reviderede liturgi for dåb og nadver samt de nye autoriserede prædikentekster, men kun når sognepræsten var enig deri. Det samme gjaldt indførelse i folkeskolerne og ved konfirmandundervisningen af den nye autoriserede bibelhistorie og lærebøger, når præsten og lærerne var enige heri. Som det ses, skulle konflikter undgås.

Men allerførst skulle man bygge en præstebolig i sognet som afløsning for den nedbrændte præstegård i Nr. Omme, og som det er beskrevet tidligere, lykkedes det at få klaret dette i løbet af 1904, så for første gang siden 1549 fik man sin præst boende i sognet.

I 1910 var det hele slut, menighedsrådet måtte træde tilbage og overlade styret til sognepræsten og sognerådet, men allerede i 1912 lysnede det, da kirke- og undervisningsminister Jakob Appel 10. maj fik vedtaget en ny menighedsrådslov, som gjorde menighedsrådene permanente. Der skulle igen holdes menighedsrådsvalg i sognet, og den samme valgbestyrelse, som i 1903 trådte sammen igen. Der indkom 224 begæringer om optagelse på valglisten (116 mænd og 108 kvinder), som alle blev godkendt, og listerne blev fremlagt fra 1. til 15. september på Spjald Afholdshotel og i Ladegården. Kandidatlisters skulle afleveres senest mandag aften kl. 8 den 18. november, og valget skulle afholdes den 25. november i forsamlingshuset i tiden 10-12 og 14-17.

Valgbestyrelsen blev opfordret til at afholde et prøvevalg, og derfor blev menighedsråds kredsen indbudt til et sådant på Spjald Afholdshjem den 15. november 1912, hvor man enedes om kun at opstille én fællesliste med fire medlemmer og fire suppleanter. Da der ikke blev afleveret andre lister inden fristens udløb, var det ikke nødvendigt at afholde valg.

Denne gang kom et par af sognets kvinder på banen. I rådet kom Anna Næsgaard født Fenger, Bilring, og som suppleant kom gårdejer Ane Kathrine Bertelsen, Store Sandbæk. Begge tilhørte grundtvigianerne og begge var "selv hjemme". Anna Næsgaard havde overtaget Bilring efter faderens død i 1907, og først i 1909 blev hun gift med Mads Næsgaard fra Røjkum. Han var en dygtig mand i alle henseender, men overleveringen lyder, at hun var den dygtigste af de to, hvad landbruget angår. Ane Kathrine Bertelsen var født i Store Sandbæk og havde været gift med Anders Hjøllund, som overtog gården efter hendes far i 1897. Men da han døde i 1907, tog hun styret og fortsatte hermed, til sønnen Simon tog over i 1927.

De øvrige i menighedsrådet var proprietær Sophus Smith, Ladegården, lærer Lund i Hovedskolen og tømrer Matthias Kristiansen, Blæsbjerg Mark, mens resten af suppleanterne bestod af landmand Marcus Jensen Agerbo, Opsund, gårdejer Peder Martin Larsen, Gl. Præstegård samt landmand Georg Kr. Jeppesen, Opsund.

Året 1916 blev et betydningsfuldt år i Brejning sogns kirkehistorie. Som nævnt overgik kirken til selveje, idet tiendeejerne blev udbetalte, men samtidig blev Brejning og Nr. Omme sogne adskilte og blev til to selvstændige sogne efter at have hørt sammen måske helt fra kristen-dommens indførelse, og så fik Brejning sogn sin annekskirke i Væggerskilde, men stadig med fælles menighedsråd for de to dele af sognet, for først i 1920 fik Væggerskilde sit eget menighedsråd, og siden den tid har sognet haft ikke blot to menighedsråd, men to samarbejdende menighedsråd med det fælles mål at skabe de bedste betingelser for Brejning sogns kirkelige liv.